

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

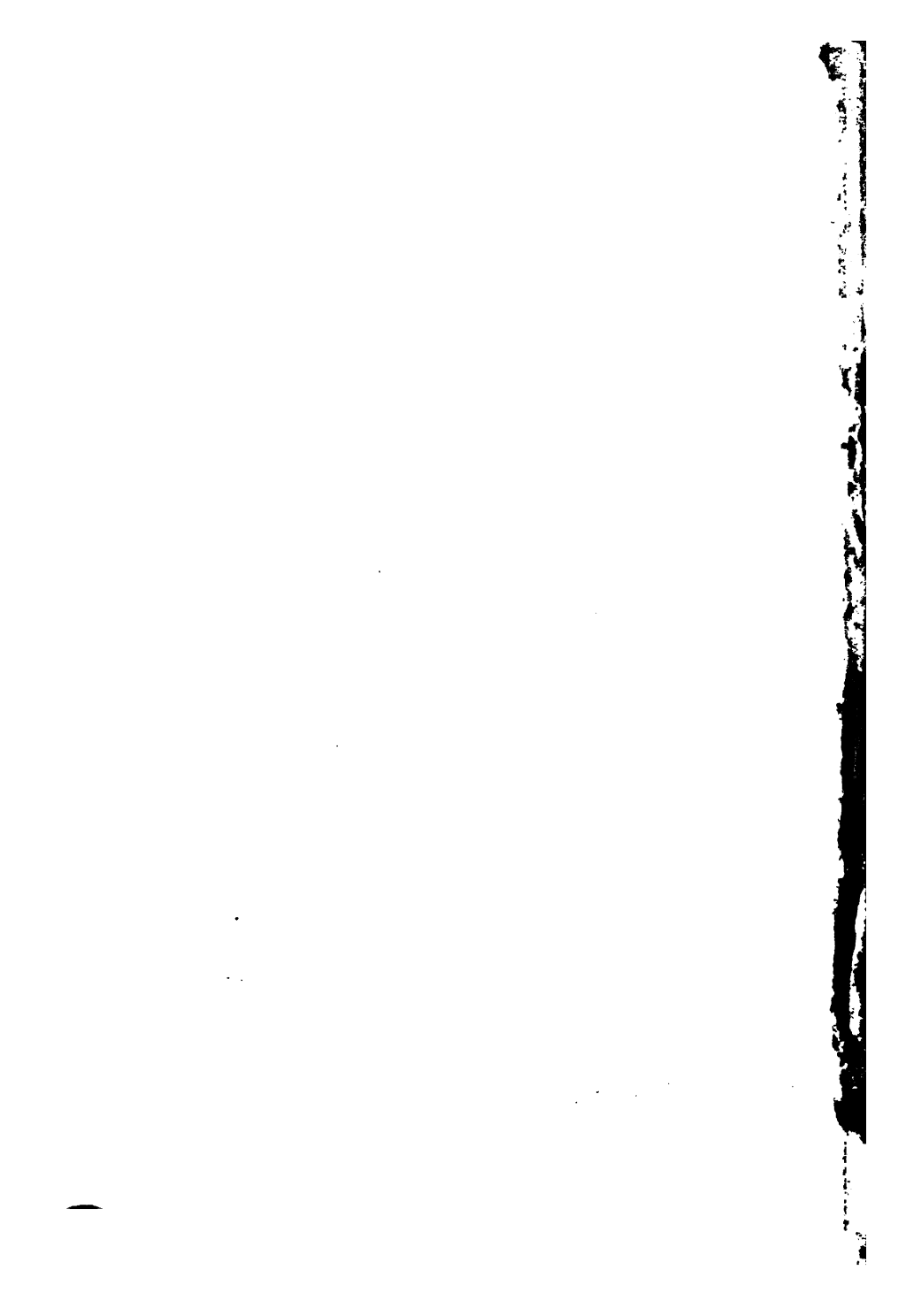
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Հ. Բ. 916 Բ. Բ. Բ.

ՀԱՄԱՌՈՑ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

ՏՈՆԻՑ ԵՒ ԵՒՍԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԱՌԱՔՆԵԼԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԳԱՌ Ս. ԵԿԵՂԵՑՈՑ

Ի ՊԵՏՍ ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆԱՑ

ԱՇԻԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՌՐԷՆ ԱԻԱԳ ԳԱՀԱՆԱՅԻ ՓԷՀԼԻԳԱՆԵԱՆ

سارف طاروت ليله سنك في 9 ربيع الاول سنة 1314 تاريخي
نوسرولى رخصتنامه سيله طبع اولتمشدر

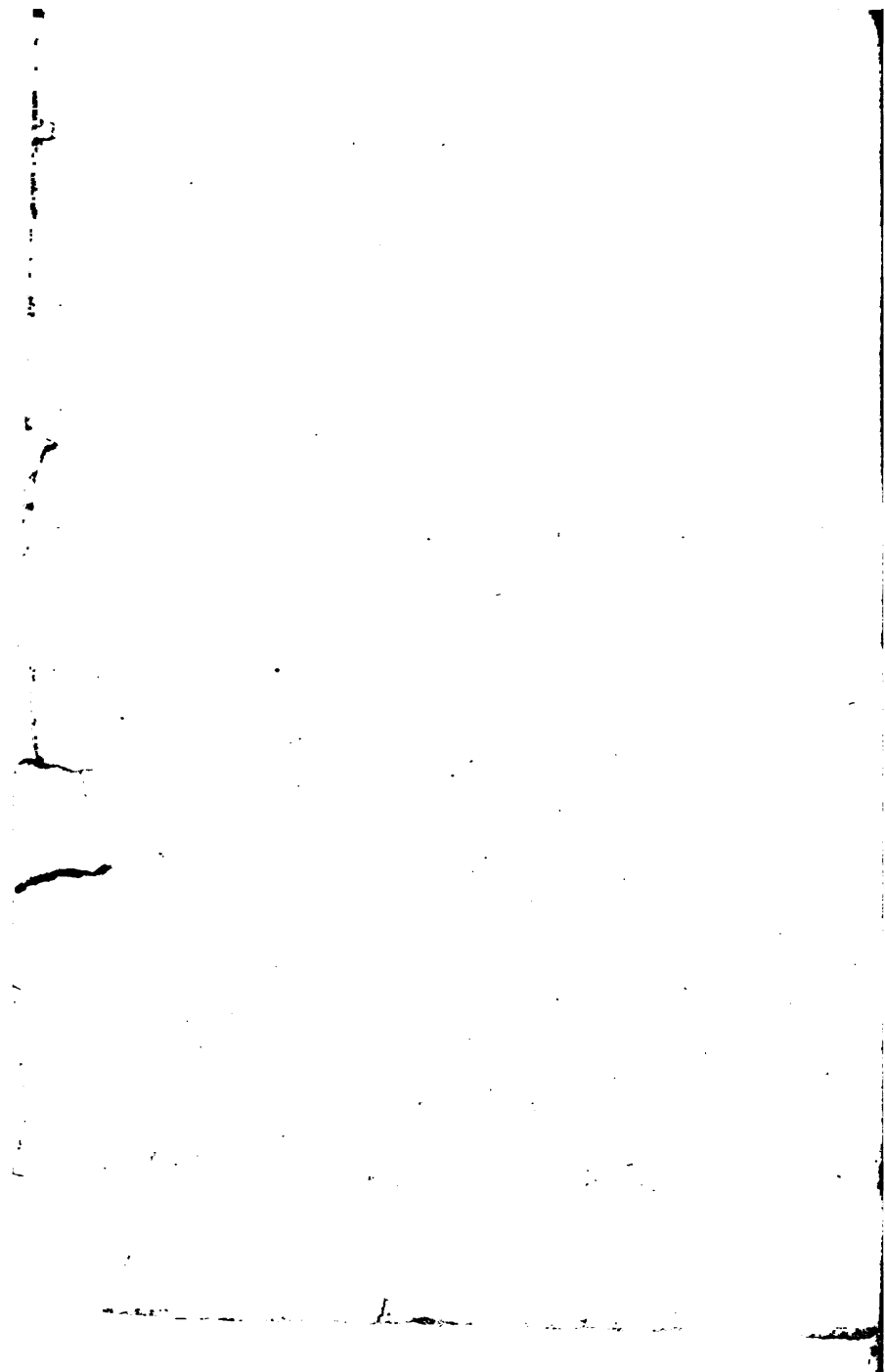
ՀԱՄԱՌՈՑ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ
7955
Հ. Բ. 916 Բ. Բ. Բ.

Կ. ՊՈԼԻՍ

Հայագր. ՆԵՍՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵՍ

1898

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Pehlivanian, Khoren
Hammurabi's laws
769

Ի ՀԱՅՐԱԳԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ՄԿՐՏՅԻ Ա. ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱԳԵՄԻ Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ԱՐԲԵՊԻ

ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ

152 p.

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. ՄԱՂԱԲԻԱՅ Ս. ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՑ

Եւ Պատրիարքին Հայոց Թորքոյ

Grad

E K L N

3048

BÜHR

ՅԵՄ
ՅԵՄ
3048
ԵՄՍԳԳ

ՊԱՏԻԱՐՔԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՈՏԱՆԳՆՈՒԳՈՒԽՍ

Արժանաւերոյ Տ. Խորենայ Փեղիվանեան
Խաչակիր Աւագ Քահանայի՛ սիրելոյ մերուձ
ի Տեր խնդալ :

Քեղեցիկ խորհուրդ մը յղացեր ես , հաւասացեալ
ժողովրդեան բացասել իւր ամեն օր տեսած եւ կա-
սարուած՝ խորհրդական եւ ծիսական եւ բարեպաշտ-
կան գործողութիւնները :

Բացասութիւնը մտքին կը խօսի եւ կ'ընդարձակի
հասկացողութիւնը , սրտին կը խօսի եւ սիրելի կ'ընէ
գործողութիւնը , կամփին կը խօսի եւ կը դիւրացնէ
գործարութիւնը :

Երբայի նուէր մը կը բերես ուրեմն հաւասացելոց՝
որոց հոգեւոր պատճենութեան կոչուած ես սուրբ կոչ-
մամբդ , եւ կրկնակի լրացուցած կը լինիս զայն՝ անձ-
նական պատճենավարութեան կցելով գրական աշխատա-
սիրութիւնը : Եթէ առջինով ցվերջ՞ կենացդ՝ կը լինիս
արդիւնաւոր , երկրորդով նաեւ յէս մահուան ի կը մնաս

Երախտաւոր , Աստուած զՔեզ կրկին վարձուց ընէ ար-
ժանաւոր :

Իրաւ է որ Քու ընտրած նիւթդ ընդարձակ է եւ աւ-
խասութիւնդ համառօտ . եւ նիւթդ սպառած չես կրնար
համարուիլ : Բայց ինչպէս նմանօրինակ առթիւ ուրիշ
մի պատուական եկեղեցականի — Արժ. Տ. Գիւտ Ա.
Քանանայ Աղանեսանի — ալ գրած եմ , ժողովրդական
քեթեւ աւխաստիրութիւններ աւելի պտուղ կը բերեն
քան դասական ծանր երկասիրութիւններ :

Ողջ լինել Քեզ մազքեմ ի Տեր :

Պատրիարք Կ. Պոլսոյ

ՄԱՀԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

1 Մարտ 1898

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Իւրաքանչիւր Կրօնական ժողով Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան իւր պաշտօնավարութեան կանոնական երկամիայ շրջանին մէջ՝ ըստ պահանջման իւր պարտաւորութեան որոշած է յատուկ Շրջաբերականա-յան ձևարարել Պատուարժան Թաղական Սորհրդոց եւ Հոգաբարձութեանց, որ իրենց անմիջական հսկողութեան ներքեւ գտնուած վարժարանաց մէջ պարտաւորիչ ընեն Քրիստոնէական կրօնի ուսումն, եւ դիւրուսոյց եղանակաւ աւանդել տան ուսանողաց՝ Ս. Գրոց Հին եւ Նոր Կտակարանի պատմութեան, քրիստոնէական վարդապետութեան եւ բարոյից կարեւոր դասերը :

Շնորհիւ անդուլ հոգածութեան Կրօնական ժողովոյ իւրաքանչիւր շրջանի՝ Ազգային վարժարանաց մէջ կ'աւանդուին ցայսօր ժամանակի՝ Ս. Գրոց Հին եւ Նոր Կտակարանի պատմութիւնը հանդերձ համառօտ բացատրութեամբ, քրիստոնէական հաւատալեաց էական մասերը, բարոյագիտութեան կարեւոր սկզբունքները, ինչպէս նաեւ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ համառօտ պատմութիւնը, ա'յն դասագրոց վրայ, որոնք Կրօնական ժողովէն ընտրանօք որոշուած եւ արածնուած են ի կիրառութիւն :

1895-96 տարւոյ շրջանի Կրօն. ժողովն Ազգ. Կեդր. Վարչութեան՝ թաղային վարժարանաց մէջ աւանդուած քրիստոնէական կրօնի ուսուցման մասին ընելիք անօրինութեանց ձեռնարկելէ յտանջ, հարկ դատեց տեղեկութիւն ստանալ նախապէս՝ թէ ի՞նչ դասագրքեր կը գործածուին կրօնական ուսմանց համար, եւ թէ՛ շարաթիւր քանի՞ օր եւ քանի՞ ժամ կ'աւանդուի իւրաքանչիւր դասարանի կրօնի ուսումը, եւ նոյն միջոցին

ձեռնարկեց պատրաստելու կրօնական ուսմանց ծրագիրն , եւ օգտակար դատեց , որ ուսանող մանկանց բացատրուին նաեւ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած տօներն եւ ծէսերը , որոց դասագիրքը կը պակսէր ի մեզ յայնժամ :

Ինձէն ձեռնարկած էի արդէն այս երկասիրութեան , զոր յառաջ տանելու իբր առիթ եւ խրախուսիչ եղաւ կրօնական Ժողովոյ նոյն որոշումն , եւ զոր յաջողութեամբ Տեառն աւարտելով մատուցի կրօնական Ժողովոյ , որ յետ քննութեան՝ ըստ ամենայնի համաձայն գտաւ զայն ողջամիտ վարդապետութեանց առաքելական ուղղափառ Ս. Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց , եւ արտօնեց իբրեւ դասագիրք գործածելու յուսումն ուխտի մանկանց Ազգային կրթարանաց , եւ բարեպաշտ Ժողովրդոց ընթերցանութեան արժանի մի շահաւէտ գրքոյկ :

Դասագրքիս հրատարակութեան առթիւ կարեւոր կը համարիմ խոստովանիլ , թէ իմ այս երկասիրութիւն չկրե՛ր կնիք կատարելութեան եւ յայտնել միանգամայն՝ թէ հակառակ համառօտութեան դասագրքիս զանց չ'ըրի սակայն բաւական գոհացուցիչ տեղեկութիւններ տալու յօգուտ ուսանողաց , թողլով մեր եկեղեցական քաջահմուտ Ս. Հարց եւ Եղբարց՝ ընու դասագրքիս թերին եւ երկասիրել անոր իւրաքանչիւր մասանց նախնական սկզբնաւորութեան , հաստատութեան եւ գործադրութեան պատմութիւնը , որպէս զի՝ իմ իբրեւ ծրագիր պատրաստած գործ հասնի յիւր կատարելութիւն :

ԽՈՐԷՆ ԱՒԱԳ ՔԱՅՆԱՅ ՓԷՂԻՎԱՆԵԱՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

ՏՕՆԻՑ ԵՒ ԾԻՍԻՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ

Ս. ԵՆԵՂԵՑԻՈՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Աստուածպաշտութիւն

Աստուածպաշտութիւնն է հաւատալ յԱստուած կենդանի , ճանաչել զՆա աղբիւր ամենայն բարութեանց , յուսալ ի Նա եւ սիրել զՆա իբրեւ Արարիչ , Տէր եւ Հայր , ուստի Աստուածպաշտութիւնը կը բովանդակի երեք գլխաւոր առաքինութեանց մէջ . որ են Հաւատ , Յոյս եւ Սէր :

Աստուածպաշտութիւնն որ Աստուծոյ արարչին ընծայուած կրօնական պատիւն ու ծառայութիւնն է , ունի երկու մասն . Ներքին եւ Արտաքին :

Ներքին է այն պատիւն ու ծառայութիւնը , զոր քրիստոնեայն ներքնապէս , այսինքն մտօք եւ սրտիւ կ'ընծայէ իւր արարչին Աստուծոյ :

Արտաքին է այն պատիւն ու ծառայութիւնը, զոր քրիստոնեայն ծիսական եղանակաւ կ'ընծայէ իւր արարչին Աստուծոյ :

Աստուածպաշտութիւնն երկու կերպ է, Առանձնակի եւ Հասարակաց կամ Հրապարակական :

Առանձնական կ'ըսուի, երբ քրիստոնեայն հանապազօր առաւօտ եւ երեկոյ կ'առանձնանայ իւր բնակավայրին մէջ, եւ աղօթիւք ու երկրպագութեամբ կը դիմէ իւր երկնաւոր Հօր, մատուցանելու համար պէս պէս ինդրուածներ :

Հասարակաց կամ Հրապարակական կ'ըսուի, երբ քրիստոնեայն իւր հաւատացեալ եղբարց հետ կը պաշտէ զԱստուած գոհութեամբ եւ փառաբանութեամբ, հասարակաց Աստուածպաշտութեան յատկացուած նշխիրական տեղերը :

Հասարակաց Աստուածպաշտութեան յատկացուած նուիրական տեղերն են ըստ ծիսի մի, սուրբ, կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցւոյ Հայաստանեայն եպիսկոպոսէն ⁽¹⁾ օրհնուած եւ սուրբ միւսոնաւ օծուած տաճարները, յորս միայն կարելի է կատարուիլ հասարակաց Աստուածպաշտութիւնը :

Տաճարները որք յանուն Աստուծոյ կառուցուած եւ Անոր հրապարակական պաշտօն մատուցանելու նուիրուած սրբավայրեր են, ընդհանրապէս կը կոչուին «Եկեղեցի» . անոր համար՝ որ զինուորեալ եկեղեցին սոյն տաճարներուն մէջ կը համախմբուի, ներկայ գտնուելու համար կատարուած կանոնական ժամերգու-

[1] Երբ եպիսկոպոսը չկարենայ անձամբ կատարել նորոկաւոյց տաճարին օծման արարողութիւնը, յայնժամ հրամանաւ եպիսկոպոսին՝ բաճանայ մը կը կատարէ օծման արարողութիւնը :

թեանց , փրկարար Նորհրդոց եւ Սրբազան արարողութեանց , պաշտելու իւր ճշմարիտ Աստուածն եւ խնդրելու Անկէ թէ՛ իւր անձին եւ թէ՛ համօրէն քրիստոնէից կենդանեաց եւ ննջեցելոյ համար ամեն բարիք :
Հասարակաց Աստուածպաշտութեան էական մասերն են .

Ա . — Կանոնական ժամերգութիւնք եւ ծիսական եղանակք :

Բ . — Տօնակատարութիւնք :

Գ . — Նորհուրդք սուրբ Եկեղեցւոյ եւ Ս . Պատարագ :

Դ . — Եկեղեցական արարողութիւնք . եւ

Ե . — Բարեպաշտական աւանդութիւնք :

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՔ

Ե Ի

Մ Ի Ս Ա Կ Ա Ն Ե Ղ Ա Ն Ա Կ Ք

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Կանոնական ժամերգութիւնք

Հասարակաց Աստուածապաշտութեան էական մասերէն մին է կանոնական ժամերգութիւնը, որ անխափան կը կատարուի ամեն առաւօտ եւ երեկոյ Ս. եկեղեցոյ մէջ :

Կանոնական ժամերգութիւնը կը սկսի տէրունական աղօթքով եւ սաղմոսաքաղութեամբ . եւ կը շարունակուի ընթերցմամբ Ս. Գրոց , հոգեւոր երգովք, մաղթանօք , քարոզիւք եւ աղօթիւք : Նոյնպէս փրկարար Ոորհրդոց եւ սրբազան արարողութեանց սկզբնաւորութիւնք կը լինին տէրունական աղօթիւք եւ սաղմոսիւք ի ձայն կամ ի թիւ :

Ս: Գրոց ընթերցմունք են Հին Կտակարանի այն մասերն, որոնք Մեսիային մարդեղութիւնն եւ Անոր կատարելիք փրկագործ տնօրինութիւնները կ'ակնարկեն: Իսկ Նոր Կտակարանէն չորս Աւետարանք. Գործք Առաքելոց եւ առաքելական թղթերը:

Հոգեւոր երգոց սկզբնաւորութեան մասին թէպէտ եւ որոշ տեղեկութիւն մը չկայ աւանդուած, սակայն սա ստոյգ է որ Աստուածապաշտութեան առաջին ժամանակներն անգամ ամեն ազգի մէջ կային հոգեւոր երգեր, իբրեւ օրհնութիւնք աստուածապաշտ մարդոց առ Աստուած, ինչպէս Մովսիսի օրհնութիւնն, Դաւթի սաղմոսներն՝ որք աստուածազգեցիկ երգեր են, ի ծննդեան Մեսիային հրեշտակաց երգը, եբրայեցի մանկանց օրհնութիւնն (ոփսաննա) եւ այլն: Յետ հաստատութեան քրիստոնէական եկեղեցւոյ հետզհետէ յօրինուած են այլ եւ այլ հոգեզմայլ երգեր, շարականներ, մեղեդիներ, տաղեր, որոնք ըստ պատշաճի աւուր կ'երգուին եկեղեցւոյ մէջ, իբրեւ աղօթք առ Տուիչն ամենայն բարեաց:

Մաղթանք, քարոզք եւ աղօթք՝ հասարակաց Աստուածապաշտութեան կարեւոր մասերն են. որովք կը գտնանամք Աստուծոյ բարերարութեան կամ այն մասնաւոր շնորհաց համար, զորս ընդունած եւ վայելած եմք հաւաքաբար, եւ կը խնդրեմք թողութիւն մեր այն ներելի մեղաց համար, զորս իբրեւ սխալական մարդիկ գործած ենք ակամայութեամբ:

Հասարակաց Աստուածապաշտութեան կամ աղօթից վերաբերեալ ընթերցուածք բովանդակուած են « Ժամագիրք » անուն եկեղեցական սրբամատենին մէջ, զոր յօրինած են մեր երանաշնորհ թարգմանիչք Սահակ եւ Մեսրոպ եւ երանելի հայրապետք Հայաստան-

եայց Ս. եկեղեցւոյ Գիււա , Յովհան Մանդակունի եւ Ներսէս Շնորհալի :

Ըստ կարգաւորութեան ժամադրքի օրն ինն անգամ հասարակաց աղօթք կը կատարուին մեր եկեղեցեաց մէջ միայն , որ կ'ըսուի « Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ » . ինչպէս են Գիշերապաշտօն կամ Գիշերային ժամ , Առաւօտեան ժամ , Արեւազալի ժամ , Երբորդ ժամ , Վեցերորդ ժամ , Իններորդ ժամ , Երեկոյեան ժամ , Խաղաղական ժամ եւ Հանգստեան ժամ ,

Լուր օրերը , թէ՛ ուտիք լինի եւ թէ՛ պահք , գիշերային , առաւօտեան , արեւազալի , երբորդ , վեցերորդ եւ իններորդ , երեկոյեան եւ խաղաղական ժամերու պաշտամունք կը կատարուին յարակցաբար , իսկ կիւրակէ եւ այլ տէրունական ու տօնական օրերը՝ գիշերային , առաւօտեան եւ երեկոյեան ժամերու պաշտամունք միայն :

Գառանտորդական պահոց լսւր օրերը յորս չմատուցուիր Ս. Պատարագ , երբորդ , վեցերորդ եւ իններորդ , եւ երեկոյեան ժամու պաշտամունք միացուած կը կատարուին , որ կը սկսի ցորեկուան երբորդ ժամուն եւ կ'ըսուի « Ծաշու » ժամ :

Ա.

Գիշերապաշտօն կամ Գիշերային ժամ (1)

Գիշերապաշտօնն որ կը մատուցուի Հօր Աստուծոյ, կը սկսուի տէրունական աղօթքով եւ համառօտ օրհնարանութեամբ մը, եւ ապա Սաղմոս «Տէր զի բազում եղեն» լուր օրերն ի թիւ եւ շաբաթ, կիրակէ, եւ տօնական օրերն ի ձայն :

Յաւարտ Սաղմոսին այն օրն յորում պիտի մատուցուի Ս. Պատարագ, կ'երգուի «Յիշեսցուք ի գիշերի զանուն զո Տէր » երգը. Այս երգին կը յաջորդէ «Ջարթուցեալքս ամենեքեան» փառատրական եւ հայցողական քարոզը, որմէ վերջը ներսիսի Շնորհալուոյ յօրինած «Աշխարհ ամենայն» երգն, ամեն լուր եւ տօնական օրերն, երբ Ս. Պատարագ պիտի մատուցուի, եթէ ոչ՝ տօնական օրերն՝ յիսուն եւ պահոց օրերը հարիւր. «Տէր ողորմեա» զոր ժամօրհնողը (2) կ'ըսէ : Իսկ Կիւրակէ եւ Տէրունական օրերը՝ դարձեալ ներսիսի Շնորհալուոյ յօրինած երգն «Առաւօտ լուսոյ» . որոյ յաւարտ

[1] Գիշերապաշտօն կ'ըսուի այն կանոնական ժամերգութիւնն, որ յառաջ քան զարշալոյսն կը սկսուի եւ առաւօտուն ն'աւարտի :

[2] Ժամօրհնող կը կոչուի այն վարդապետը կամ քահանայն, որ կը սկսի կանոնական ժամերգութիւնը եւ կ'ըսէ ժամագրքի Տէշ նշանակուած մաղթանքները :

քահանայն կամ նոյն առուր պատարագիչը կ'ընթեանու
«Ջքէն զոհանամք» եւ «Յաղաղութիւն ամենեցուն»,
կցորդով զոհացողական աղօթքը : Յետոյ օրուան ձայ-
նէն ⁽³⁾ կ'երգուի եղանակաւոր Սաղմոս, որ կ'ըսուի
«Կանոնազուխ» եւ կը կատարուի հոգեհանգստեան
պաշտօն վասն յիշատակի հոգւոց ի Քրիստոս Յիսուս ի
Տէր մեր հաւատացելոց :

Յաւարտ պաշտաման Հոգեհանգստեան՝ տէրունա-
կան աղօթքով եւ յուսով ի Տէր ննջեցելոց համար բա-
րեմաղթանքով մը կը սկսուի «Օրհնութեան» առուր
պատշաճի շարականը : Ինչպէս Մովսէս եւ որդիք Իս-
րայէլի երգեցին «Օրհնեսցուք զՏէր, զի փառք է փա-
ռաւորեալ» : Նոյնպէս քրիստոնէական եկեղեցին ի ձեռն
Յիսուսի Քրիստոսի՝ անմարմին Փարաւոնի սատանայի
ծառայութենէն ազատուելուն համար «Օրհնեսցուք զՏէր
զի փառք է փառաւորեալ» սկզբնաւորութեամբ կ'եր-
գէ օրհնութեան շարական⁽⁴⁾ որ երբ կ'աւարտի, կ'ըս-
ուին Մաղթանք տէրունական եւ սրբոց տօնից եւ պա-
հոց առուրց համար՝ որոնցմէ վերջն ի թիւ կամ ի ձայն
կը կարդացուին մեր Սահակ Պարթեւ հայրապետին ը-

[3] Ձայներն ուժ են, -յ, -ի, Բյ, Բի, Էյ, Էի, Էւ, Էի, Էւ, Էի : Տար-
ւոյն իւրաքանչիւր օրն ունի այս ուժ ձայներէն մին, որ նշա-
նակուած է մեր օրացոյցներուն մէջ :

[4] Մինչեւ հինգերորդ դարուն սկիզբները չկային շարա-
կանք օրհնութեան, ուստի օրհնութեան աղմոսը կ'երգուէին :
Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ յօրինելով շարականներ՝ երգեցին եւ
անոնց հետեւեցան մեր եկեղեցւոյ Ս. Հարք յօրինելու եղանա-
կաւոր երգեր կիւրակէ, Սրբոց տօնից եւ պահոց առուրց հա-
մար, որք ամեն օր ըստ պատշաճի կ'երգուին մեր Ս. եկեղեց-
ւոյ մէջ :

սած քարոզներէն եւ սահմանած աղօթքներէն մին ըստ ձայնի, Վենդրելով ի Տեառնէ պահել զմեզ յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամեաց եւ ի փորձութեանց, եւ աղաչելով զՏէր վասն խաղաղութեան աշխարհի եւ պահպանութեան ամենայն հաւատացելոց:

Յետ քարոզից եւ աղօթից կ'երգուի «Թագաւոր յաւիտեան» յօրինուած ութ ձայներու վրայ, որոնք ժամագրքին մէջ կ'ըսուին «Թագաւորք Մարտիրոսաց»⁽⁵⁾, Կան նաեւ «Թագաւորք ապաշխարութեան» շաբաթական հնգօրեայ պահոց համար. Ասոնցմէ զատ կայ նաեւ յատուկ «Թագաւոր յաւիտեան, Այսօր դասք», որ յատկապէս յօրինուած է քրիստոնէական հաւատոյ նախաՎկայ եւ առաջին մարտիրոս Ս. Ստեփաննոսի համար, որ քարկոծմամբ նահատակուած է: Այս երգերն իբրեւ աղաչանք կ'ուղղուին ամեն լուր օրեր առ Տէր Աստուած: Իսկ Կիւրակէ եւ Տէրունական տօնի օրերն ըստ կարգի կ'ըսուին «Ալէլուք» որոնք իբրեւ օրհնութիւն եւ գոհութիւն կ'երգուին առ Աստուած: Այս ալէլուք մեր Փրկչին կատարելիք տնօրինութիւններն ակնարկող Սաղմոսներէն հաւաքածոյք մ'են:

[5] Մարգարէից եւ աւաքելոց տօնի օրերէն զուրս՝ ուրիշ ամեն որոց տօնի օրերն եկեղեցին կ'անուանէ Մարտիրոսաց տօն:

Բ.

Առաւօտեան ժամ

Առաւօտեան ժամու պաշտումն որ կը մատուցուի Որդւոյն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ունի կենսաբեր յարութեան խորհուրդը: Երբ մեր Փրկիչը յարեալի մեռելոց, երեւցաւ նախ իւզարեր կանանց, ապա աչակերտաց եւ հեազհետէ այլոց բազմաց, եւ լցուց զանոնք հոգեւոր ցնծութեամբ: Ուստի ի սկզբան առաւօտեան ժամուն՝ յետ Տէրունական աղօթից կ'ըսուի այս մաղթանքը ղեցաք առաւօտու ողորմութեամբ քով, ցնծացաք եւ ուրախ եղաք զամենայն աւուրս կենաց մերոց» . «Օրհնեալ ես Տէր Աստուած հարցն մերոց գովեալ եւ փառաւորեալ է անուն քո յաւիտեան» փոխադմոսէն վերջը կ'երգուի հարցի շարականը, յորում կը պատմուի երից մանկանց հրաշալի փրկութիւնն ի հրեշտակէն, զոր Որդի Աստուծոյ զաւանեցաւ նարուզողոնսոր .

Զկնի հարցի շարականին կ'ըսուի աղաչաւոր քարոզ մը, որով կ'աղաչենք զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, որ լուստւոր եւ սուրբ պահէ մեր միտքը, որպէս զի ամեն մեղքէ եւ աշխարհային ցանկութիւններէ խորշելով՝ ուշադիր լինինք պահելու մեր Փրկչին պատ-

ուխրանքները եւ ընդունելու յաւիտենական կենաց պատկը :

Այս քարոզին կից մաղթանքէն վերջը կ'երգուի «Մեծացուցէ՛» շարականը , որով կը յիշենք Յիսուսի Տեառն մերոյ հրաշափառ ծնունդն ի Ս. Կուսէն Մարիամայ, եւ բաց ի Կիւրակէէ՝ ամեն լուր, տօնական եւ տէրունական օրեր սահմանադրեալ քարոզով եւ աղօթքով մը կ'աղաչենք զԱստուած զՀայրն մեր երկնաւոր, միջնորդ ունելով իւր միածին Որդւոյ ծնողքն Ս. Կոյմն Մարիամ եւ բոլոր սուրբերը, որ մեր մեղքերը ներէ եւ արժանի ընէ զմեզ՝ գոհութեամբ փառաւորելու զԻնքն:

Կիւրակէ օրն որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ յարութեան յիշատակն է «Մեծացուցէ՛» շարականէն վերջը՝ Կիւրակէ աւուր յատուկ եղած եղանակաւոր քարոզով կ'աղաչենք զՏէր , եկեղեցւոյն շինութեան եւ բարեկարգութեան , հաւատացելոց փրկութեան եւ անոնց պաշտամանաց ընդունելութեան համար , եւ աղօթքով մը կրկնելով մեր քրիստոնէական հաւատոյ այն համառօտ գաւանդութիւնը, թէ Յիսուս Քրիստոս Աստուած մեր յաւիտեանս յաւիտենից թագաւորն է, եւ զինքն զԱստուածորդին Յիսուս Քրիստոս ի գերեզմանի թաղուած հաւատալով կ'երգենք. « Արի Տէր, օգնեա մեզ եւ փրկեա զմեզ իսպառ վասն անուան Քո » « Արի եւ մի մերժեբ զմեզ վասն անուան Քո » : Եպիսկոպոսը կամ քահանայն շուրջառազգեստ Իւզաբերից Ս. Աւետարան ի ձեռին աւանդաւանէն դուրս ելնելով, որ է նշան մեր Փրկչին ի գերեզմանէ յառնելոյ. կ'ենէ բեմն առաջնորդութեամբ բուրվառակիր սարկաւազին եւ երկու մոմակալաց, եւ նոյն պահուն կ'երգենք ուրախութեամբ, «Թաղաւորեսցէ Տէր յաւիտեան , Աստուած ըո Սիօն յազգէ յազգ» եւ «Օրհնեա անձն իմ

զՏէր, օրհնեցից զՏէր ի կենդանութեան իմում)։ Քահանայն կ'ընթեռնու Իւղաբերից Ս. Աւետարանը ⁽¹⁾։ Յաւարտ Ս. Աւետարանին բաց ի քառանորդական պահոց կիւրակէներէն, քահանայն կ'աւետարանէ մեր Փրկչին կենսաբեր յարութիւնը՝ եկեղեցական դասէն աստիճանաւ կամ ձեռնադրութեամբ երիցագունին ըսելով՝ «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց», եւ երիցագոյնն կը հաղորդէ Ս. Յարութեան աւետիսը միւս եկեղեցական պաշտօնէից։ Նոյն պտիուն փառատրական երգով կ'օրհնենք, կը գովենք եւ կը փառաւորենք Քրիստոսի Տեառն մերոյ տիեղերալոյս յարութիւնը։ Սարկաւազը «Զուարճացեալքս մեծաւ ուրախութեամբ» քարոզով կը խնդրէ ի Տեառնէ, որ զմեզ զամենքս արժանի ընէ յարութեան, եւ քահանայն կ'ըսէ «Ամենակեցոյց ճըշմարիտ, սուրբ եւ մեծի յարութեան մաղթանքը»։ Յետ որոյ կ'երգուի «Ողորմեա՛յի» շարականը, որ կը յիշեցնէ մեզ մեր նախամօր փրկութիւնը ծննդեամբ Ս. Կոյս Մարիամու Աստուածածնի, եւ կը խնդրուի մեր Փրկչին ողորմութիւնը մեր անձանց համար։

Յաւարտ շարականին սարկաւազը գոհաբանական քարոզով մը գոհութիւն կը մատուցանէ առ Տէրն մեր Քրիստոս, որ զմեզ զամենքս արժանի ընէ իւր անձանելի այն խոստմանց, զոր խոստացաւ իւր բոլոր սիրելեաց, որոնց յարակից մաղթանքէն վերջը երգեցիկ զպիւրք կ'երգեն «Օրհնեցէ՛ք զՏէր յերկնից», որով ման-

[1] Քառանորդական պահոց կիւրակէ օրերը Յաղման մասը եւ Չատկի յինանց մէջ յարութեան մասը միայն կը կարգացուի Իւղաբերից Աւետարանէն, որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ Յաղումն ու յարութիւնը կը պատմէ ի լուր հաւատացելոց։

կունք եկեղեցւոյ կք հրաւիրուին երգել օրհնութեան երգեր :

Այս շարականէն վերջը կ'երգուի հրեշտակաց փառաբանական երգն « Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ հաճութիւն » : Հրեշտակաց այս երգն ունի այս իմաստը , « Փառս կը մատուցանենք Հօր Աստուծոյ՝ ծննդեամբ միածին Որդւոյն , որով երկնից խաղաղութիւնը պիտի իջնէ երկրի վրայ եւ Հօր Աստուծոյ հաճութիւնը պիտի դառնայ մարդկային ազգի վրայ :

Հրեշտակաց երգին վրայ եղած յաւելուածն որոյ կէսը մեր ուղղափառ դաւանութեան համառոտութիւնն է , եւ այն պահուն ձեռնամած ⁽¹⁾ կը կենանք , եւ միւս կէսը հայցողական աղօթք , եւ յայնժամ բազկատարած կը կենանք , Եփեսոսի տիեզերական Ս. Ժողովոյ մէջ սահմանուած է , կ'ըսուի : Այս սքանչելի երգն ամեն առաւօտեան ժամերգութեան կ'ըսուի :

Կիւրակէ օրերը սարկաւազը իւր քարոզովը կը հրաւիրէ հաւատացեալները զԱստուած աղաչելու վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի եւ հաստատութեան Ս. եկեղեցւոյ , ամենայն Հայոց Հայրապետին , եպիսկոպոսաց , վարդապետաց , քահանայից , սարկաւազաց , դպրաց եւ ամենայն ուխտի մանկանց եկեղեցւոյ . ինչպէս նաեւ ճանապարհորդաց ողջամբ ուղեւորութեան , հիւանդաց առողջութեան , անձրեաց քաղցրութեան , պտղոց առատութեան եւ ի Քրիստոս ննջեցելոց հոգեոց համար , առ որս ժողովուրդը կ'աղաղակէ « Տէր ողորմեա : »

[1] Ձեռնամած կը նշանակէ օփ օփոյ կցել , որ է նշան միոսեան քրիստոնէական եկեղեցւոյ , դաւանութեամբ միոյ միայնոյ ճշմարտին Աստուծոյ :

Ս. Ծննդեան եւ Ս. Աստուածածնի տօնի օրերուն կ'ըսուի « Մայր սուրբ , սքանչելի լուսոյն » : Սրբոց յիշատակի օրերը՝ ըստ պատշաճի կանոնեալ քարոզ մը՝ մարգարէից եւ առաքելոց համար կամ հայրապետաց եւ մարտիրոսաց համար յօրինուած : Իսկ պահոց օրերը՝ Փառաւորեացուք զամենակալն Աստուած քարոզը , որով կը զոհանամք զԱստուծոյ ամբողջ գիշերը խաղաղութեամբ անցնելնուս . եւ կը խնդրեմք առաջիկայ ցորեկն ալ խաղաղութեամբ անցնելու Աստուծոյ հզօր պաշտպանութեան ներքեւ :

Այս քարոզէս յետոյ քահանայն կ'ընթեռնու « Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր » ազօթքը , եւ յետոյ « Խաղաղութիւն ամենեցուն ⁽¹⁾ » ըսելով կը շարունակէ անոր երկրորդ մասը , որուն կը յաջորդէ երեքսրբեան երգը « Սուրբ Աստուած , Սուրբ եւ հզօր , Սուրբ եւ անմահ , որ խաչեցար վասն մեր , ողորմեա մեզ » : Այսպէս կ'երգուի ամէն լուր եւ տէրունական օրերը , իսկ կիրակամուտ երեկոյներն եւ կիրակէ օրերն « Որ յարեար ի մեռելոց , » եւ միւս սնօրինական տօներուն կ'երգուի ըստ պատշաճի աւուր . Հոգեգալստեան տօնին միայն կ'երգուի ի դէմս Հոգւոյն սրբոյ , ուստի եւ կ'երգուի « Որ եկիր եւ հանգեար յառաքեալսն » : Երեքսրբեան երգին յարակից է « Փառաւորեալ եւ օրհնեալ միշտ սուրբ կոյս » . զայս ըստ աւանդութեան յօրինած է Թովմաս առաքեալ , որով մեզ միջնորդ կ'ունե-

[1] Հայրապետք , Գատրիարքք եւ առաջնորդ եպիսկոպոսք եկեղեցւոյ մէջ այս խաղաղութիւնն իրենք կուտան ժողովրդոց վրայ խաչակնքելով , ինչպէս նաեւ առաւօտեան « Զքէն զոհանումք » եւ երեկոյեան « Լուր ծայնից » աղօթքի ժամանակ :

նամք զսուրբ կոյնն Մարիամ Աստուածածին . մեր ազաչանքը մատուցանելու իւր միածին Որդւոյն Աստուծոյ , Յետոյ « Փրկել զմեզ ի փորձութենէ » մաղթանքը եւ « Վասն լսելի լինելոյ Տեանն Աստուծոյ » քարոզը : Լուր օրերը « Օրհնեցէք մանկունք զՏէր » սաղմոսի սկզբնաւորութեամբ ըստ պատշաճի կ'երգուի շարականն , որով եկեղեցին որ մեր մայրն է , կը հրաւիրէ իւր մանուկներն օրհնել զԱստուած : Յաւարտ շարականին կ'ընթեռնու քահանայն « Սուրբ եւ Տէր Աստուած մեր » աղօթքը , որով Աստուծոյ մարդասիրական գութը կը հայցեմք , եւ կը խնդրեմք ինչ որ հարկաւոր է մեր հոգւոյ եւ մարմնոյ պիտոյից համար :

Այս աղօթքէն ետքը ⁽¹⁾ տօնի օրերը « Սիրեցի զի լուիցէ » եւ պահոց օրերը՝ « Բանից իմոց ունկն գիր » փոխ-սաղմոսին սկզբնաւորութեան ժամանակ կ'ըսուի ներսէսի շնորհալուոյ հեղինակած երգը շաբթուան իւրաքանչիւր օրուան համար , որ Աստուածային արարչութեան պատմութիւնն է . զոր փառաբանական եղանակաւ մը կը պատմենք , եւ յիշելով անոր նախախնամութիւնն ու ամենակարողութիւնը՝ կը մատուցանեմք պէս պէս հայցուածներ :

Ձկնի այս երգին կ'ըսուի « Բրիստոս Աստուած մեր » մաղթանքը սրբոց յիշատակի օրերը , որով Աստուծոյ խաղաղութիւնն եւ ողորմութիւնն կը խնդրեմք մեզ համար , բոլոր սուրբերն եւ ի մասնաւորի՝ նոյն օրը յիշատակուած սուրբը բարեխօս ունելով մեզ , եւ քա-

(1) Ըստ հրահանգի ժամազրքին այս աղօթքէն անմիջապէս յետոյ հարկ է ըսել « Տէր ամենակալ » Մանասէի աղօթքը քառասնորդական պահոց լուր օրերը , բայց Կ. Պոլսոյ եկեղեցեայ մէջ Արեւազալէն ետքն ըսելու սովորութիւնը ներմուծուեր է :

հանայն առաքելոց եւ մարգարէից , հայրապետաց ու վարդապետաց տօնի օրուան համար ուրոյն եւ մարտիրոսաց , ճգնաւորաց եւ կուսանաց համար ուրոյն յօրինուած աղօթքը կը կարգայ , մաղթելով ի Տեառնէ , որ նոյն օրը յիշատակուած սրբոյն աշխարհի աստ ունեցած հաւատոյ , յուսոյ եւ սիրոյ եւ հոգեւոր արիութեան շնորհքը պարգեւէ համօրէն հաւատացեալ ժողովրդեան եւ ողորմի ամենուն իւր աննուն գթութեամբն եւ անբաւ մարդասիրութեամբ : Իսկ պահոց օրերը կենսատու սուրբ Խաչը մեզ ապաւէն եւ օգնական լինելու իմաստն ունեցող մաղթանքով , քարոզով եւ աղօթքով կ'աղաչէ քահանայն զՏէր Աստուած , որ Սուրբ եւ պատուական խաչիւ պահպանէ զհաւատացեալս յանուն իւր ի խաղաղութեան : Կիւրակէ օրերը յետ երեքարեան երգին կ'ըսուի եղանակաւ « Եղիցի անուն Տեառն օրհնեալ » սազմոսը , եւ ըստ ձայնի աւուրն ⁽¹⁾ Ս . Աւետարանէն կը կարդացուի բժշկութեան հրաշքներ պատմող մի կամ երկու հատուած . իսկ տնօրինական եւ տէրունական տօներուն կը կարդացուի Առակաց եւ Մարգարէից գրուածներէն եւ առաքելական թղթերէն եւ ապա Ս . Աւետարան ըստ նշանակեալ հրահանգաց տօնացուցին , յաւարտ Ս . Աւետարանին կերգուի Ներսէսի շնորհալոյն հեղինակած « Նորաստեղծեալ » հոգեբուղիս երգը , զոր երանելի հայրապետ յօրինած է միաշարաթի աւուր համար ի յիշատակ Յարութեան Քրիստոսի : Քառասնորդաց մեծի պահոց կիւ-

(1) Թէ՛ լուր եւ Թէ՛ տօնական օրերը հանգստեան , Իզաբելից եւ Կեցո՛րի աւետարանք ըստ ձայնի աւուր կը կարդացուին . ուստի ած եւ զձ ձայնին , Յովհաննու . ալ եւ զԿ . Ղուկասու բժ զձ ին , Մարկոսի . բլ եւ զԿ ին , Մատթէոսի աւետարանէն :

րակէ օրերը Նորաստեղծեալ երգին առաջին երկու պարբերութիւնք միայն կ'երգուին իբրեւ երգ միաշարժի աւուր : Ապա դպիրք կ'երգեն միաձայն՝ « Կեցո՛՛ Տէր » (1) եւ երիցս «Տէր ողորմեա՛» . յետոյ յարակից աղօթքն , որով Քրիստոսի Ս . Յարութիւնն կամ անոր ուրիշ մի փրկական տնօրինութիւնը կ'օրհնենք ու կը փառաւորենք քրիստոնէավայել երկիւղածութեամբ : Այսպէս կը կնքուի առաւօտեան ժամերգութիւնը :

Գ.

Արեւազալ

Արեւազալի ժամն ունի այն խորհրդաւոր նշանակութիւնը, թէ իմանալի արեգակն արդարութեան Յիսուս Քրիստոս յերկնից ծագեցաւ մեր վրայ, եւ լուսաւորեց զմեզ խաւարային մեղքէ , ուստի նոյն ժամուն կ'ազայենք զսուրբ Հոգին Աստուած , որում կը մատուցուին Արեւազալի ժամու եկեղեցական պաշտամունք , որ ի ծագել զգալի արեգական՝ լուսաւորէ մեր միտքն ու սիրտն իւր իմանալի լուսով :

Տօնացոյցը տուած է բացորոշ հրահանգ Արեւազալի

[1] Այս պահուն քահանայն զաւետարանն կը բարձրացնէ ի տես ժողովրդեան , ուզելով ընել Յէ : այս սուրբ Աւետարանաւ կեցո՛՛ Տէր գծողորուրդս քո զհաւատայեալս ի Քեզ :

ժամուն հասարակաց աղօթքը մատուցանելու այն ամեն լուր օրերը՝ յորս չմատուցուիր Ս. Պատարագ :

Արեւագալի ժամերգութիւնը կը կատարուի սկզբնաւորութեամբ տէրունական աղօթքին , փոխ-սաղմոսներով , մաղթանքներով , քարոզներով եւ աղօթքներով . որոնք նշանակուած են մի առ մի ժամագրքին մէջ , իսկ քառասնորդական պահոց լուր օրերը՝ բացի շաբաթէ կ'երգուին մեր երանելի Ս. Հարց յօրինած հոգեռանդ երգերը :

Դ.

Երրորդ ժամ

Երրորդ ժամու հասարակաց աղօթքն որ եւ կ'ըսուի « Ճաշու » կը մատուցուի Հոգւոյն սրբոյ , որ այս ժամուն եկաւ եւ հանգեալ վերնատան մէջ ժողովեալ երկոտասան առաքելոց եւ այլ հաւատացելոց վրայ : Նաեւ կը մատուցուի Աստուած Որդւոյն , որ այս ժամուն բարձրացաւ ի խաչին :

Ճաշու ժամը կը սկսուի տէրունական աղօթքով եւ « Օրհնեալ Հոգիդ սուրբ , Աստուած ճշմարիտ » փառաբանութեամբ եւ « Ողորմեա ինձ Աստուած » յիսներորդ սաղմոսէն ետքը՝ կ'երգուի « Օրհնեմք զքեզ⁽¹⁾ » զոր հեղինակած է Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետն , ինչպէս եւ միւս երկու ճաշու ժամերուն երգը .

[1] Երրորդ ժամու ճաշուն երբ եւ ըսուի , կ'երգուի

Ե .

Վեցերորդ ժամ

Վեցերորդ ժամուն կ'աղօթենք առ Հայրն Աստուած, խնդրելով օգնականութիւն մեր տկար բնութեան , որ հակամէտ է գթելու ի մեզս : Նաեւ կը մատուցուի Որդւոյն Աստուծոյ , որ այս ճամուն ճաշակեց խաչին վրայ քացախով խառնուած լեղին , որով քաղցրացուց մահաբեր պտղոյն դառնութիւնը :

Վեցերորդ ժամու աղօթից սկսումը կը լինի տէրունական աղօթքով եւ « Օրհնեալ Հայր սուրբ , Աստուած ճշմարիտ » փառաբանութեամբ ,

Զ .

Իններորդ ժամ

Իններորդ ժամուն կ'աղօթենք առ Որդին միածին Յիսուս Գրիստոս , որ ի սեղան խաչին աւանդեց իւր

միշտ « Օրհնեմք զքեզ »- իսկ վեցերորդ եւ իններորդ ժամուն երգերը ինչպէս նաեւ անոնցմէ ետքը եղած երեք քարոզներն ու աղօթքները զոր Ս. Յովհան Մանդակունի յօրինած է, քաւասնորդական պահոց ճաշուններուն կ'ըսուի :

հոգին առ Հայրն Աստուած , որով մեզաց մեռելութենէ կենդանացուց զմեզ :

Իններորդ ժամու աղօթից սկսումը կը լինի տէրունական աղօթքով եւ « Օրհնեալ Որդիդ սուրբ , Աստուած ճշմարիտ » փառաբանութեամբ .

Այս երեք ճաշուն հետզհետէ ըսելու սովորութիւն եղած է անոր համար՝ որ աղօթող ժողովուրդը կարենայ ներկայ գտնուիլ մատուցուած հասարակաց աղօթից :

Քառասնորդական մեծի պահոց լուր օրերը ճաշուի ժամերգութենէն եւ ի Բրիստոս ննջեցելոց հոգւոց համար բարեմաղթանք մ'ընելէ յետոյ անմիջապէս կը սկսուի երեկոյեան ժամերգութիւնը :

Է .

Երեկոյեան ժամ

Երեկոյեան ժամուն կ'աղօթենք առ Որդին միածին, որոյ թաղման խորհուրդն ունի : Ուստի կը խնդրենք ի Տեառնէ որ այս անցաւոր աշխարհէ սկսեալ մինչցհանդերձեալն պահէ զմեզ իւր խնամոց ներքեւ :

Յառաջ քան զսկսումն Երեկոյեան ժամերգութեան սովորութիւն եղած է եկեղեցւոյ մէջ կարդալու « Յայսմ աւուր » գիրքը, որ Յիսուսի Բրիստոսի Տեառն մերոյ փրկագործ տնօրինութիւնները պատմելէ զատ քրիստոնէական հաւատով, յուսով եւ սիրով մարտիրոսա-

ցած Սրբոց նահատակութիւնն եւ աստուածահաճոյ անձնաւորութեանց այս աշխարհի մէջ ունեցած առաքինի կեանքն եւ նախանձելի վարքն ու բարքը կը նկարագրէ, որպէս զի ունկնդիր ժողովուրդը հետեւի անոնց օրինակելի կենաց :

Երեկոյեան հասարակաց աղօթից սկզբնաւորութիւնը կը լինի Տէրունական աղօթքով եւ « Ես առ Աստուած կարդացի, եւ նա լուաւ ինձ յերեկոյս, ի վաղորդեան եւ ի հասարակ աւուր » մաղթանքով, որմէ յետոյ կ'ըսուի փոխ Սաղմոս « Խոնարհեցո, Տէր, զուսկն քո եւ լուր ինձ » եւ յաւարտելն կ'ըսուի Ս. Յովհանն Ոսկեբերանի փառատրական մաղթանքը. « Փա՛ռք քեզ Աստուած, փա՛ռք քեզ, յաղագս ամենայնի, Տէր, փա՛ռք քեզ » . վերջը փոխ-սաղմոս « Ապրեցո զիս Տէր » յետոյ առ ամենասուրբ Երրորդութիւնն ուղղեալ փառաբանական մաղթանք . ամեն երեկոյ, բացի կիրակամուտ շաբաթ երեկոյէն, յորում կ'երգուի « Լոյս զուարթ » եղանակաւ, զոր մեծ պահոց կիրակամտից՝ ժամ օրնոցը կ'ըսէ ի թիւ . ապա զոհարանական քարոզ եւ զամենասուրբ Երրորդութիւնն փառաւորելու իմաստ ունեցող մաղթանք մը : Քառասնորդական պահոց լուր օրերը այս քարոզէն ու մաղթանքէն անմիջապէս ետքը կը կարդացուին Հին Կտակարանէն պատմական կամ մարդարէական հատուածներ :

Մեսեղիք կ'ըսուի երեկոյեան սաղմոսաքաղութեան իբրեւ միջանկեալ սաղմոս երկու տուն . ապա « Ուղիղ եղիցին աղօթք իմ, որպէս խունկ առաջի քո Տէր . մբարձումն ձեռաց իմոց, պատարագ երեկոյի » որով ինչդրենք, թէ մեր աղօթքը բարձրանայ առ Աստուած որպէս խունկ, եւ մեր ձեռաց ի վեր յերկինս

համբարձումն նկատուի իբրև երեկոյեան պատարագ առաջի Աստուծոյ : Յետոյ սարկաւազը կիրակամտից եւ յարութեան երեկոյները կը քարոզէ « Ասասցուք » իսկ Ս . Ծննդեան եւ Ս . Աստուածածնի տօներուն « Մայր սուրբ » եւ լուր օրերը « Աղաչեսցուք զամենակայն Աստուած զՀայր Տեանն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ըզթագաւորն խաղաղութեան , յազազա խաղաղութեան եւ վանն միայնոյ , սուրբ կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցւոյ » : Այս քարոզներուն կը յաջորդէ « Լուր ձայնից մերոց Տէր Աստուած մեր » խաղաղութիւն ամենեցուն » կցորդով աղօթքը, զոր քահանայն կ'ընթեռնու , որով կը խնդրենք Աստուծմէ որ աւելցնէ մեր հաւատը , յոյսը եւ սէրն եւ ամեն առաքինական գործերը , եւ կը հայցեմք համօրէն աշխարհի խաղաղութիւն եւ իւր սուրբ եկեղեցւոյն հաստատութիւն : Ապա դպիրք կը նուագեն ըստ աւուր պատշաճի երեքսրեան երգը, անոր յատկացեալ մաղթանքովն ու քարոզով :

Համբարձի շարականն երգելով կը յայտնեմք , թէ Աստուծոյ օգնութեան կարօտութիւն ունինք պահելու զմեզ յամենայն չարէ հոգւոյ եւ մարմնոյ . եւ պահելու մեր մուտքն յաշխարհ . եւ մեր ելքն մահուամբ : Սարկաւազը կը քարոզէ բոլոր աշխարհի խաղաղութեան եւ սուրբ եկեղեցւոյ հաստատութեան համար զՏէր աղաչելու : քահանայն կ'ըսէ « Հայր գթած » աղօթքը , որոյ իմաստն է որ բարեխնամ արարիչն Աստուած երեկոյեան ժամուն հաւատացելոց մատուցած պազատանքն ընդունի եւ անոնց հոգեւոր եւ մարմնաւոր պէտքերը զորս ինքը մեր խնդրելէ առաջ գիտէ , պարգիւէ իւրաքանչիւր ումեք . Ապա փոխաաղմոս « Որ

ընակեալն է» որով կը խնդրենք մնալ հանապազ բարձրելոյն Աստուծոյ հովանաւորութեան ներքեւ եւ արժանաւորել երկնային հանգստեան :

Մաղթանք « Զբարձրեալն արասցուք մեզ ապաւէն » եւ նոյնիմաստ քարոզէն վերջը քահանայն կ'աղօթէ ըսելով՝ « Կենաց յոյս , աղօթից ընդունող , մեղաց ներող եւ խնդրուածոց կատարող Յիսուս Քրիստոս Աստուած ընդունէ մեր ազգանքը զորս կը մատուցանեմք : Իսկ ամեն կիրակամտի եւ տէրունական աւուրց եւ անոնց նախընթաց երեկոյները կ'ըսուի « Կեցո՛՛ Տէր » եւ քահանայն յետ բարձրացնելոյ զՍ. Աւետարանն ի տես ժողովրդեան կ'աղօթէ առ Աստուած որ իւր անաւոր անուան հաւատացեալ ժողովուրդը պահէ սուրբ ինչին հովանւոյն ներքեւ միշտ ի խաղաղութեան :

Կիրակամուտ երեկոյները յետ ժամերգութեան հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի վասն հոգւոց ի Քրիստոս ննջեցելոց , եւ մեծի պահոց կիրակամտից « Հոգւոցն հանգուցելոց » ըսելով աղօթք կը մատուցուի առ Աստուած վասն հոգւոց ննջեցելոց :

Ը .

Խաղաղական ժամ

Խաղաղական ժամն ունի խորհուրդ խաչեցելոյն Յիսուսի Քրիստոսի յետ մահուան ի դժոխս իջնելուն եւ արդար հոգիներն ազատելուն :

Պաղատական ժամու հասարակաց աղօթքը կը մատուցուի Որդւոյն Աստուծոյ, եւ որ կը սկսուի տէրունական աղօթքով եւ « Տէր Աստուած փրկութեան իմոյ ի տուէ կարգացի եւ ի գիշերի առաջի քո » մաղթանքով, եւ « Ի կարգալ իմում լուար ինձ Աստուած » փոխասողմոսով, որմէ յետոյ կ'երգուի « Ծնորհեա մեզ Տէր » երգը, ⁽¹⁾ եւ մեծի պահոց լուր աւուրց երեկոյները կ'երգուին նաեւ « Նայեաց սիրով » եւ « Ի քէն հայցեմք » շարականները, զորս երկասիրած է Սուրբ Ներսէս Ծնորհալին : Այս շարականաց մէջտեղն եւ վերջը նշանակուած մաղթանքներով, քարոզներով եւ աղօթքներով կ'աղայչենք զԱստուածորդին՝ որ լինի պահապան մեր անձանց յառաջիկայ գիշերն հոգւոյ եւ մարմնոյ խաղաղութեամբ անցընելու :

Թ.

Հանգստեան ժամ

Հանգստեան ժամու հասարակաց աղօթքը կը մատուցուի Հօր Աստուծոյ, խնդրելով որ անքուն պահպանն Իսրայէլի իւր Վ' պահպանողական Աջով պահէ ըզմեզ անխողով եւ արժանի ընէ զմեզ համնիլ ողջամբ գիշերային եւ առաւօտեան ժամուն ի փառաբանութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան :

[1] Ըստ աւանդական պատմութեան կ'ըսուի Թէ այս երգը Սեւանայ կղզոյն մէջ երգուած է առաջին անգամ :

Հանգստեան ժամու պաշտամունքը կը կատարուի ըստ կարգաւորութեան ժամագրքին թէ՛ եկեղեցեաց եւ թէ՛ վանքերու մէջ : Կան հայ քրիստոնեայք , որ յետ երեկոյեան ճաշի իրենց տան մէջ եւս կը մատուցանեն հանգստեան ժամու աղօթքն եւ ապա կը ննջեն : Այս բարեպաշտական սովորութիւնը վերջին տարիներս գրեթէ մոռցուած է շատ տուներու մէջ :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Ծիսական եղանակի

Որովհետեւ մարդս կը բաղկանայ ի հոգեոյ՝ եւ ի մարմնոյ , եւ մինչ ՚հոգեով կ'աղօթէ առ Աստուած , հարկ է որ իւր բարեպաշտական զգացումները ցուցնէ նաեւ արտաքուստ :

Աստուածպաշտութեան ծիսական եղանակներուն կը վերաբերին զանազան արտաքին արարողութիւնք , ինչպէս են խաչակնքել , ծնրադրել , գլուխ խոնարհեցնել , երկրպագել , խունկ ծխել , որոնք կը լինին թէ՛ առանձնական եւ թէ՛ հասարակաց Աստուածպաշտութեան ժամանակ : Իսկ ինկարկել յեկեղեցւոջ , օրհնել Խաչիւ եւ Աւետարանաւ , թափօր ելնել , նախատօնակ կատարել եւ հսկում ընել հասարակաց Աստուածպաշտութեան ժամանակ կը կատարուին :

Խաչակնքել . — Թէ՛ առանձնական եւ թէ՛ հասարակաց

րակաց Աստուածպաշտութեան ժամանակ՝ խաչակնքելու սովորութիւնն ունիմք ի մեր նախնեաց : Կրօնասէր հաւատացեալը սովորած է իւր ամեն ձեռնարկած գործոց սկիզբը ջերմեռանդութեամբ խաչակնքելու :

Սաչակնքելը մեր քրիստոնէական հաւատոյ համառօտ դաւանութիւնն ու մաղթանքն է , որով Սաչելոյն Յիսուսի Քրիստոսի իոր կենսատու խաչիւն աշխարհի պարգեւած շնորհքը կը խնդրենք , եւ կը յայտնենք միանգամայն թէ կը հաւատանք յամենասուրբ Յրորողութիւնն՝ ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Հոգի սուրբ :

Ծննդաբեւ . — Ծննդաբեւ կը նշանակէ ցուցնել առաջի Աստուծոյ մեր ծայրաստիճան խոնարհութիւնն եւ Անոր բարերար կամաց կատարեալ հնազանդութիւն :

Գլուխ խոնարհեցեւ . — Այս կը նշանակէ քրիստոնէավայելուչ հեզութեան , խոնարհութեան արտաքին նշան եւ խոստովանութիւն մեր մեղաց :

Ծեկրպագել . — Կը նշանակէ կրօնական պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ խոնարհ հպատակութեամբ եւ խորին մեծարանօք , զորս պարտիմք ընծայել մեր հոգւոյն բոլոր զօրութեամբ՝ ճշմարտին Աստուծոյ իբրեւ միոյ միայնոյ Արարչին տիեզերաց , որ միայն ունի իրաւունք երկրպագութեամբ պաշտուելու :

Խուցի ծխել . — Մեր բարեպաշտ նախնիք հայրենաւանդ սովորութեամբ կիրակամուտ երեկոյնները իրենց տան մէջ կը ծխէին խուցի , որ նշանակ է աղօթից , եւ մինչ խուցի կը ծխուէր , նոյն տան հաւատացեալ բնակիչք կ'աղօթէին առ Աստուած իրենց հանգուցեալ ծնողաց ու պարագայից հոգւոց համար : Այս աւանդական սովորութիւն նախնի հաւատացելոց ժամանակ սկսուած կ'երեւի :

Խնկարկել յեկեղեցւոջ . — Թէ՛ Մովսիսի ժամանակ եւ Թէ՛ յետ Մովսիսի՝ սահմանուեցան արարողութիւնք եւ ծովապահութիւնք, քահանայք եւ մատուցմունք գորհից եւ խնկոց : Այս սահմանադրութեամբ քահանայք ամեն առաւօտ եւ երեկոյ կը մտնէին ի Սրբութիւն (Սրբարան) խունկ մատուցանելու համար, եւ քաւութեան մեծ տօնին քահանայապետը կը խնկարկէր իւր բուրվառաւ, երբ կը մտնէր ի Սրբութիւն Սրբութեանց, ուր էր Ուխտին Տապանակը :

Խունկն ըստ որում նշան է մեր աղօթից եւ օրհնութեանց, մեր քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ կը մատուցուի ամեն առաւօտ եւ երեկոյ առ Աստուած : Իսկ խնկարկել կենաց փայտին, Ս . Աւետարանին եւ Սեղանին, նաեւ օծեալ պատկերաց, կը նշանակէ ընծայել անոնց մեր յարգանքը գոր կը տածենք մեր սրտին մէջ : Խնկարկել ժողովրդոց է նշանակ իջման շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ :

Օրհնել խաչիւ եւ Աւետարանաւ . — Խաչիւ եւ Աւետարանաւ ժողովրդոց վրայ խաչակնքելը կը նշանակէ հայցել ի Տեառնէ օրհնութիւն հաւատացելոց համար :

Թափօր ելնել . — Թափօր ելնել՝ կը նշանակէ եկեղեցական հանդիսիւ շրջիլ տաճարին չորս կողմը, եւ կամ ելնել յատեան եկեղեցւոյ, կատարելու համար երեւելի տօն մը չքեղագեղ հանդիսիւ կամ Թէ՛ անդաստան ընելու, որով կ'աղօթենք ամենայն Հայոց Հայրապետութեան, երկրիս, անդաստանաց եւ պրտզաբերութեան, վանօրէից, անապատաց եւ ամեն քարեպաշտական հաստատութեանց անսասան պահպանման համար, եւ աշխարհիս չորս կողմը բնակող մեր

եկեղեցական պաշտօնէից եւ հաւատացեալ ժողովրդոց խաղաղութեան եւ բարօրութեան համար: Եկեղեցին ի թափօր կ'ելնէ նաեւ երկրատեւ երաշտութեան կամ համաճարակ հիւանդութեան տիրած ժամանակ, խնդրելու համար Աստուծոյ որ երկինք անձրեւէ եւ կամ համաճարակ հիւանդութիւնն անհետանայ: .

Նախասօցնակ, — Նախատօնակ կ'ըսուի երեւելի տօնի մէջ օրուան նախընթաց երեկոյն եկեղեցոյ ատեննը կատարուած հանդիսաւոր ժամերգութիւնը, ներկայութեամբ շուրջառակիր հոգեւոր պաշտօնէից եւ շապկազգեստ դպրաց Ս. խաչիւ, Ս. Աւետարանաւ եւ մոմեղինօք:

Տնօրինական եւ Տէրունական տօնի աւուրց նախատօնակին՝ հետեւեալ աւուր օրհնութեան շարականը՝ իբրեւ համբարձիի շարական կ'երգուի. իսկ երեւելի սրբոց տօներուն նախատօնակին հետեւեալ աւուր օրհնութեան եւ հարցի շարականք կ'երգուին իրենց սարօքն:

Հսկում. — Կը նշանակէ անցընել գիշերն ընթերցմամբ Ս. Գրոց, աղօթիւք եւ երգովք:

Քրիստոնէութեան առաջին դարուց մէջ մեր նախնի հաւատացեալք մեծահանգէս տօներու նախընթաց գիշերներն հսկմամբ կ'անցընէին տաղաւարներու ներքեւ այն ժամանակները՝ յորս Աստուծոյ մատուցանելի պաշտամանց նուիրուած տաճարներ տակաւին չէին կառուցուած, եւ հսկման հետեւեալ օրը կը կատարուէր մեծահանգէս տօնը, այս պատճառաւ մեծ տօնի օրեր կոչուեցան «Տաղաւար»: Ուստի աւանդական սովորութեամբ Յիսուոյ Քրիստոսի Տեառն մերոյ Ս. Մննդեան եւ Յարութեան, Այլակերպութեան, ինչպէս

Նաեւ Ս . Աստուածածնի Վերափոխման եւ Խաչվերացի տօնք կ'ըսուին ցարդ « Տաղաւար » հետեւաբար Հայաստանեայց առաքելական Ս . եկեղեցին այս հինգ տաղաւարաց նախընթաց գիշերը հսկում կ'ընէ ըստ հրահանգի Տօնացուցին :

Հսկումը կը կատարուի մեծ տօնից նախընթաց երեկոյեան հանգստեան ժամէն յետոյ որ կըսուի գիշերապաշտօն եւ կը շարունակուի ցառաւօտեան ժամերգութիւն :

Հսկում կը լինի ընդհանրապէս նորակառոյց տաճարի մը նախընթաց գիշերը կամ երեկոյին :

Հսկում կը լինի նաեւ համաճարակ հիւանդութեան եւ կամ հանրային մեծամեծ տագնապներու ժամանակ . նոյնպէս ծանր հիւանդի առողջութեան եւ բարեպաշտանձի մը բարի խնդրուածքի մը կատարման համար , Ս . Եկեղեցւոյ կանոնադրած սաղմոսաց , շարականաց , աղօթից եւ Ս . Աւետարանի ընթերցմամբ :

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Տ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Տօնակատարութիւն կ'ըսուի Յիսուսի Քրիստոսի Տեանն մերոյ փրկագործ անօրինութեանց եւ կամ երեւելի սրբոց յիշատակը կատարուելուն Աստուծոյ տաճարին մէջ :

Տիեզերաց արարիչն Աստուած վեց աւուր մէջ ստեղծելով համայն տիեզերքը՝ եօթներորդ օրը դադրեցաւ նոր էակներ ստեղծելէ, ուստի նոյն օրը հանգեաւ, օրհնեց եւ սահմանեց նոյն օրն (հանգիստ) իբրեւ օր աստուածային պաշտաման. հետեւաբար՝ աստուածապաշտք ի սկզբանէ կը պահէին շաբաթն՝ Աստուծոյ մարդկային ազգին տուած օրինակին համաձայն դադրելով ընդհանուր եւ մասնաւոր գործքերէ, որ միջոց մէջ յիշելու տիեզերաց ստեղծագործութիւնն եւ անոր նախախնամող Արարիչը :

Մովսիսական օրինաց տուչութեան ժամանակ՝ շաբաթին պահպանութեան պատուիրանին ի Սինա արբւիլն ոչ միայն Հրէից համար էր, այլ բոլոր մարդկային ազգին, որուն կը հրամայէր Աստուած հանգստեան օրը միտքը բերել՝ զանիկայ սուրբ պահելու համար, աշխարհային գործերէ դադրելով եւ հոգեւոր զբաղմամբ միայն անցընելով :

Անցմամբ դարուց եւ ժամանակաց՝ բաց ի շաբաթէ

— հանդատեան օրէն—Աստուած սահմանեց այլ եւ այլ տօներ Հրէից համար . որպէս զի յաւիտեան անմոռաց պահեն ի նպաստ Իսրայելացւոց եղած երեւելի դէպքերուն յիշատակը : Այսպէս Չատիկը՝ Իսրայելացւոց եգիպտոսէն ելնելը , Պէնտէկոստէն՝ Սինայի օրէնսդրութիւնը , եւ Տաղաւարահարաց տօնն ի յիշատակ Հրէից քառասնամեայ պանդխտութեանն անապատին մէջ :

Մեր մի , սուրբ , կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցին Հայաստանեայց՝ առաջին անգամ կատարեց Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի Ս . Յարութեան տօնն եօթնեկին առաջին օրը , որ կոչուեցաւ այնուհետեւ « Կիրակէ » — Տէրունական օր : Բրիստոնեայք առաքելական առաջին դարուն սկսան սուրբ պահել Բրիստոսի յարութեան օրը , իբրեւ յիշատակ լրման քառութեան գործոյն , որ եղաւ յարութեամբ Աստուածորդւոյն :

Բրիստոնէութեան տարածման հետ սահմանուեցաւ Տնօրինական եւ Տէրունական տօնի եւ սրբոց յիշատակի օրեր , յիշելու համար մեր Փրկչին կատարած հայրական տնօրինութիւններն եւ կամ քրիստոնէութեան դէմ յարուցուած հալածանաց ժամանակ նահատակուած քրիստոնէից հոգեւոր արիութիւնը , եւ որոց տօնախմբութիւնը կը կատարէ եկեղեցին , յիշեցնելով անոնց փառաւոր արարքն՝ յօրինակ հաւատացելոց :

Թէ՛ տէրունական եւ թէ՛ սրբոց տօներէն ոմանք որոշ ամսաթուոյ մը համաձայն կը կատարուին , ինչպէս են Աւետման , Բրիստոսի Մննդեան , Անուանակոչութեան եւ Տեառնընդառաջի , նոյնպէս եւ Ս . Աստուածածնի Յղութեան , Մննդեան եւ Ընծայման տօ-

նական օրերը : Կան տօներ՝ որոնք Չատկի տօնի կատարման ամսաթիւէն կախում ունին :

Յոյն եւ Լատին եկեղեցիք Քրիստոսի Այլակերպութեան տօնն Օգոստոսի վեցին , Ս. Աստուածածնի վերափոխումն տասն եւ հինգին եւ Պաշվերացը Սեպտեմբեր տասն եւ չորսին կը կատարեն անխափան ամեն տարի , եօթնեկին ո՛ր օրն որ պատահի , իսկ Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին նախայիշեալ երեք ամսաթուոց մերձակայ կիւրակէ չօրն կը կատարէ ի պատիւ Այլակերպութեան Քրիստոսի , Վերափոխման Ս. Աստուածածնի եւ Վերացման Ս. Պաշի :

Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին պահոց օրերն ըստ որում ապաշխարութեան աղօթք, կենդանեաց եւ ննջեցելոց համար հայցուածներ կը մատուցանէ Աստուծոյ , չկատարեր սրբոց յիշատակութիւն , այլ այն տէրունական տօները միայն կը կատարէ , որոնք որոշ ամսաթուոյ մը համաձայն կը կատարուին , թէեւ պահոց օրուան իսկ հանդիպին :

Բոլոր տօները կը բաժնուին երեք դասակարգի .

Ա. Տնօրինական Տօնք .

Բ. Տէրունական Տօնք .

Գ. Սրբոց Տօնք կամ Յիշատակք :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Տնօրինական Տօնի

Այն տօներն որոնք կը վերաբերին Աստուածորդւոյն փրկագործ տնօրինութեանց , զորս ըրաւ Նա մարդոց փրկութեան համար , կ'ըսուին Տնօրինական :

Տնօրինական տօներն են Աւետում , Ծնունդ Փրկչին մերոյ եւ Մկրտութիւն , Անուանակոչութիւն , Տեառնընդառաջ , Մաղկազարդ , Վերջին ընթրիք Քրիստոսի եւ Ոսնալուայ , Զարչարանք եւ Սաչելութիւն Տեառն մերոյ , Զատիկ-Յարութիւն Քրիստոսի , Համբարձումն , Հոգեգալուստ եւ Այլակերպութիւն :

Ա .

Աւետում

Աւետումն՝ որոյ տօնը մեր եկեղեցին կը կատարէ ամեն տարի ապրիլի եօթնին , պատմական կերպով մեր Փրկչին տնօրինութեանց առաջինն է , նոյն օրն եկեղեցին կը յիշեցնէ մեզ Գաբրիէլ հրեշտակապետին գալուստն առ Մարիամ կոյսն եւ անոր տուած աւետիսը , թէ Հոգւոյն Սրբոյ զօրութեամբ զաւակ մը պիտի ծնանի , որ ըստ մարմնոյ չպիտի ունենայ հայր , եւ կու-

սական ծննդեամբ պիտի լինի մայր ի յաւիտենից խոստացեալ Մեսիային :

Աւետման պահուն կատարուեցաւ Բանին Աստուծոյ մարմնառութեան անօրինութիւնը , որ է Մեսիային յարգանդ Ս . Կուսին իջնելը :

Բ .

Ծնունդ Փրկչին մերոյ եւ Մկրտութիւն

Ս . Ծննդեան նախընթաց օրը կ'ըսուի « ձրագալոյց » (1) որոյ առաւօտեան ժամանակ եկեղեցին Աստուածորդւոյն յաշխարհ եկաւորելուն տօնը կը կատարէ պատշաճաւոր հանդիսիւ :

Երեկոյեան սրվորական ժամերգութենէն յետոյ կը կարդացուին Ս . Գրքէն Ծննդոց մի քանի գլուխները Մեսիային Մարդեղութիւնն ու Ծնունդը գուշակող պատմական եւ մարգարէական գրուածքները եւ հուսկ ապա Դանիէլ մարգարէի եւ անոր երեք ընկերաց պատմութեան վերաբերեալ գիրքը , վերջը կը սկսի Սուրբ

[1] Հին ժամանակները քրիստոնեայք վառ մտեր ի ձեռին , ջահերով եւ լապտերներով կ'անցնէին Ս . Ջննդեան եւ Ս . Յարութեան առաւօտ լուսնալու գիշերը , այս պատճառաւ . Կոչուած է « ձրագալոյց » իսկ այժմ ձրագալուցի երեկոյին , ինչպէս Ս . Ծննդեան եւ Ս . Յարութեան առաւօտուն « Լուսաւորեա » անուով , ժողովուրդը ճրագ կը վառէ եկեղեցւոյ մէջ :

Պատարագը , որոյ յաւարտ կը կատարուի նախատօնակ :

Տարւոյն հինգ Տաղաւարի նախընթաց երեկոյին « Նաւակատիք » է , ուստի եկեղեցին կ'արտօնէ հաւատացեալները կրօնաչափ լուծել պահքը եւ ուտելու կաթեղէն , ձկնեղէն , ձու եւայլ ասոնց նման կերակուրներ անոր համար՝ որ եկեղեցին մեծահանդէս տօնին նախատօնակը կը կատարէ :

Խոստացուած Մեսիային Ս. Ծննդեան տօնն ամեն տարի Յունուար 6ին ⁽¹⁾ կը կատարուի : Աստուածորդւոյն Ս. Ծնունդը գիշեր ժամանակ նախ յայնտեացաւ Բեթղեհէմի հովուաց՝ ծագմամբ մեծապայծառ լուսոյն , եւ Քրիստոսի ծննդեան աւետիսը տուող հրեշտակին հետ երկնաւոր զօրաց բազմութեան զԱստուած փառաբանելու երգով :

Ս. Ծննդեան տօնի առաւօտեան ժամերգութեան ժամանակ՝ « Փառք ի բարձունս » երգէն յառաջ բեմին վրայ կը կարդացուի մարդացելոյն Փրկչին մերոյ Ծննդեան պատմութիւնն ընող Աւետարանը , թէ խաղաղութեան իշխանը՝ օծեալ փրկիչ Աստուածը ծնաւ ի Բեթղեհէմ Դաւթի քաղաքին մէջ , ուր պիտի գտնէք զՆա որ ի յաւիտենից Աստուած է եւ ի ժամանակին ի

[1] Ի սկզբան քրիստոնէութեան , քրիստոնեայ ազգաց եկեղեցիք Ս. Ծննդեան եւ Մկրտութեան տօնը յունուար վեցին կը կատարէին : Յետ ժամանակաց Յոյն եւ Հատին եկեղեցիք սկսան ոչ այնքան թանաւոր պատճառաւ Ս. Ծննդեան տօնը դեկտեմբեր 25ին եւ Մկրտութեան տօնը յունուար 6ին կատարել , զոր կը շարունակեն ցայսօր ժամանակի : Իսկ մեր Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին որ ջերմ աւանդապահ գոնուած է յընթացս դարուց , Ս. Ծննդեան եւ Մկրտութեան տօնը յունուար 6ին կը կատարէ ի միասին :

Կուսէ ծնեալ՝ պատեալ խանձարրով եւ ի մուր եղեալ, նա որ Աստուած եւ մարդ կատարեալ է :

Յաւարտ Ս. Պատարագին եկեղեցին կը կտտարէ Յիսուսի Քրիստոսի Տեան մերոյ Մկրտութեան ածը « Զորհնենք » անուն յատուկ արարողութեամբ . յիշեցնելու համար մեզ՝ թէ երբ Յիսուս մեր Փրկիչը լըրացուց երեսուն տարին, գնաց Գալիլիայէն Յորդանան, ուր կը քարոզէր Յովհաննէս եւ ապաշխարութեան յանձնառունները կը մկրտէր . մկրտուեցաւ Յովհաննէս Կարապետէն, որ կոչուեցաւ յետ այնորիկ Յովհաննէս Մկրտիչ : Երբ մկրտուեցաւ Յիսուս, Ս. Հոգին աղանակեալ երեւմամբ իջաւ Անոր վրայ, եւ լսուեցաւ յերկնից հայրական ձայնն որ կ'ըսէր. « Դա է որդի իմ սիրելի՛ ընդ որ հաճեցայ » : Նոյն պահուն յայտնուեցաւ ամենասուրբ Երրորդութեան խորհուրդը :

Զորհնէքի արարողութիւնը կը սկսուի այսպէս . դպիրք կ'երգեն « Լոյս ի լուսոյ » շարականը, եւ եպիսկոպոսը կամ երիցագոյն քահանայն բեմին վրայ կը խնկարկէ անոր համար՝ որ արարողութեան մը սկզբնաւորութիւն կը լինի, վերջը կը կարդացուի մարգարէական ու պատմական Հին Կտակարանէն եւ Առաքելական թղթեր . այս պահուս կը ընու քահանայն օրհնութեան ջուրը անօթոյն մէջ . կը կարդացուի Քրիստոսի մկրտութեան պատմութիւնն ընող Աւետարանը . վերջը այն աղօթքը զոր երկասիրած է Բարսեղ հայրապետը եւ խաչ մը ջուրը կը ձգուի : Յաւարտ աղօթից կ'երգուին հոգեզմայլ տաղեր, ապա ջուրը տեառնագրութեամբ կ'օրհնուի եւ Առաքելոյ աղանւնոյ շարականի երգեցման հետ եպիսկոպոսը կամ երիցագոյն քահանայն խաչը ջրէն հանելով՝ միւսոնա-

կիր աղանիէն կը հեղու ի ջուրն Ս. մըւոն եւ յետ
ամենայնի Յովհաննու Մկրտչի նախատօնակը կը կա-
տարուի :

Ջրօրհնէքի արարողութիւնը կատարելու համար
վազուկ ջրոյ մը մօտ երթալու աւանդական սովորու-
թիւնը պահուած է տեղ տեղ , իսկ այն տեղերն յորս
վազուկ ջուր չգտնուիր , եւ կամ երթալու դժուարու-
թիւնք կան , նոյն արարողութիւնը կը կատարուի ե-
կեղեցւոյ բեմին վրայ , Ջրօրհնէնքի յատկացեալ չա-
փաւոր մնծութեամբ ընդարձակ անօթոյ մը մէջ :

Գ.

Անուանակոչութիւն

Անուանակոչութիւն կ'ըսուի Ս. Մնջեան տօնի
ութերորդ օրը , յորում Աստուածորդին ըստ մովսիսա-
կան օրինաց թլփատուելով՝ կոչուեցաւ Յիսուս , ինչ-
պէս որ հրեշտակն Աւետման օրը հրամայած էր Մարի-
ամու , մեր Փրկիչը յանձն առաւ մտնել ընդ օրինօք ,
օրինակ ընծայելու համար իւր անձն իրեն հետեւողաց ,
որ հնազանդին աստուածային օրինաց եւ պատուիրա-
նաց :

Դ.

Տեառներնդառաջ

Աշխարհի Փրկիչը կատարելու համար Մովսիսական օրէնքը՝ որպէս անդրանիկ Որդի Ս. Կոյս Մարիամու, յետ քառասուն աւուր Մենդեան տարուեցաւ Երուսաղէմի տաճարը՝ ներկայացնելու համար Տիրոջը եւ Անոր մատուցանելու պատարագ մի զոյգ տատրակ կամ աղանւոյ ձագեր : Սիմէոն պատուական ծերունին ըստ ցանկութեան սրտին եւ ինդրանաց արժանի եղաւ ըզմանուկն Յիսուս իւր գիրկն առնլու եւ փառք տալով զԱստուած օրհնելու, եւ ըսաւ . « Տէր, արձակեա զիս ի խաղաղութիւն, վասն զի խոստացեալ Մեսիայն՝ Իսրայէլի փառքն եւ հեթանոսաց լոյսը, տիեզերաց Փրկիչը տեսայ . » Ապա Սիմէոն գոհութիւն մատոյց Աստուծոյ եւ օրհնեց զՅովսէփ եւ զՄարիամ, եւ ի մասնաւորի ըսաւ Մարիամու . « Բու սրտէզ ալ սուր պիտի անցնի : »

Տեառներնգառաջի տօնը կ'ուսուցանէ մեզ, թէ ամեն քրիստոնեայ անհատ որ յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան մկրտուած է մկրտութեան աւազանին մէջ, ի ձեռն քահանային ընծայուած է տաճարին Աստուծոյ ի ներքին եւ յարտաքին հոգեւոր ծառայութիւն :

Ե .

Ծաղկազարդ

Զատիկէն, Գրիստոսի Յարութեան տօնէն ութ օր յառաջ եկեղեցին կը կատարէ Աստուածորդուն Երթիքովէն յաղթական փառօք յԵրուսաղէմի կամաւոր չարչարանս եւ ի խաչ երթալու յիշատակը : Յիսուսի հետ գտնուող խուռն բազմութիւնը երբ տեսաւ զայս, յաղթական թագաւորի արժանավայել պատիւ ընելով Անոր՝ իրենց հագուստներն Անոր անցնելու ճամբուն վրայ կը տարածէին . երբայցի ծերք՝ ձիթենեաց ոստեր եւ տրղայք արմաւենեաց ճիւղեր ի ձեռին ընդ առաջ ելնելով կ'աղաղակէին եւ կըսէին «Ովսաննա բարձրելոյն», (ով փրկիչ , փրկէ զմեզ) :

Նոյն աւուր կարդացուած աւետարաններուն մէջ կը յիշուի Զաքարիա մարգարէի մի կանխասացութիւնը . « Ասացէք զոսեր Սիօնի , ահա թագաւոր քո գայ քեզ հեզ , եւ հեծեալ յէջ եւ յաւանակի իշոյ : » Յիսուսի աշակերտները բերին էչն ու յաւանակը , իրենց Տիրոջը հրամանին համաձայն . վրանին ձորձեր ձգեցին եւ Քրիստոս նստաւ անոնց վրայ : Եկեղեցւոյ Ս. Հարք մեկնած են իշուն վրայ նստիլն ի նշան Հրէից եւ յաւանակին վրայ ի նշան հեթանոսաց . յաւանակին վրայ ոչ ոք նստած ըլլալը կը մեկնուի հեթանոսաց Աստուծոյ Ժողովրդեան մէջ չխառնուիլը :

Երբ մտաւ Յիսուս Երուսաղէմի տաճարը, ըստ պատմութեան Խորենացւոյն Աբգար թագաւորին կողմանէ եկող պատգամաւորք աղաչեցին Փիլիպպոսի տեսնելու

զՅխուս եւ իրենց թագաւորին կողմանէ հրաւիրեցին զնա յԵդեսիա : Յխուս հասկնալով անոնց հրաւէրն եւ տեսնելով միանգամայն որ անոց խնդիրքը կատարելու ժամանակ չկայ, սա պատասխանը տուաւ Յխուս. « Եհաս ժամ , զի փառաւորեցի Որդի մարդոյ » եւ ըստ պատմական աւանդութեան իւր անձեռագործ պատկերը յուղարկելով՝ Թովմաս առաքելոյն ձեռքով պատասխանեց , թէ յետ իւր համբարձման աշակերտներէն մին պիտի յղէ բժշկելու համար Արգարու հիւանդութիւնը :

Մաղկազարդի ժամերգութիւնը կը կատարուի ըստ հրահանգի Տօնացուցին՝ շարականօք եւ երգովք, զորս մեր երաշնորհ Ս. Հարք յօրինած են Իսրայէլի թագաւորին յԵրուսաղէմ մտնելու օրուան համար :

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին յետ երեկոյեան ժամերգութեան կը կատարէ « Դոնքացէքի » արարողութիւնն , որ Հայոց եկեղեցւոյն միայն յատուկ է ի խորհուրդ կատարածի աշխարհին եւ յաւուր դատաստանի երկրորդ գալստեան Տեառն մերոյ : Արարողութեան ժամանակ աւագ խորանի վարագոյրը ⁽¹⁾ փակուած է , իբրեւ դուռն արքայութեան երկնից փակուած հանգէպ մեզ մեղաւորացս , ուստի քահանայք եւ դպիրք ի ծունր եկած ի բեմի , եւ ժողովուրդն յատենի եկեղեցւոյ ողբաձայն կ'երգեն . « Բաց մեզ , Տէր . բաց մեզ զգուռն

[1] Հին ժամանակները ժողովուրդը կը կենար եկեղեցւոյ գաւիթը եւ անդ կ'աղօժէր արտաքոյ զրան , եւ երբ « Զողորմու թեան քո զգուռն բաց մեզ , Տէր » շարականը կը սկսուէր , ժողովուրդը կը մտնէր յեկեղեցի : Այժմ Աւագ խորանի վարագոյրը միայն փակուած կը մնայ , մինչեւ « Զողորմու թեան քո զգուռն » շարականին սկսելուն :

ողորմութեան , որ ողբալով կարդանք առ քեզ : » Ապաշխարութեան ողբաձայն շարականք կը շարունակուին . եւ « Բաց մեզ , Տէր » աղիողորմ ձայնը երկիցս կրկնուելէ յետոյ կը բացուի խորանին վարագոյրը՝ Առտուծոյ երկնահրաւէր ձայնիւր . « Եկայք , օրհնեալք Հօր իմոյ , ժառանգեցէք զպատրաստեալն ձեզ զարքայութիւնն ի սկզբանէ աշխարհի : »

Դոնրացէքի արարողութիւնը բարոյականի գործնական դաս մ'է ուսուցանելու համար մեզ , թէ պէտք է ձեռքէ թողուլ այն հոգեւոր պատրաստութիւնը , զոր պարտիմք ընել , զարդարելով մեր հոգին առաքինական գործերով , որպէս զի արժանանանք տեսոյն Քրիստոսի եւ յաւիտեան վայելենք բուն կեանքն , որ է անմահութիւն :

Զ .

Վերջին ընթրիք Գրիսոսի եւ ՈՏՆԱԼՈՒԱյ

Յիսուս Գրիսոսս իւր երկրաւոր կենաց վերջին տարին եւս կերաւ զատկական գառը Մովսիսական օրինաց համաձայն , եւ այս անգամ Երուսաղեմի Սուրբ Սիօն վերնատան մէջ իւր երկոտասան աշակերտաց հետ այն երեկոյին , յորում այլ եւս հասած էր Աստուածւորգւոյն փառաւորութիւլու ժամանակը :

Յիսուս սեղան նստելու ժամանակ ըսաւ , փափաքելով փափաքեցայ այս պասեքը-Չատիկը ձեզ հետ ուտելու իմ շարշարուելէս առաջ :

Պասեքի սեղանին վրայ երբ կուտէին , Յիսուս առաւ հացը , օրհնեց եւ տուաւ իւր աշակերտաց՝ ըսելով . « Առէք , կերէք , այս է ՄԱՐՄԻՆ իմ : » Նոյնպէս բաժակն աճնով գոհացաւ , օրհնեց եւ տուաւ իւր աշակերտներուն ըսելով . « Արբէք ի սմանէ ամենքեան , այս է ԱՐԻՒՆ իմ նորոյ ուխտի : Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի : »

Քրիստոս մեք զատիկը փոխան զատկական գառին գոհուեցաւ խաչին վրայ մեղ համար , եւ զատկական գառին տեղ իւր ՄԱՐՄՆՈՅ եւ ԱՐԵԱՆ պատարագի հաղորդութեան քաւիչ Ս . Խորհուրդը հաստատեց :

Յիսուս Պասեքի սեղանին վրայ ծայրագոյն խոնարհութեան ազդոյ օրինակ մ'ալ տուաւ : Ընթրիքէն ելաւ , մէջքը փաթթեց մի ղենջակ , կոնքին մէջ լեցուց ջուր , լուաց իր աշակերտաց ոտքերն եւ սրբեց ղենջակաւն , եւ ըսաւ . « Ես ձեր Տէրն ու վարդապետն լինելով՝ ինչպէս որ խոնարհեցայ եւ ձեր ոտքերը լուացի , դուք եւս պարտիք լուալ իրարու ոտքերը : »

Քրիստոս խոնարհութեան այս օրինակը տուաւ , ուսուցանելով թէ ճշմարիտ քրիստոնեայ հաւատացեալը խոնարհելու է մինչեւ իսկ իւր թշնամւոյն եւ ատելոյն առջեւ :

Է .

Չարչարանք եւ խաչելութիւն Գրիսոսի

Յուդան՝ Յիսուսի աշակերտներէն մին՝ մասնեց իւր վարդապետն եւ Յիսուս Յուդայի վատ մասնութիւնն երեսին տուաւ, եւ երբ Յիսուսի թշնամիք բռնելով զնա տարին զիշերանց ի տուն քահանայապետին, որ մի քանի հարցումներ ընելէ յետոյ յուղարկեց առ Կայի֊
ափա քահանայապետն :

Յիսուս Գրիսոսոս Հրէից ազգային ժողովոյն մէջ ընկալաւ դատապարտութեան վճիռը, որով հրեայք չարչարեցին զնա ծեծելով, կռփելով, ապտակելով, երեսին թքնելով, կատակներով եւ երգիծանքներով, եւ առաւօտուն ներկայացուցին Պիղատոս դատաւորին որ հանէ զնա ի խաչ : Պիղատոս թէեւ մէկ կողմէ ջանքեր ի գործ դրաւ, որ ժողովուրդը խնդրէ արձակել զՅիսուս, սակայն միւս կողմէն քահանայապետք եւ ծերք ժողովրդեան եւ Հրէից հոսարակութիւնը մեծաձայն կ'աղաղակէին որ հանէ զՅիսուս ի խաչ : Պիղատոս վերջապէս յանձնեց զՅիսուս Հրէից՝ որ խաչուի :

Յիսուս ուրբաթ օր ի ժամ երեք ելաւ Գողգոթայի սարն եւ բեւեռեցաւ ի խաչ . որոյ վրայ արտասանած մի քանի խօսքերն են .

« Այսօր ընդ իս իցես ի դրախտին » :

« Հայր, թող սոցա . զի ոչ գիտեն զինչ գործեն » :

« Ահա՛ որդեակ ջո . ահա՛ մայր ջո » :

« Էլի, էլի, լամասաբաքթանի » :

« Մարաւի եմ » :

« Ամենայն ինչ կատարեալ է » :

« Հայր ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ » :

Ուրբաթ երեկոյին իններորդ ժամուն ի սեղան խաչին մահուամբ Յիսուսի կատարուեցաւ փրկագործութիւնը , վասն զի Գրիստոս մարդոց մեղաց համար պատարագուելով իւր արեամբ քաւեց մարդոց մեղքը , եւ այսպէս նորն Ադամ հնոյն Ադամայ եւ անոր բոլոր սերնդոց մեղաց համար մեռաւ խաչի մահուամբ :

Ը.

Զատիկ — Յարութիւն Բրիստիսի

Գրիստոնեայ հաւատացելոց Զատիկն է այն օրն , յորում աշխարհի Փրկիչն Յիսուս Գրիստոս յարեաւ ի մեռելոց : Զատիկն հաստատուեցաւ քրիստոնէից մէջ ի յիշատակ ազատութեան հոգւոյ ի մեռելութենէ մեղաց , արեամբ անարատ Գառինն Աստուծոյ : Յիսուս Գրիստոս արդեամբ իւր չարչարանաց եւ խաչի մահուան ազատելով զմարդկութիւնն սատանայի գերութենէն՝ իւր յարութեամբն մտցուց զմեզ յերկիրն Աւետեաց—յարքայութիւնն երկնից :

Մեր Փրկչին-Աստուածորդւոյն յարութիւնը կ'ուսուցանէ մեզ , թէ մարդկային ազգի փրկութեան ամենակարեւոր գործը կատարուած է եւ թէ ինչպէս Գրիստոսի մահը կը ցուցնէ Նորա առ մարդկութիւնն ունեցած սիրոյ մեծութիւնը , նոյնպէս նորա Յարութիւնը կը ցուցնէ թէ Նորա սէրը հասաւ իւր վսեմ նպատակին , այն է փրկութիւն մարդկային ազգին :

Թ.

Համբարձումն Քրիստոսի

Յիսուս Քրիստոս յետ յարութեան երեւցաւ նախ իւղարեր կանանց, յետոյ աշակերտաց եւ ապա հինգ հարիւրէ աւելի հաւատացելոց, ցուցուց անոնց ամենուն թէ արդարեւ կենդանի է ինքը, եւ քառասներորդ օրը տանելով զանոնք Զիթենեաց լեռը, եւ օրհնելով անոնց առջեւ համբարձաւ յերկինս, ուր պիտի մնայ մինչեւ որ գայ միւս անգամ վերջին օրը դատելու զկենդանիս եւ զմեռեալս, եւ աստուածային փառօք նստաւ ընդ աջմէ Հօր Աստուծոյ :

Ժ.

Հոգեգալուս .

Հոգեգալուստ կը նշանակէ Հոգւոյն Սրբոյ դալուստը, որ ըստ անսուտ խոստման Փրկչին մերոյ Զատկէն յիմներորդ օրը որ կ'ըսուի Պենտեկոստէ, ի վերնատան ժողովեալ հաւատացելոց վրայ իջաւ եւ հանգեաւ հրեղէն լեզուաց նմանութեամբ :

Իսրայէլացիք Պասքի յիմներորդ օրը կը կատարէին Պենտեկոստէի տօնն ի յիշատակ տուչութեան տասնաքանեայ պատուիրանաց : Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին Զատկին յիմներորդ օրը կը կատարէ Հոգւոյն սրբոյ գալստեան տօնը, յորում հաստատուած է Նոր-Ուխտի անստեութեան քրիստոնէական եկեղեցւոյ հիմը :

Պէնտէկոստէի օրը մեր եկեղեցիք կը զարդարուին վարդերով, որպէս նուիրումն նորահաս ծաղկանց տաճարին Աստուծոյ, ինչպէս Հրէայք այս տօնին կը մատուցանէին Աստուծոյ իրենց ցորենի հնձոց երախայրին :

Հոգեգալստեան տօնը մինչ ցերկոտասաներորդ դարը երեք օր միայն կը կատարուէր և կ'ըսուէր « Տօն ամենասուրբ Երրորդութեան » : Ներսէս Շնորհալի հայրապետը Հոգեգալստեան որոյ առաջին երեք պատկերներն երկասիրած էր, Մովսէս Խորենացի յօրինեց վերջին չորս պատկեր շարականներն և սահմանեց եօթն օր կատարել Հոգեգալստեան տօնը :

Մեր եկեղեցեաց մէջ սոյն տօնի առաջին օրը Ս . Պատարագի « Հայր երկնաւոր, Որդի Աստուծոյ և Հոգի Աստուծոյ » երգերէն առաջ կը կարդացուին աղօթքներ ուղղեալ առ ամենասուրբ Երրորդութիւնն Հայր եւ Որդի եւ Հոգի Սուրբ, զորս յօրինած է Ս . Յովհանն Ոսկեբերան :

Սոյն տօնի առաջին աւուր երեկոյին յետ կանոնական ժամերգութեան կը կարդացուի Ս . Ներսիսի Լամբրոնացոյ երկասիրած ճառը « Ստիպիմ ի սիրոյ » :

ԺԱ .

Վարդավառ .

Վարդավառը չորս հազար տարուան տօն է, զոր համօրէն Հայք այնքան տարիներ տօնեցին բազմինները զարդարելով վարդիւք, ոյր սակս եւ այս տօն կոչուած է «Վարդավառ » :

Այս տօնի օրն է նաւասարդ ամսոյ առաջին օրը , մեզ՝ Հայոցս ամանօրն էր : Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ հայրն մեր սահմանեց նոյն օրը կատարել Քրիստոսի Տեառն մերոյ Պայծառակերպութեան տօնը , թողլով նաեւ անխափան կատարել Վարդավառի ազգային աւանդական տօնն ի յիշատակ ջրհեղեղին :

Պայծառակերպութիւն կամ Այլակերպութիւն կ'ըսուի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Թափոր լերան վրայ կերպարանքին եւ հանդերձից ի վեր քան զընտրութիւն փառաւոր , փայլուն եւ սպիտակ երեւիլը , և նոյն պահուն լուսաւոր ամպի մը հովանի լինելը Անոր վրայ , և հայրական ձայնին լսուիլը , թէ « Դա է Որդի իմ սիրելի , ընդ որ հաճեցայ , Դմա լուարուք » : Այս երկնային ձայն վկայեց Քրիստոսի մեսիայութեան եւ աստուածութեան , որով միանգամ ևս յայտնուեցաւ ամենասուրբ Երրորդութեան խորհուրդը :

Յիսուս Թափոր լեռն իւր աստուածային փառքը յայտնելու ժամանակ ներկայ էին Պետրոս , Յակովբոս եւ Յովհաննէս : Միեւնոյն ժամանակ Մովսէս և Եղիա մարգարէք կը խօսէին Յիսուսի հետ Սնոր քաւիչ մահուն վրայ : Այն լոյսէն եւ ձայնէն սարսափահար եղան ներկայ աշակերտք եւ ինկան իրենց երեսաց վրայ : Երբ Յիսուս վեր վերցուց զանոնք , տեսան որ այն աստուածային տեսիլը աներեւութացած էր :

Վարդավառի առաջին աւուր շարականն յօրինած է Մովսէս Խորենացի , իսկ երկրորդ եւ երրորդ աւուրց պատկերներն Ս. Ներսէս Շնորհալի : Վարդավառի առաջին աւուր երեկոյեան ժամերգութիւնէն յետոյ կը կարդացուի մի աղօթք , զոր Պատմագիր Եղիշէ Վարդապետն Եկեղեցւոյն Հայաստանեայց , երկասիրած է զայլակերպութենէ Քրիստոսի :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Տէրունական տօնք .

Տէրունական տօնք կ'ըսուին Ս. Կոյս Աստուածածնի Յղութեան , Ծննդեան , Ընծայման եւ Վերափոխման , ինչպէս նաև Ս. Սաշի եւ Եկեղեցւոյ տօներն աւոր համար՝ որ Բրիստոսի Տեառն մերոյ անարատ ծնողին Ս. Կոյս Մարիամու , իւր կենսատու խաչին եւ իւր հաստատած եկեղեցւոյն յիշատակութիւնն ընելու համար սահմանուած տօներ են ,

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա .

Տօնք Ս. Աստուածածնի .

Յղութիւն Ս. Կուսին յԱննայի

Աննա եւ նորա այրն Յովակիմ բարեպաշտ ամուսինք որոնք անզաւակ էին , խնդրած են որ Աստուած օրհնէ իրենց ամուսնութիւնն , ե պարգեւէ մի զաւակ , զոր Աստուծոյ տաճարին նուիրել կը խոտանային : Աստուած կատարեց նոյն բարեպաշտ ամուսնոց խնդրուածքը , ուստի եւ Աննա յղացաւ մարդկային ազգի Փրկչին մայր լինելու զաւակը :

Եկեղեցին ամեն տարի կը կատարէ Ս. Կուսին

յղութեան տօնն Դեկտեմբերի 9 ին կանոնական ժամեր-
գութեամբ և մատուցմամբ Ս. Պատարագի :

Ծնունդ Ս. Կուսին յԱննայե .

Աննա կին Յովակիմայ ի ժամանակին ծնաւ իւր
ցանկացած զաւակը , որ անուանեցաւ Մարիամ , յորմէ
պիտի ծնանէր Յիսուս արդարութեան արեգակը :

Եկեղեցին ամեն տարի Սեպտեմբեր 8 ին կը կատա-
րէ Ս. Կուսին Մննդեան տօնը՝ կանոնական ժամեր-
գութեամբ և մատուցմամբ Ս. Պատարագի :

Ընծայումն Ս. Կուսին ի Տաճարն .

Բարեպաշտ ծնողքը սնուցին զՄարիամ և կրթեցին
զՆա աստուածպաշտութեան նախնական կարեւոր գի-
տելեօք . և երբ Մարիամ լրացուց երեք տարին , նր .
ուխրուեցաւ Տաճարին Աստուծոյ ծառայութեան : ուր
զարգացաւ սրբութեամբ և աստուածահաճոյ վարուք :

Եկեղեցին ամեն տարի Նոյեմբեր 21 ին կը կատարէ
Ս. Կոյս Մարիամու երկց ամաց Ընծայումն ի Տաճարն՝
կանոնական ժամերգութեամբ և մատուցմամբ Ս. Պա-
տարագի (1) :

(1) Ս. Աստուածածնի այս երեք տօներուն մեր Ս. եկե-
ղեցեաց մէջ նախատօնակ կը լինի . նախատօնակին Ս. Աստուա-
ծածնի ծննդեան վրայ վարդան վարդապետի երկասիրած « Որ
նախ իմաց » շարականը կ'երգուի իւր սարօք . եւ տօնին օ-
րերը « երգեցէք որդիք Սիովնի » շարականը իւր սարօք , գոր
հեզինկած է Յակօր Կլայեցին .

Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի.

Ս. Կոյս Մարիամ Աստուածածին որքան որ վիշտ զգաց ի տեսիլ մահուան իւր Միածին Որդւոյն ի Խաչին, այնքան և առաւել հոգւով ցնծացաւ իւր երկրաւոր կենաց վախճանի օրը. վասն զի ինքն Յիսուս Քրիստոս իջաւ յերկնից ի փոխումն մօր իւրոյ, որ ի տես փառաց աստուածութեան իւր Որդւոյն կըսէ ճշմարտապէս զՍ. Կոյսին, զհոգի իմ»:

Առաքեալք և Ս. Կուսանք հազեւոր երգերով տարին Տիրամօր մարմինը թաղելու շիրմին մէջ, ուր և ամփոփուեցաւ նորա մաքրական մարմինը: Ըստ աւանգական պատմութեան Բարթողիմէոս առաքեալ չը կրնալով ներկայ գտնուիլ յուղարկւորութեան և թաղման Տիրամօր Ս. Կուսին՝ ցանկութեամբ կը խնդրէ գերեզմանին բացումը վերջին անգամ տեսնելու համար կուսութեան պարծանք եղող Ս. Կուսին երեսը: Կը բացուի գերեզմանը և չգտնուիր սակայն անոր մարմինը (1):

Յիսուս Քրիստոս վերափոխեց իւր մայրն յերկինս ի վարձ այն անբիծ կենաց, զոր վարեց Ս: Կոյսն այս աշխարհի մէջ, անյաղթ մնալով չարին փորձութիւններէն:

[1] Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնի առաջին աւուր «Այսօր ժողովեալ» շարականը յօրինած է Մովսէս Խորենացի. իսկ երկրորդ եւ երրորդ պատկերները հեղինակած է Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետը:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ .

Տօնի Ա. Խաչի

Ա. Խաչի *սօներն են Խաչվերաց , Գիւս Ա. Խաչի , Երեւուձն Ա. Խաչի , յայտնութիւն Ա. Խաչի ի շերիճն վարագայ .*

Խաչվերաց . — Երբ Կոստանդիանոս թագաւորի մօր Հեղինայ կրօնասիրական ոգւով ի գործ դրած ջանիւք Ա. Խաչը գտնուեցաւ Երուսաղէմի մէջ , Մակարիոս Պատրիարքն բարձրացուց զսուրբ Խաչն ի տես ժողովրդեան , որ երկրպագեց անոր ամենայն ջերմեանդու թեամբ : Այս բարձրացումն կոչուեցաւ « Խաչվերաց » :

Բրիտոսի 622 թուականին Պարսից Խոսրով թագաւորն Երուսաղէմը նուաճելովը Ա. Խաչը գերի տարուեցաւ : Հերակլ կայսեր ժամանակ 622 թուականին Սեպտեմբեր 14 ին վերադարձաւ Ա. Խաչը մեծ հանդիսիւ և դրուեցաւ Երոսաղէմի Տաճարին մէջ , և սանմանուիցաւ այն ժամանակ Խաչվերացի տօնը կատարել ամեն տարի :

Խաչվերացի առաւօտուն կանոնական ժամերգութիւնը կը կատարուի , Հանգստեան շարականի տեղ « Այսօր անճառ » երգն ըսելով , և ի տեղի Հանգստեան Աւետարանի՝ Չարչարանաց և Սաչելութեան Աւետարան կարդալով և ապա Օրհնութեան շարականը , զոր հեղինակած է Ս. Իսահակ Զորափորեցի Կաթողիկոսը (1) :

[1] Իսահակ Զորեփորեցի Կաթողիկոսը երկասիրած է Բաշի շարականները , որոց իմաստները շատ վսեմ են , ինչպէս եւ Ս. Բաչին նաւակատեաց շարականները :

Յաւարտ առաւօտեան ժամերգութեան կ'երգուի «Պաշի քո Քրիստոս , երկրպագանեմք» : Այս երգն առաջին անգամ Յակոբոս առաքեալ Տեառն եղբայր երգեց , զոր ի վերջոյ Սահակ Կաթողիկոսն Հայոց ընդարձակեց , և հրամայեց երգել , և մինչ ցայսօր ժամանակի Հայաստանեայց եկեղեցին Պաշվերացի Կիւրակէ առաւօտուն և իրեկոյն , ինչպէս նաև Աւագ Ուրբաթ , Շաբաթ և Զատիկն օրը կ'երգէ « Պաշի քո Քրիստոս , երկրպագանեմք » :

Պաշվերացի արարողութիւնն երեկոյեան ժամերգութեան ժամանակ կը կատարուի , յորում եպիսկոպոսը կամ քահանայներէն երիցագոյնն զգեստաւորեալ՝ քահանայք շուրջաազդեստ և դպիրք շապիկներով Ս. Պաշիւ և Ս. Աւետարանաւ և մոմեղինօք կ'ելնէ ի Թափօր և տաճարին չորս կողմը բարձրացնելով զՍ. Պաշն կ'օրհնէ աշխարհիս չորս կողմը բնակող եկեղեցական պաշտօնեայները , ժողովուրդը , վանքերը և բոլոր բարեպաշտական և մարդասիրական հաստատութիւնները :

Գիւտ Ս. Պաշի . Ս. Պաշի գիւտը տեղի ունեցաւ 327 թուականին ի ձեռն Դշխոյ Հեղինեայ , որ գնաց յԵրուսաղէմ յուխտ անօրինական Ս. տեղեաց , ուր յաջողեցաւ գտնել տալու Կենաց փայտը , որ դրուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարին մէջ . և սահմանուեցաւ ամեն տարի կատարել , տօն « Գիւտ Պաշի » անուամբ , որ և Պաշվերացի եօթներորդ կիւրակէ օրը կը կատարուի :

Երեւումն Ս , Պաշի . — Երբ մեր եկեղեցին կը տառապէր իւր արտաքին թշնամիներէն , յանկարծ մի հրաշք տեղի կ'ունենայ Երուսաղէմի մէջ՝ ի տես առ

հասարակ քրիստոնէից , նաեւ հրէից և հեթանոսաց : Քրիստոսի Ս . Ոսյը 351 թուականին կ'երեւի երկնից վրայ Գողգոթայէն դէպ ի Զիթենեաց լեռը տարածուած և նոյն սքանչելի երեւումը կը տեսէ մի քանի ժամ . Երուսաղէմի Կիւրեղ եպիսկոպոսը Ս . Ոսչի երեւման պատմութիւնը կը գրէ և կը յղէ ի Կոստանդնուպոլիս առ Կոստանդ կայսրն :

Ս . Ոսչի երեւման տօնը կը կատարուի Զատիկի Հինգերորդ Կիւրակէին , յորում գիշերապաշտօնը՝ Յարութեան , և առաւօտեան ժամերգութիւնը Ոսչի շարականօք կը տօնուի . եւ նախ քան ղԱնդաստանն կը կարդացուի Կիւրեղ եպիսկոպոսի առ Կոստանդ կայսրն յղած գիրն՝ իբրեւ թուղթ վկայութեան ի յիշատակ նոյն հրաշից որ գործուեցաւ յԵրուսաղէմ :

Վարագայ Ս . Ոսչ . — Ըստ տոմային եկեղեցական աւանդութեան Ս . Հռիփսիմեանց խմբէն ոմանք բնակած են Վարագայ լեռը . ուր առ ահի հալածանաց՝ նոյն կուսանք թաղած ըլլալու են Կենաց փայտի մի մասը , զոր ունէին իրենց հետ : Թողիկ անուն ճգնաւորն որ Վարագայ լիրան գագաթը կ'ապրէր ճգնողական կենօք , տեսաւ տեսիլքին մէջ որ տասներկու լուսեղէն սիւներով տաճար մը շինուեր է լիրան քարաժայռին ծայրը , եւ ի միջի՝ Ս . Ոսչի նշանը , որ յանկարծ բարձրանալով կ'երթայ տաճարին սեղանը :

Ճգնաւորը կը մտնէ յեկեղեցին եւ հաւատացեալ ժողովուրդն անոր հետ կ'երկրպագեն Ս . Ոսչին , եւ ելնելով խաչափայտին բարձրանալու տեղը՝ կը տեսնեն խաչափայտի մասը .

Այս ժամանակ 653 թուականին = Ներսէս Գ . Շինող մականունակալ Կաթողիկոսը խաչափայտի մի մա-

սին հրաշալի յայտնութիւնը լսելով, եւ հաւաստի քըն-
նութեամբ ստուգելով՝ կը սահմանէ տօն կատարել ամ
ըստ ամէ, եւ ինքն Ներսէս Գ. առաջին անգամ իւր
յօրինած շարականն երգեց « Նշանաւ ամենայաղթ Սա-
չիւղ քո, Քրիստոս, պահպանեա զմեզ յաներեւոյթ
թշնամւոյն » :

Ս. Սաչի այս տօնն որ Սաչվերացի տօնէն տասն եւ
հինգ օր ետքն եկած կիւրակէին կը կատարուի, մեր
Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյն միայն յատուկ է :

Գ Լ ՈՒ Խ Գ.

Սրբոց Տօնի կամ Յիսուսակի

Քրիստոնէական եկեղեցին Տնօրինական եւ Տէրու-
նական տօներէն զատ՝ կը կատարէ նաեւ այն ամեն
սրբոց տօնը կամ յիշատակը, որսնք վարեցին իրենց
երկրաւոր կեանքն ըստ պատուիրանաց մեր Փրկչին,
եւ երկնաւոր վարդապետին սիրոյն համար զոհեցին ի-
րենց անձը, թափելով իրենց արիւնը քրիստոնէական
ճշմարիտ եւ սուրբ հաւատոյ համար :

Հայաստանեայց եկեղեցին կ'ուսուցանէ մեզ թէ
քանի դասակարգ կայ սրբոց. երբ կարդանք « Քրիս-
տոս Աստուած մեր » մաղթանքը՝ որով կը յիշատակենք
մարդարէից, առաքելոց, հայրապետաց, վարդապե-
տաց, մարտիրոսաց, ճգնաւորաց, կուսանաց եւ երկ-
նային զօրաց անուանքը :

Մարգարէք են Հին Կտակարանի տնտեսութեան ժամանակ մասնաւոր պաշտօնեայք Յնովայի , զորս կը յարուցանէր Աստուած եւ կը յղէր ճանչցնելու մարդոց պարտքը եւ յայտնելու իւր կամքը :

Առաքեալք են քրիստոնէական տնտեսութեան տեսուչները զորն Քրիստոս յուղարկեց ի քարոզութիւն Ս . Աւետարանի :

Հայրապետք են եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ բարեգարդութեան հսկելու , նորահար մոլորութիւններէ պահպանելու եւ եկեղեցական խնդրոց վերաբերեալ գործերը վարելու ի պաշտօն կոչուած հոգեւոր հովուապետք եւ հովիւք :

Վարդապետք են բանին կենաց քարոզք եւ ժիր մշակք ժողովրդեան լուսաւորութեան , որոց համար գրաւոր երկասիրութիւններ ըրած են յօգուտ եկեղեցւոյ :

Մարտիրոսք՝ քրիստոնէական Ս . կրօնի համար մարտիրոսական մահուամբ մեռնող անձնաւորութիւններ :

Ճգնաւորք՝ աշխարհային ամեն վայելչութիւններէ կամաւ հրաժարող և անապատական կեանք վարող անձեր :

Կուսանք՝ իզական սեռէ կուսական կենօք եւ սրբութեամբ Քրիստոսի նուիրուած անձինք :

Նրկնային զօրք՝ անմարմին հրեշտակներ են , որոնք մարդկային ազգի պահպանք են եւ բարեխօսք առաջի ամենակալին Աստուծոյ :

Ասոնցմէ զատ՝ կան սրբասէր քահանայք , բարեպաշտ իշխանք եւ այլն , որոնք եկեղեցւոյ մատուցած ծառայութեամբ եւ օրինակելի բարեպաշտութեամբ գերազանցապէս փայլած են :

Կան նաեւ խոստովանողք , որոնք քրիստոնէական Ս. կրօնի համար թէեւ նահատակուած չեն , սակայն մարտիրոսաց դասակարգէն կը համարուին իրենց կրած բաստիկ եւ դառն տանջանաց համար , ինչպէս է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրն մեր : Իսկ նահապետք մարգարէից հետ խառն կը յիշուին :

Սրբոց յիշատակը տօնելու համար իւրաքանչիւրին ուրոյն ուրոյն շարականներ յօրինուած չկան : Նմանօրինակ գործերով փայլող եւ բարի խոստովանութեամբ մեռնող սրբոց համար շարականներ հեղինակուած են եկեղեցւոյ նախնի վարդապետներէն , որոնք կ'իբրգուին , քանի անգամ որ մի եւ նոյն դասակարգէն սրբոյ մը յիշատակը կատարել հարկ լինի :

Եկեղեցւոյ հոգեւոր գերագոյն իշխանութիւնը՝ ազգային-եկեղեցական ժողովն երեք դասակարգի բաժնած է բոլոր սուրբերը :

Կան սուրբեր , որոնց անուանք կը յիշատակուին միայն « Յայսմ աւուր » գրքին մէջ :

Կան սուրբեր , որոց յիշատակը կը կատարուի եկեղեցւոյ մէջ՝ կանոնական ժամերգութեան ժամտնակ , եւ ի՛րսուին տօնելի սուրբք :

Եւ կան դարձեալ այնպիսի սուրբեր , որոց փառքն՝ իրենց արդեանց եւ արժանաւորութեանց համեմատ , « Աստղ քան զաստղ առաւել է փառօք , » քան զայլոցն առաւելութիւն ունենալուն , անոնց յիշատակը նախատօնակաւ , երգեցմամբ յատուկ շարականաց եւ մատուցմամբ Ս. պատարագիւ կը կատարուի :

Բ Ա Ճ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Կիւրակեից եւ շաքաքարեայ գլխաւոր տօնից սկսեալ

ի տարեգլխոյ մինչ ցՋասիկ ,

Կաղանդ եւ Տարեմուտ

Կաղանդ կը նշանակէ բարձրաձայն գոչումն : Հոովմայեցւոց ժամանակ չատուածոց պաշտօնեայնորէն մին կը հակէր լուսնոյ ծննդեան , երբ լուսինն զգալի կ'երեւէր , պաշտօնեայն բարձրաձայն ղոչելով կ'ազդարարէր ղոհարար քրմին որ մատուցանէ սովորական զոհն ի պատիւ ծննդեան լուսնին :

Հրեայք եւս մասնաւոր պատիւ կ'ընէին ամեն ամսոյ առաջին օրուան , որ կը հրատարակուէր ի ձայն փողոյ , եւ Մովսէս յատուկ զոհեր սահմանած էր : Կը Թուի նաեւ որ ժողովուրդը մարգարէից այցելութիւն կ'ընէր ամազլուխներուն եւ անոնց ընծայներ կը աանէր , եւ իւրաքանչիւր տուն ընտանեկան ուրախութիւն կը կատարէր :

Հայաստանեայց եկեղեցին կը տօնէ տարւոյն առաջին ամսամուտը միայն անոր համար՝ որ մեր Փրկչին Մննդեան Թուականին առաջին ամսոյն առաջներորդ օրն է : Ուստի Փրկչեան Մննդեան ամսնորը շաբթուան ո'ր օրն ալ հանդիպի , եկեղեցին աւուր պատշաճի

Ժամերդութեամբ եւ Ս . Պատարադի մատուցմամբ կը տօնէ :

Տօն Ծննդեան Ս . Յովնանևու Կարապետի

Յիսուսի Քրիստոսի Անուանակոչութեան տօնէն յետոյ՝ կը կատարուի Յովնանևու յառաջընթաց Կարապետի ծնունդը , որ եղաւ իբր վեց ամիս յառաջ քան զԾնունդ մեր Փրկչին : Յովնանևս անցուց իւր երիտասարդութեան ժամանակն անապատին մէջ , եւ ապա երեւցաւ իբրեւ լրումն մարգարէից եւ իբրեւ սկիզբն առաքելոց , որ քարոզեց համարձակ , յանդիմանելով ժողովրդոց մեղքը՝ ընդունելու համար միրտութիւն ապաշխարութեան , իբրեւ պատրաստութիւն յայտնութեան շնորհաց Քրիստոսի : Եկաւ աշխարհի Փրկիչն ի Գալիլէէ ի Յորդանան եւ մկրտեցաւ ի Յովնանև՝ յօրինակ հնաղանդութեան պատուիրանաց Աստուծոյ . եւ Յովնանևս մկրտելով զՅիսուս՝ կոչուեցաւ Յովնանևս Մկրտիչ :

Յովնանևս Կարապետի ծննդեան տօնէն ետքը մինչեւ ի Բուն Բարեկենդան եկած կիւրակէները տէրունական տօներ են միայն , յորս Քրիստոսի Յարութեան յիշատակը կը կատարուի եկեղեցեաց մէջ :

Կիւրակե Բարեկենդան Առաջաւորաց Պահոց

Բարեկենդան կը նշանակէ մարդկային ընտրեան յատուկ եւ վայելուչ խրախուժիւն ընելու օր :

Առաջաւորաց կ'ըսուի այն հնգօրեայ պահըրը (1) և զոր սահմանեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ի հեթանոսութենէ ի քրիստոնէութիւն դարձող եւ մկրտուելու ցանկացող անձանց համար :

Այս պահոց հինգերորդ օրը կը կատարուի Յովնան մարգարէի յիշատակը , եւ կը կարդացուի Ներսէս Շրնորհալւոյ երկասիրած Նինուէացւոց շարականը եւ մարգարէին քարոզած ապաշխարութեան մասին զըրուածները , որոց մէջ կը յիշուի մարգարէին ի փոր կէտին երեք ցորեկ եւ երեք գիշեր մնալը , որ է օրինակ եռօրեայ թաղման մեր Փրկչին :

Տօն Ս. Ղեւոնդեանց Գահանայից .

Ղեւոնդեանց քահանայից տօնը կը յիշեցնէ մեզ , թէ Տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Աւետարանի սրբասէր հոգեւոր պաշտօնեայք իրենց անձն օրինակ հանդիսացուցին ժողովրդեան , որ ամեն պարագայի մէջ հաւատարիմ մնան իրենց մայրենի եկեղեցւոյն :

Տօն Ս. Վարդանանց Զօրավարաց .

Ս. Վարդան Զօրավար իւր ճշմարիտ կրօնասէր ընկերներովը , հեթանոսութեան ժամանակ՝ վասն պաշտպանութեան քրիստոնէական հաւատոյ նահատակուեցաւ , եւ պահեց մեր Ս. եկեղեցւոյ գոյութիւնը :

[1] Առաջաւորաց հնգօրեայ պահըրը որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ժամանակէն սահմանուած է , անգիտութեամբ կը կոչուի ցայսօր ժամանակի Ս. Սարգսի Պահըր :

Վարդանանց նահատակութիւնն օրինակ է, որ եկեղեցական հարք եւ ժողովրդականք համերաչխ ոգւով պահեն եկեղեցական միութիւնը :

Վարդանանց տօնի օրը յիշատակ է Մեռելոց եւ տօն ազգային :

Տիեզերական Ժողով Կոստանդնուպոլսոյ .

Հայաստանեայց եկեղեցին ամեն տարի Բուն Բարեկենդանի նախընթաց օրը-շաբաթ՝ կը տօնէ Կոստանդնուպոլսոյ Տիեզերական Ս. Ժողովը ⁽¹⁾, որ գումարուեցաւ 381 թուականին , հերքելու համար Մակեդոնի եւ բոլոր հոգեմարտ ազանդաւորաց հերետիկոսութիւնը :

Կոստանդնուպոլսոյ Տիեզերական Ս. Ժողովը համաձայն ուղղափառ դաւանութեան քրիստոնէական հաւատոյ՝ միանգամ եւս վճռեց եւ յայտարարեց , թէ « Հոգին Սուրբ Տէր է , եւ կենդանարար , որ ի Հօրէ ելանէ եւ իսկակից եւ էակից է Հօր եւ Որդւոյ :

Բուն Բարեկենդան .

Բուն Բարեկենդան⁽²⁾ կ'ըսուի քառասներդական մե-

[1] Մեր եկեղեցին երեք Տիեզերական Ս. Ժողովոց տօնը կը կատարէ յաւաջ քան զՊատարագն « Մանկունք » ի շարականի սկսման՝ փակելով սեղանի վարագոյրը, եւ « Ո՛վ հրաշալի նախահարք » շարականի երգով նզովելով զԱրիս եւ զՆստոր, զՄակեդոն եւ բոլոր աղանգաւորները, եւ « Ի Ս. Երրորդութենէ ծանեաք » շարականաւ, յորում բեմին վրայ խնկարկութիւն կը լինի, կը քարոզէ եկեղեցին իւր ուղղափառ վարդապետութիւնը :

[2] Բարեկենդան կ'ըսուին շաբաթապահոց նախընթաց կիւրակէ օրերը-

ծի Պահոց առաջին կիրակէն , որ ըստ քրիստոնէական եկեղեցւոյ կ'ողջունէ յառաջիկայ Մեծ Պահքը , որ ապաշխարութեան օրեր են: Նոյն օրը կը տեսնենք եկեղեցւոյ խորանը փակուած եւ վարագուրաւ սեղանը ծածկուած , որ օրինակ է նախածնողաց արտաքսման ի Դրախտէ :

Թէ՛ Բուն Բարեկենդանի եւ թէ՛ մեծ Պահոց բոլոր չաբաթ եւ կիրակէ օրերը փակեալ խորանաւ կը մատուցուի Ս. Պատարագ :

Բուն Բարեկենդանի կիրակէ աւուր կարգացուած Եսայեայ մարգարէական գրուածքէն կ'իմանանք , թէ Աստուած իրեն հաճելի չեղած պահքը չընդունիր , այլ կ'ուզէ որ մարդիկ քաղցելոց հաց տան եւ անտէր աղքատները կերակրեն , սուրբ օրերը մարդիկ չկատարեն իրենց կամքը եւ բարկութեան խօսք բերնէ չհանեն եւ այլն :

Պօղոս առաքելոյն առ Հռովմայեցիս գրած առաքելական թղթէն կը խրատուինք , որ խաւարի գսրծքերն ի բաց թողունք , զգաստութեամբ չըլինք եւ լաւ գիտնանք թէ մեր եղբայրը դատելու իրաւունք չունինք , եւ թէ իւրաքանչիւր ոք իւր անձին համար պատասխան պիտի տայ Աստուծոյ , եւ զգուշանանք առաւել մեր եղբայրը գայթակղեցնելէ :

Իսկ ճշտու Ս. Աւետարանը մեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ սա կէտերուն վրայ , թէ պարտիմք առանց ո եւ է ցոյցի ողորմութիւն տալ , զուարթ երեսօք պահք պահել եւ անտես ի մարդկանէ աղօթել առ Աստուած :

Այս հոգեկան կրթութիւնք թէեւ ամեն ժամանակ կարեւոր են մեզ , սակայն ապաշխարանաց օրերն ար-

ժանապէս կատարել կը պատուիրէ մեր Տէրը եւ կ'աւանդէ մեզ աղօթքի նիւթը , որպէս զի ըստ այնմ խնդրենք մեր Տիրոջ մէն մեր հոգւոյ եւ մեր մարմնոյ պէտքերը , զորս մեր Իրմէ խնդրելէ առաջ գիտէ լիովին :

Բ. Կիւրակե Քառասնորդական Պահոց .

Ս. Պատարագի ճաշու գրքի Եսայի մարգարէութենէն կը հասկնանք , թէ այն ժողովրդոց հետ որ աստուածպաշտութեամբ ճշմարիտ արդարութեան գործեր կը գործէ , Աստուած կը հաշտուի եւ զիրենք կը փրկէ : Նաեւ կ'իմացնէ մեզ մարգարէն Քրիստոսի քաջութիւնն եւ տանելիք յաղթութիւնն , որ իբրեւ Հայր , իբրեւ Դատաւոր , իբրեւ Իշխան եւ իբրեւ Փրկիչ պիտի ազատէ մարդկոյնն ազգն ի գերութենէ սատանայի :

Պօղոս առաքեալ առ Հռոմայեցիո գրած թղթովը եղբայրսիրութիւն կը քարոզէ , եւ կը յիշեցնէ թէ Աստուած կը հրամայէ մարդուն որ իւր ընկերն սիրէ իւր անձին պէս , եւ այս կանոնով մարդ ամեն բարոյական առաքինութիւնները կը կատարէ եւ Աստուծոյ պատուիրանները կը պահէ :

Ճաշու Ս . Աւետարանը կը յիշեցնէ մեզ ի ձեռն Մովսիսի աւանդած տասնաբանեայ պատուիրանքը , եւ կը ծանուցանէ թէ Քրիստոս Տէրն մեր եկած է յաշխարհ ոչ թէ արդէն աւանդուած Մովսիսական օրէնքը կամ մարգարէական գրուածները ջնջելու , այլ հինն որ թերի էր , լրացնելու : Ուստի մարդոց առ ընկերս իւր ունեցած պարտաւորութեանց վրայ խօսելով Քրիստոս

մեր Տէրն , ոչ թէ հին օրինաց մէջ արգելուած բաները գործելէ զգուշանալու պատուէր կու տայ , այլ եւ բացարձակապէս կարգելու այն ամեն գործ որ կը տանի դէպ յայն արգելուած տեղերը , եւ կը հրաւիրէ զմեզ յառաջել այն ամեն առաքինութեանց մէջ , որով կարենանք լինիլ կատարեալ , որպէս եւ երկնաւոր Հայրն մեր կատարեալ է :

Գ. Կիրակի Քառասնորդական Պահոց՝ Անառակիկ :

Ճաշու գրքէն կը լսենք որ Աստուած Եսայի մարգարէի բերնով կը պատմէ Քրիստոսի եկեղեցւոյն մեծութիւնը , սրբութիւնը , փառաւորութիւնն ու պողաբերութիւնը : Յաւիտենական Բանն Որդին Աստուծոյ կատարելով երկնաւոր Հօր կամքը՝ հաստատեց Ս . եկեղեցին , որոյ զաւակաց կը մնայ դառնալ առ Տէր եւ գտնել ողորմութիւն , եւ Աստուած թողսւթիւն պիտի տայ այն ամեն անօրէնութեանց , որոց վրայ պիտի զղջան սրտովին :

Պօզոս առաքելոյն առ Կորնթացիս գրած երկրորդ թղթէն կը լսենք , թէ մեք հաւատացեալքս կենդանի Աստուծոյ տաճար եմք . Աստուած մեր մէջ պիտի բնակի , երբ անոր շնորհօքն ապրիմք :

Իսկ Ճաշու Աւետարանը կը պատմէ մեզ անառակ որդւոյն նկարագիրը եւ անոր հօր անսահման ներողամտութիւնն ու անյիշատրութիւնը , եւ կ'իմացնէ մեզ թէ՛ մեղաւոր մարդն որ Աստուծոյ շնորհքէն հեռացած է , երբ զղջայ ու ապաշխարէ , Աստուած իւր գթութեամբ , ողորմութեամբ եւ մարդասիրութեամբ կը նե-

րէ մեղաւորին , բաւական է որ մեղուցեալը հաստատապէս առաջագրէ եւ ուխտէ առաջի Աստուծոյ՝ այլեւս չմեղանչելու ընդդէմ աստուածային պատուիրանաց :

Գ. Կիւրակե Քառասնորդական Պահոց, Տնտեսին .

Աստուած Եսայի մարգարէին բերնովը կ'իմացնէ, թէ ինչպէս յառաջագոյն սիրած էր զԻսրայելացիս , որոց անունը «Ժողովուրդ Աստուծոյ» դրած էր , եւ երբ յարեցան նոքա ի կոռպաշտութիւն , երեսէ ձգեց զիրենք : Նոյնպէս երեսէ պիտի ձգէ զանոնք , որոնք չզգաստանան՝ չապաշխարեն եւ չզառնան առ Աստուած , եւ Իրեն չնորձը պիտի տայ այնպիսի մարդոց , որ Իւր կամքը կատարեն եւ պատուիրանքները պահեն :

Պօղոս առաքեալ առ Եբրայեցիս գրած թղթովը կը յիշեցնէ՝ թէ ամեն քրիստոնեայ մկրտուելով՝ Հոգւոյն Սրբոյ շնորհօքը կը լուսաւորուի եւ լուսոյ զաւակ կը լինի , եւ երբ կը տրտմեցնէ զՀոգին Սուրբ , սաստիկ կը մեղանչէ , եւ կրկին պատիժ կրելու կ'արժանանայ :

Ճաշու Աւետարանէն Մեծատան եւ Տնտեսին առակաւը կը սորվինք , թէ Աստուած տուած է մեր հոգւոյն զանազան շնորհքներ , որ անոնց անտեսութիւնը ընենք , գիտնալով որ օր մի Աստուած մեր հոգեւոր անտեսութեան հաշիւը պիտի ուզէ :

Իսկ մեծատան եւ աղքատին պատմութեամբ՝ Գրիտոս կ'իմացնէ թէ՛ աշխարհիս մէջ թէ՛ հեշտութիւնն եւ թէ՛ նեղութիւնն անցաւոր է . իսկ հանդերձեալ կենաց հանգիստն եւ տանջանքը յաւիտենական է միանգամ ընդ միշտ :

Ծ. Կիւրակի Բառասնորդական Պահոց, Դասաւորին .

Ճաշու գրքէն Յսայի մարգարէն Աստուծոյ կողմանէ կը պատմէ Իսրայէլի ժողովրդեան կրած պատիժը . վասըն զի , կ'ըսէ Աստուած , Սա զձեզ կոչեցի , եւ դուք ինձի չանսացիք , խօսեցայ ու խօսքս ոտքի տակ առիք , եւ չար գործքեր գործեցիք իմ առջեւ , եւ իմ չուզած բաներս ընտրեցիք ձեզի :

Պօղոս առաքեալ առ Փիլիպեցիս գրած թղթովը կը քարոզէ , թէ ինքն ունն ու ուրուշը տուած է որ Աստուծոյ կոչման համաձայն երթայ ի Քրիստոս Յիսուս . եւ կը խրատէ որ բարեբարոյ անձնաւորութեանց եւ ճշմարիտ առաքելական քարոզչաց օրինակին հետեւինք , եւ կը յաւելու ըսել , « Ի՛նչ որ սորվեցաք , ի՛նչ որ առիք , ի՛նչ որ լսեցիք եւ ի՛նչ որ տեսաք իմ վրաս , զանոնք միայն ըրէք : »

Այս աւուր Ճաշուի աւետարանական բանից մէջ երեք նիւթ կայ :

Առաջին՝ Մեսիայի թագաւորութեան երբ դալը , որոյ մասին հրեայք հարցում ըրին Յիսուսի , որ անոնց պատասխանեց թէ իւր թագաւորութիւնն արդէն եկած է եւ այն միայն հոգեւոր :

Երկրորդ՝ պատուիրեց աղօթել առանց ձանձրանալոյ , եւ այրի կնոջ պատմութեամբ զգացուց որ ընաւ չձանձրանանք աղօթելէ : Աստուած՝ որ երկար ժամանակ կ'ընէ երկայնմտութիւն , բայց հուսկ ապա վրէժխնդրութիւն ի գործ կը դնէ :

Երրորդ՝ Փարիսեցւոյն ու մաքսաւորին պատմութեամբը կ'ուսուցանէ , թէ մարդիկ հպարտութիւն եւ

ինքնահաւանութիւն ընելով՝ իրենց ունեցած արդարութիւնն իսկ կը կորսնցնեն , իսկ անոնք որ խոնարհ խոստովանութեամբ իրենց մեղաւոր վիճակը կը ճանչնան , կ'արդարանան . զի մարդիկ հպարտանալով կը խոնարհին , եւ խոնարհելով կը բարձրանան :

Տօն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին մերոյ մուսնի վիրապն .

Քառասնորդական պահոց վեցերորդ կիւրակէի նախընթացօրը կը կատարէ մեր եկեղեցին Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ի վիրապն մտնելու յիշատակը , որով կը յիշենք թէ Ս. Գրիգոր կը հրատարի հեթանոսական պաշտամունք կատարելէ , յայտնելով բացարձակապէս իւր քրիստոնեայ լինելը , որոյ համար կը մատնուի անտանելի չարչարանաց եւ կը ձգուի վերջապէս մահապարտներու վիրապը : (1)

Ձ. Կիւրակի Քառասնորդական Պահոց, Գաղսեան .

Ճաշու գրքին մէջ Եսայի մարգարէն , կ'իմացնէ թէ Հրէից օրինակաւ մեղաւորաց ըրած բարեգործութիւնն անընդունելի է Աստուծոյ : Բարոյական գործքեր բարի նպատակաւ գործուած ըլլալու մասին երեք բան կը պահանջուի , բարի առարկայ , բարի պարագայ եւ բարի վախճան . ասոնց հակառակը գործող մարդիկ պատժելի կը լինին :

Պօղոս առաքեալ առ Կողոսացիս գրած թղթովը նախ

[1] Այս օրուան նախընթաց երեկոյին կը բացուի Ս. Պատարագի Սեղանոյն վարագոյրը , եւ զկնի Ս. Պատարագին կը ծածկուի Սեղանը :

կ'ուսուցանէ, թէ Քրիստոս յայխարն գալով եւ հին օրէնքները կատարելով՝ շնորհաց վիճակը հաստատեց։
Երկրորդ՝ կը խրատէ զմեզ որ չխաբուինք նորահնար վարդապետութիւններէ, այլ հետեւինք միայն Քրիստոսի՝ որ իւր հաստատած եկեղեցւոյն գլուխն է, եւ քարոզած ճշմարիտ վարդապետութեանց ունկն դընեմք։

Երրորդ՝ կը յորդորէ զմեզ բարի գործերով եւ առաքինութիւններով զարդարուիլ, որոց ամենէն գլխաւորն է աստուածային սէրը, որ կատարելութեան կապն է, եւ ինչ որ խօսքով ու գործքով կ'ընէք, Յիսուսի Տեառն անուամբ ըրէք։

Այս աւուր կարգացուած Ս. Աւետարանէն կը սովորինք, թէ շնորհ ժողովուրդը շատ սիրելի էր Աստուծոյ, որ այնքան բարերարութիւններ ըրած էր. բայց Հրեայք չճանչցան Աստուծոյ սէրը, եւ մերժեցին անոր ամեն բարերարութիւնները, եւ զՔրիստոս ի խաչ հանեցին։

Քրիստոս կ'ուսուցանէ մեզ նաեւ, թէ մենք ունինք մի Հայր՝ որ յերկինս է եւ մի Վարդապետ միայն՝ որ է ինքն Յիսուս Քրիստոս, եւ թէ ամենքս եղբայր եմք եւ միոյ երկնաւոր Հօր որդիք, եւ թէ ճշմարիտ մեծութիւնը սիրոյ եւ խոնարհութեան մէջ է. սէր՝ որ աստուածային պատուիրանաց մեծն ու առաջինն է, խոնարհութիւն՝ որով միայն պիտի կարենանք բարձրանալ առաջի Աստուծոյ։

Յիսուս Քրիստոս վայել կը կարդայ այն ամեն կեղծաւոր փարիսեցւոց եւ դպրաց նման սիրտ ունեցող անձանց, որոնք ամեն բան ի ցոյցս մարդկան կ'ընեն,

մինչդեռ յանուն Տեառն գործելու պարտաւորութիւնն ունիմք :

Յիշատակ Յարութեան Ղազարու .

Քառասնորդական պահոց վեցերորդ շաբթուն ուրբաթ օրը կը վերջանայ Մեծ Պահքը, որոյ հետեւեալ օրը կը տօնէ եկեղեցին Ղազարու յարութեան յիշատակը :

Յիսուս Քրիստոս չորեքօրեայ մեռելոյն Ղազարու՝ զոր շատ կը սիրէր Քրիստոս , յարութիւն տալով յարոյց խօսքով . « Ղազարո՛ս , դուք եկուր » : Այս յայտնի եւ հիանալի հրաշքին վրայ շատ մարդիկ հաւատացին Յիսուսի . եւ ուսոյց մեզ Փրկիչը , որ թէեւ մեռնին իրենք եւ իրենց սիրելիք , կենդանի պիտի ըլլան նովաւ որ ըսաւ , « Ես եմ յարութիւն եւ կեանք » . վասն զի ես կենդանի եմ , եւ դուք կենդանի պիտի լինիք » :

Աւագ Շաբաթ .

Աւագ Երկուշաբթի (1) . — Աւագ շաբթուն օրհնութիւնք իրենց սարօքն Իսահակ Պարթեւ Ս . Հայրա-

(1) Աւագ Երկուշաբթի , երեքշաբթի եւ Չորեքշաբթի օրերը խորանը բաց է . սակայն ըստ որում Աւագ Շաբաթը Զատիկի տաղաւարի պահք է , ուստի չմատուցուիր Ս . Պատարագ . եւ այս երեք օրերը տէրօնական են՝ իրրել շարունակութիւն Եղեղեղի . բայց ոչ Արեւազալի ժամերգութիւն եւ ոչ Տէր ամենակալի աղօթք կայ . Առաւօտեան ժամերգութենէն յետոյ շաշու երեք Ողորմեա կ'ըսուի՝ առանց սակայն մեծ քարոզներն ու աղօթքներն ըսելու :

պետին երկասիրութիւնք են, եւ այս շարականք կ'երգուին ա'յնքան սրտաշարժ. որքան վաեմ իմաստներով յօրինուած են Երանաշնորհ Ս. Հայրապետին խանդավառ սրտէն բղխած :

Այս առաւօտուն կարդացուած Ս. Աւետարանէն կ'իմանանք, թէ Յիսուս Բեթանիայէն կը դառնայ յԵրուսաղէմ, ուր կը տեսնէ մի թղենի, որ տերեւ միայն ունէր եւ ոչ պտուղ. Յիսուս « Յաւիտեան պտուղ չունենաս » կ'ըսէ թղենոյն : Այդ թղենին կը նշանակէ այն քրիստոնեայն, որ ի հաւատս Քրիստոսի պտղաբերելու յոյս չտար :

Յիսուս կ'ուսուցանէ, թէ այլեւս պիտի դադրի Իսրայէլեան եկեղեցին եւ անոր պիտի յաջորդէ նորքրիստոնէական եկեղեցին, եւ կը յաւելու յայտնել, թէ երկնային արքայութեան համար բազումք են կոչեցեալք, այլ սակաւք են ընտրեալք :

Այս երեկոյին կը կարդացուի ի լուր ժողովրդոց Աստուածաշունչ Ս. Գրքի Ծննդոց մի քանի գլուխներն՝ ի յիշատակ արարչագործութեան Աստուծոյ եւ անկման առաջին մարդոյն, եւ Ս. Աւետարանէն կը կարդացուի այն մասն, որ Քրիստոս կ'իմացնէր երկոտասան առաքելոց իւր յԵրուսաղէմ երթալուն նպատակը, մատնուիլն եւ ի մահ դատապարտուիլը, եւ Ջեբեթիայի որդւոց մօր խնդրանաց ի պատասխան կ'ըսէ, Արքայութիւն երկնից չարչարանք կրելով կ'ըստացուի : Ես եկայ յաշխարհ, կ'ըսէ Քրիստոս, ոչ թէ սպասաւորութիւն՝ այլ ծառայութիւն ընելու, եւ իմ կեանքս շատերու համար փրկանք տալու :

Աւագ Տեբեաբքի . — Այս առաւօտեան կարդաց-

ուած Ս. Աւետարանէն կը լսենք Քրիստոսի եղած հարցման պատասխանը « Թէ պա՞րտ է հարկս տալ Կայսեր, թէ ոչ » : Առ այս պատասխանած է Քրիստոս , թէ մեր սրտերը պարտիմք տալ մեր Աստուծոյ , եւ երկրաւոր թագաւորին վերաբերածները՝ տալ թագաւորին : Կը գովէ Յիսուս տաճարին մէջ դրուած դանձանակն երկու լուծայ ձգող այրի կինն , որ իւր ապրուստի դրամէն տուաւ , մինչդեռ ուրիշներն իրենց աւելորդ դրամէն կուտային :

Երեկոյին կը կարդացուի Ս. Գրքէն ջրհեղեղի պատմութեան մասը , եւ Ս. Աւետարանէն աշխարհի կատարածի նկարագրութիւնը , տասն կուսանաց առակն եւ տիրոջ մը իւր ծառայից քանքարներ տալու և հաշիւ ուզելու պատմութիւն ընող մասերը կը կարդացուին :

Աւագ Չորեքշաբթի . — Այս աւուր առաւօտու Ս. Աւետարանէն կ'ուսանինք . թէ քահանայապետոց , ծերոց եւ դպրաց խումբը կը խորհի ձերբակալել զՅիսուս , Յուդա կը դաշնակցի անոնց հետ եւ մատնութեան համար կը սակարկէ : Կին մը թանկագին իւղով կ'օժէ Յիսուս : Յիսուս կը գովէ կնոջ հաւատքն եւ կ'ըսէ իւր աշակերտաց թէ՛ « Ուր քարոզեսցի Աւետարանս այս ընդ ամենայն աշխարհ՝ խօսեսցի եւ զոր աբար դա՛ ի յիշատակ դորա » :

Երեկոյին կը կարդացուի Սողոմ եւ Գոմոր քաղաքաց կործանման պատմութիւնը՝ հակառակ Աբրահամու ըրած բարեխօսութեան . եւ Ս. Աւետարանէն՝ Յուդայի ընելիք վատ մատնութեան վերաբերած մասը , ա՛յն ջնջին գումարին համար , որով խոստացաւ Հրէից ժողովոյն ցոյց տալ այն տեղն , որ կարելի էր բռնել զՅիսուս գիշերայն առանց որ եւ է խոսվութեան : Յուդայի

գործած նոյն չարաչանութիւնը կոչուեցաւ արծաթսիրութիւն , որ մայր է ամենայն չարեաց :

Աւագ Հինգգարբի . — Այս աւուր առաւօտուն կարդացուած Ս. Աւետարանէն կը հասկնանք , թէ Յիսուս տրտում է յերեսաց թերահաւատութեան հրէից , սակայն եւ այնպէս յորդոր կը կարգայ ժողովրդեան ըսելով « Հաւատացէ՛ք ի լոյսն » :

Այսօր յետ առաւօտեան ժամերգութեան կը կատարէ եկեղեցին ապաշխարութեան կարգը , որպէս զի առաքելական կանոնաց համաձայն հաւատացեալք յետ ապաշխարութեան՝ զոր կրեցին Քառասնորդական պահոց օրերը , յետ արձակման աղօթից՝ հաղորդուին մեղաքաւիչ մարմնոյ եւ արեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի :

Ապաշխարութեան կարգի կատարման սկսման պահուն Սեղանը կը ծածկուի վարագուրաւ ⁽¹⁾ , յորում կը կարդացուին ապաշխարութեան սաղմոսք , շարականք եւ Մանասէի « Տէր ամենակալ » աղօթքը եւ Հին ու Նոր կտակարանի ընթերցումներէ յետոյ կը կարդացուի Ս. Բարսեղ Հայրապետի յօրինած աղօթքը , յորում կը բացատրուի Ադամայ անկման վիճակը եւ Աստուծոյ այն ողորմութիւնը , որով խոստացաւ Փրկչին առաքումը , եւ կը տեսնուի չօր Աստուծոյ առ մարդկային ազգն ունեցած գթութիւնը :

(1) Քրիստոնէութեան նախնի դարուց մէջ ապաշխարութեան այս կարգը կը կատարուէր եկեղեցւոյ գաւթին մէջ՝ փակուելով տաճարին դուռը , իսկ այժմ՝ ձեւակերպութիւնը միայն կատարուելով՝ Սեղանը կը ծածկուի վարագուրաւ , եւ « Զողորմութեան քո գողուն բաց մեզ » շարականի երգով կը բացուի խորանը :

Յաւարտ այս աղօթքին կը բացուի վարագոյրն, եւ եպիսկոպոսն կամ երիցագոյն քահանայն բեմէն կ'ընթեանու յօրհնութեան աղօթքը Յովհան Ոսկեբերանի՝ բոլոր ապաշխարողաց վրայ :

Յերեկուան ճաշուի ժամանակ ծածկուած է սեղանը, եւ կ'ըսուի ճաշուի երեք Ողորմեան, յետ որոյ կը կատարուի երեկոյեան ժամերգութիւնը, յորում Ս. Գրքէն կը կարդացուի Աստուծոյ, Ագրահամէն զիսահակ զոհ ուզելու մասը : Զկնի « Հայր զթած » աղօթքին՝ Պօղոսի առաքելոյ առ Կորնթացիս գրած առաջին թղթէն կը կարդացուի « Զի ես ընկալայ ի Տեառնէ », որով Հաղորդութեան Ս. Խորհրդոյ վրայ կը խօսի եւ կը պատուիրէ թէ՛ քանի՛ անգամ որ ուտէք այս հացն եւ ըմպէք այս բաժակը՝ զմահ Տեառն պատմեցէք, որ մեզ ողորմութեան միջնորդ եղաւ եւ զմարդիկ հաշտեցուց Հօր Աստուծոյ հետ, եւ կը յաւելու, թէ մարդ պէտք է նախապէս քննել իւր խղճին վիճակը եւ այնպէս մերձենալ սրբութեան Սեղանին, եւ թէ՛ ո՛վ որ անարժանութեամբ կը հաղորդուի, պարտական պիտի լինի Ս. Մարմնոյ եւ Արեան Տեառն :

Յաւարտ առաքելական թղթոյն՝ բեմէն կը կարդացուի Ընթրեաց Ս. Աւետարանը, յորմէ կ'ուսանինք թէ մեր Փրկիչը՝ Հրէից բաղարջակերաց տօնի առաջին օրը վերջին ընթրիքն ըրաւ, սահմանելով Հաղորդութեան Ս. խորհուրդն ի քառութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց, եւ պատուիրեց այս փրկարար խորհուրդը կատարել ի յիշատակ իւր յաւիտենական Պատարագին :

Ս. Պատարագի « Հայր մեր » երգէն առաջ՝ եպիսկոպոսը կամ երիցագոյն քահանայն կ'ընթեանու բեմէն Ս. Բարսղի՝ Հաղորդութեան մեղսաքաւ-Պորհրդոյն

վեհուժիւնը բացատրող եւ հաւատացելոց յորդորական խորատ տալու իմաստն ունեցող յօրինած աղօթքը :

Իսկ երեկոյին՝ յորում Ոսնալուայի սրբազան արարողութիւնը կը կատարուի , նախ կ'ըսուի Տէրունական աղօթքն « Ողորմեա՛ ինձ Աստուած » սաղմոսն ի ձայն եղանակաւոր , վերջը շարական « Այսօր կանգնեցաւ աւազան մկրտութեան » , եւ այս պահուն բեմին վրայ խնկարկութիւն (1) կը լինի , յետ որոյ կը կարդացուին աղօթք , որոց մէջ ամենէն խրատալիցն է « Աստուած Սէր է » :

Աղօթից վերջը քարոզ եւ սրտաշարժ տաղեր կ'երգուին , Հաղորդութեան Ս . խորհրդոյն եւ Ոսնալուայի վրայ յօրինուած , որոցմէ յետոյ ջուրն եւ իւղն կ'օրհնուին եւ կը սկսուի ոտից լուացման արարողութիւնը :

Աւագ Ուրբաթ . — Աւագ ուրբաթու օրը կը զարթուցանէ մեր մտաց մէջ , մեր Փրկչին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի չարչարանաց եւ խաչելութեան յիշատակը , որոյ չարչարանաց եւ խաչի մահուան արդեամբ փրկուեցաւ մարդկային ազգն եւ անոր Ս . եկեղեցւոյն որդիքն եղաւ ,

Աւագ ուրբաթու գիշերապաշտօնը կը սկսի Տէրունական աղօթքով եւ կը շարունակուի մինչ ցկանոնագլուխ : Խաչելութեան պատկերին՝ որ բեմին վրայ դըրուած է ի տես Հաւատացելոց , առջեւը շարուած է եր-

[1] Ինչպէս առանց Տէրունական աղօթքի՝ եւ սաղմոսի ոչ ժամերգութիւն , ոչ Ս . խորհրդոց մատակարարութիւն եւ ոչ եկեղեցական արարողութիւն կը կատարուի , նոյնպէս եւ առանց խնկարկութեան , որպէս եւ ի հնումն քահանայք առաւօտ եւ երեկոյ խունկ կը ծխէին տաճարին մէջ անխափան :

կոտասան մոմ ըստ թուոյ առաքելոց եւ մի մեծ մոմ
ի նշանակ Քրիստոսի :

Այսօր անձառ երգին զոր երկասիրած է Ս. Ներսէս
Շնորհալին , ամեն վեց տունի վերջը կը կարդացուին Ա-
ւետարանչաց գրած չորս Աւետարաններէն այն մա-
սերը , որոնք կը յիշեցնեն մեզ մեր Փրկչին Գեթսեմանի
պարտիզին մէջ երեք անգամ ազօթքի կենալը , Յու-
դայի մատնութիւնը , Աննա եւ Կայիափայ քահանայա-
պետաց ապարանքին մէջ ծեծուիլը , Պետրոսին երիցս
ուրացութիւնը : Կարդացուած Աւետարաններէն առա-
ջինը Յովհաննու է , որ կ'ըսուի « Քրիստոսի կտակ » ը ,
որով մեր Տէրը կտակեց մարդոց սէր եւ միաբանու-
թիւն , և պատուիրեց ըսելով « Սիրեցե՛ք զմիմեանս » :

Իւրաքանչիւր Աւետարանի ընթերցմանէ վերջը՝ խա-
չելութեան պատկերին առջեւ դրուած վառ մոմերէն
երկու երկու ⁽¹⁾ կը վերցուի եւ ապա մեծ մոմը , եւ ե-
կեղեցին կը պատի խաւարաւ , որ արեգակին արտա-
քոյ բնութեան օրինաց խաւարուիլը կը յիշեցնէ մեզ :

Ուրբաթ ցորեկին Ճաշուի կանոնական ժամերգու-
թենէ ⁽²⁾ յետոյ կարդացուած մարգարէական գրքե-
րէն , առաքելական թղթերէն եւ չորս Աւետարաննե-
րէն կը յիշենք Քրիստոսի Տեառն մերոյ խաչելութեան

(1) Ըստ ոմանց կը մեկնուի վառ մոմերէն երկու երկու
վերցուիլը՝ աշակերտաց իրենց Տէրը Քողով փախչիլը , եւ մէկ
մոմին վերցուիլը՝ Քրիստոսի Հրեայներէն բռնուիլը եւ առ Կա-
լիափա տարուիլը կը նշանակէ :

[2] Ուրբաթու ցորեկէն մինչ ցերեկոյ ծնրադրուածին ընե-
լու հրաման չտար եկեղեցին անոր համար՝ որ նոյն պահուն
խաչահանք հանդէպ Խաչին ծուներ դրած կը ծաղրէին զխաչեալն
Յիսուս :

ժամանակ տեղի ունեցած նշանաւոր դէպքերը, եւ թէ՛ իւր արեան հեղմամբ քաւեց մարդոց մեղքն եւ յաղթեց մահուան :

Աւագ ուրբաթ օր չմատուցուիր Ս. Պատարագ անոր համար՝ որ յաւիտենական քահանայապետն Յիսուս Քրիստոս նոյն օրը պատարագեցաւ ի սեղան Սաշին :

Երեկոյին՝ եկեղեցին յետ կանոնական ժամերգութեան կը կատարէ թաղման կարգը, կարդալով այն մարգարէական գրքերը, առաքելական թղթերն եւ Աւետարաններն, որոնք մեր Փրկչին մահուան ու թաղման նկարագիրն ունին : Ժամերգութեան ժամանակ առաջին Երեքսրբեան երգն, զոր եկեղեցական հարք ի գուճս անկեալ կ'երգեն առաջի Աստուածընկալ Ս. Սաշին, կը յիշեցնէ զՍ. Յովսէփ Արեմաթացի հաւատացեալը, որ գնաց առ Պիղատոս, եւ խնդրեց Յիսուսի մարմինը, զոր առնլու հրամանը ստանալէ յետոյ՝ մօտեցաւ խաչելոյն Յիսուսի եւ ծնրադրեալ երգեց առաջին անգամ. «Սուրբ Աստուած, Սուրբ եւ հզօր, Սուրբ եւ անմահ, որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա մեզ» :

Իսկ Համբարձի շարականէն յետոյ երգուած Երեքսրբեանն՝ որ կ'ըսուի «Թաղեցար վասն մեր», «Փառաւորեալ եւ օրհնեալ» կցորդովը կ'երգուի :

Եկեղեցին Քրիստոսի Տեառն մերոյ անապական թաղման յիշատակը կը կատարէ նախատօնակաւ, յորում հոգեւոր պաշտօնէից դասն եկեղեցական մեծաՎայելուչ հանդիսիւ կ'ելնէ ի թափօր, զի թաղում Տեառն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի է :

Ճրագալոյց. — Զատկի նախընթաց օրը ճրագալոյց է, եւ եկեղեցին առաւօտուն կը շարունակէ Քրիստոսի

Թաղման կարգի շարունակութիւնը, եւ յաւարտ ժամերգութեան կը կարդացուի գերեզմանի կնքման մասը Ս. Աւետարանէն :

Իսկ երեկոյին կը կարդացուին Ս. Գրքէն Մենդոց Ամի քանի գլուխներն, ապա Գրիստոսի մահն ու Թաղումը նախազուշակող մարգարէից գրուածքն . հուսկ ուրեմն Դանիէլ մարգարէին եւ անոր երեք ընկերաց պատմութեան գիրքը, յորոց աւարտ կը մատուցուի Ս. Պատարագը եւ կը կատարուի նախատօնակ: Երեկոյին նաւակատիք է :

Ս. Ջաշի առաւօս . — Այս աւուր արշալուսին շատեր կը սպասէին անհամբեր, որ երթան ի գերեզման իրենց վարդապետին, որ մեռած էր, կատարելու համար իրենց յարգանաց վերջին պարտքը, անոնք՝ որք Յիսուսի թաղման պահուն միայն յուղարկւոր եղած էին : Իւղարեր կանայք՝ խնկով, մոմով եւ իւղով կը յառաջանային ի գերեզման, որոյ վէմն ի բաց ձգուած կը տեսնեն զարմանօք, եւ մարդկային ազգի վերականգնութեան ցնծառիթ աւետիսը կը լսեն, « Զի՞ խնդրէք ղկենդանին ընդ մեռելս, յարեա՛ւ, չէ աստ » : Ուստի առաւօտեան ժամերգութեան « Փա՛ռք ի բարձունս » երգէն առաջ եպիսկոպոսը կամ երիցազոյն քահանայն իբրեւ աւետաւոր հրեշտակ՝ կ'աւետէ Գրիստոսի Տեառն մերոյ կենսաբեր Յարութիւնը համօրէն հաւատացելոց ըսելով, « Գրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց » : Եկեղեցին կ'երգէ այսօր ներսիս Լամբրոնացւոյ երկասիրած « Այսօր յարեաւ ի մեռելոց » գեղեցկահիւս շարականը :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Կիւրակեից եւ շաքաքամեջ գլխաւոր Տօնից

Սկսեալ ի Զատիկ մինչ ցլարդավառ :

Յինանց կ'ըսուին Զատկի առաջին օրէն մինչ ցՀոգեգալուստ , որ կը նշանակէ յիսուն :

Ինչպէս Զատկի առաջին , նոյնպէս երկրորդ եւ երրորդ օրերը պարտիմք դադրիլ մեր ամեն մարմնաւոր գործերէ :

Յինանց մէջ սրբոց տօն չկատարուիր , միայն առաջին եօթնեկին շաքաթ օրը Յովհաննու Մկրտչի գլխատման յիշատակը կը կատարէ եկեղեցին :

Յովհաննէս Մկրտիչ գլխատուելով բանտին մէջ՝ չը կրցաւ մարմնաւոր աչօք տեսնել այն երկնային արքայութիւնը , որ հաստատուեցաւ մահուամբ եւ յարութեամբ Յիսուսի Քրիստոսի :

Նոր Կիւրակե կամ Կրկնագաթիկ . — Զատկի ութերորդ օրը կ'ըսուի Նոր Կիւրակե կամ Կրկնագաթիկ, յորում մեր Փրկիչը յետ իւր յարութեան երեւցաւ առաքելոց եւ այլոց բազմաց , եւ հաստատեց իւր յարութեան ճշմարտութիւնը , ցոյց տալով Թովմայի իւր մարմնոյն վէրքերը , եւ երանի՛ կարդալով զինքն անձամբ չտեսած հաւատացողներուն :

Նոր Կիւրակե կ'ըսուի յետ յարութեան եկած առաջին միաշաքաթին , երբ առաքելալք վճռեցին , թէ արարչագործութեան ժամանակ Աստուծմէ սահմանուած եւ Մովսիսական օրինաց տուուչութեան առթիւ՝ դար-

ձեալ Աստուծոյ պատուիրուած շաքաթ օրը սուրբ պահելը՝ Քրիստոսի յարութիւն առած օրը պէտք է տալ Աստուծոյ այս պաշտօնը, զոր իբրեւ քրիստոնէայ պարտիմք մատուցանել : Ուստի այն օրն յարեաւ Քրիստոս եւ այն օրն՝ յորում Հոգին Սուրբ իջաւ ի վերնատունն ժողովեալ հաւատացելոց վրայ, եկեղեցին կը տօնէ յարութեան յիշատակը, հետեւաբար Նոր-Կիւրակէն է Նօր-Ուխտի Սուրբ Շաքաթը-հանգիստը : Եկեղեցին կ'երգէ այսօր Ներսէս Լամբրոնացոյ հեղինակած «Նորոգեալ կղզիք» շարականը :

Աւխարհամասքան Կիւրակի . — Առաքեալք այսօր հիմնեցին առաջին եկեղեցին յերուսաղէմ ի Սիօն, ուստի ի յիշատակ հաստատութեան քրիստոնէական առաջին եկեղեցւոյն՝ այս Կիւրակէն կոչուեցաւ «Աշխարհամատրան», այն է՝ աշխարհի վրայ հաստատուած առաջին մատրան օրը, որ է տեղի հաւատացելոց աղօթից աստուածպաշտութեան .

Այս Կիւրակէն «Կանանչ» եւ յաջորդ Կիւրակէն «Կարմիր» կը կոչուի : Այս կանանչ եւ կարմիր բառերուն սա բացատրութիւնը տրուած կը տեսնուի, թէ եկեղեցին իւր հաստատութեամբ սկսաւ ուղծանալ, եւ կանանչագոյն գեղազարդիլ, եւ կարմրանալ արեամբ մարտիրոսաց :

Կայ ասոր նման ուրիշ բացատրութիւն մ'ալ, որպէս թէ մարդն իբրեւ տունկ բանական թառամած էր մեղաց խորչակէն : Նոյն բանական տունկն արեամբ Խաչին Քրիստոսի ոռոգուելով, եւ յարութեան լոյսէն նոր կեանք առնելով, անոր պտուղն նախ կանաչացաւ եւ ապա կարմրացաւ :

Երկրորդ Ծաղկազարդ. — Քրիստոսի Տեան մերոյ
Համբարձման չորրորդ օրը կ'ըսուի « Երկրորդ Ծաղկա-
զարդ » : Ինչպէս առաջին Ծաղկազարդին մեր եկեղե-
ցին կը տօնէ Աստուածորդոյն յաղթական փառօք յԵրու-
սաղէմ մտնելը , նոյնպէս երկրորդ Ծաղկազարդին՝ յա-
րուցելոյն ի մեռելոց Քրիստոսի փառաւոր մուտքն ի
վերինն Երուսաղէմ , ուր դասք հրեշտակաց ցնծալից
երգովք կը դիմաւորեն մեր Տէրը աղաղակելով , « Ո՛վ է
սա Քաղաւոր փառաց՝ Տէր զօրութեանց , Սա Ինքն է
Քաղաւոր փառաց : »

Աւանդութիւն կայ ազգիս մէջ , թէ մի հրեշտակ
Գրիգոր Լուսաւորչի կը սպասաւորէր վիրապին մէջ .
այս հրեշտակն Համբարձման չորրորդ օրը չերեւիր . յա-
ջորդ օրը կը տեղեկանայ Ս. Գրիգոր , թէ նոյն օրը Յի-
սուսի հրեշտակաց չորրորդ դասակարգը մտնելուն հա-
մար , նոյն դասակարգն ի յիշատակ ամեն տարի նոյն
օրը կը տօնէ : Գրիգոր վկայասէր անշուշտ Հայոց այս
աւանդութեան վրայ հիմնելով յօրինած է այս աւուր
երգուած օրհնութեան շարականը , « Մեծահրաշ այս
խորհուրդ աւանդութեան առ մեզ հասեալ , զոր հոգւոց
լուսաստունն ի պաշտպանէ իւրմէ լուեալ , եթէ տօն մեծ
է այսօր իմոյ դասուն որ ի յերկինս » :

Այս տօնը Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ միայն յա-
տուկ է :

Առաջին Կիւրակի Յարութեան եւ Յիւստակ Եղիա
Մարգարէի . — Զինի Հոգեգալստեան եկած Կիւրակէն
կ'ըսուի Յարութեան առաջին Կիւրակէ , յարում Ժա-
մերգութիւնն ըստ կարգի Յարութեան կատարուելով
հանդերձ , Ս. Պատարագի Ճաշուի գրքին եւ Ս. Աւե-

տարանին մէջ կը յիշատակուի՝ Նդիա մարգարէի յերկինս վերանալուն պատմութիւնը :

Առաջիկայ եօթնեկին երկուշարթի եւ երեքշարթի՝ Հոփսիմեանց եւ Գայիանեանց կուսանաց յիշատակները կը կատարուին , Կոմիտաս Կաթողիկոսի յօրինած « Անձինք նուիրեալք » շարականի երգով :

Հինգշարթի՝ Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին եւ Աթանազինէ Յպիսկոպոսին , որոց նշխարքն ի ձեռն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ի Մուշ փոխադրուելու յիշատակի օրն է , եւ ուր հիմնուեցաւ վանք մը յանուն Ս. Կարապետի , որ ուխտատեղի է Հայ քրիստոնէիցս :

Շաբաթ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վիրապէն ելնելու յիշատակն է , որ երբ արձակուեցաւ վիրապէն եւ կամօքն Աստուծոյ բազմեցաւ յաթոռ հայրապետութեան , շատ մը եկեղեցական կարգեր ու կանոններ սահմանելէ զատ՝ պատուիրեց նաեւ որ Յովհաննու Մկրտչի եւ Աթանազինէ նահատակ եպիսկոպոսին տօնը կատարուի ամ ըստ ամէ :

Տօն Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածնի . — Երբ աւարտեցաւ Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռոյ տաճարին շինութիւնը , որ կառուցաւ ճիշդ այն տեղն , ուր Որդին Միածին յերկնից իջնելով՝ ի ձեռին ունեցած ոսկի ուռամբն նշանակեց : Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ օրհնեց եւ նուիրագործեց նոյն նորաշէն տաճարն եւ սահմանեց կատարել յամենայն եկեղեցիս Ս. Էջմիածնի Կաթողիկէ եկեղեցւոյ տօնը :

Այս տօնի կատարման հետեւանօք սահմանուեցաւ տաճարական տօնի եկեղեցական հանդէսներ , որոնք կը կատարուին այն տէրունական տօնին փառաւորու-

Թեան եւ կամ այն Սրբոյն յիշատակին համար , որոյ անուամբ կառուցուած , օրհնուած եւ նուիրագործուած են այս տաճարները :

Ս. Մեծն Ներսէս Հայրապետ եւ Խաղ Եպիսկոպոս . — Մեծն Ներսէս Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ նշանաւորագոյն հայրապետներէն մին է , որ շինեց վանքեր , հաստատեց դպրեվանքեր , սահմանեց աղքատանոցներ , ուրկանոցներ եւ հիւանդանոցներ , զրաւ եկեղեցական կարգեր եւ կանոններ , որովք եկեղեցւոյ եւ Հայոց բարերար հանդիսացաւ եւ իրաւամբ վայելեց » Մեծն » տիտղոսը : Եւ աւելի մեծ բարիք մ'ըրաւ , այն է՝ տրուաւ ազգին մի զաւակ , որ է Սահակ Պարթեւ Հայրապետը : Իսկ Խաղ՝ որ Սարկաւազ էր , Վարդապետ եւ ապա Եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ , անոր յանձնուեցաւ վանօրէից եւ այլ ազգային բարեպաշտական հաստատութեանց տեսչութիւնը :

Գիւտ Նեխարաց Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի . — Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ իւր երկրաւոր կենաց վերջին տարիները կ'անցնէր իւր առանձնարանի մէջ , ուր կը փառաւորէր զԱստուած , եւ անդ կնքեց իւր արդիւնաւոր կեանքը : Հովիւք գտան անոր մարմինը , եւ առանց զայն ճանչնալու ամփոփեցին Մանիայ այրին մէջ , որ Սրբոյն ճգնարանն էր :

Յետ ժամանակի տեսիլքով յայտնուեցաւ Գառնիկ անուն ճգնաւորին , որ Ս. Գրիգորի մարմինն առնելով ամփոփեց Թորոսն աւանի եկեղեցւոյն մէջ : Ի վերջոյ Ներսէս Գ. Շինող մականուանեալ Կաթողիկոսը փոխադրեց մեր Նախահայրապետին նշխարքն ա'յն տեղ , ուր առաջին անգամ Ս. Լուսաւորչին հանդիպեցաւ Տրդատ եւ գտաւ իւր բժշկութիւնը :

Ս. Թարգմանիչ Սահակ եւ Մեսրոպ. — Մեծն Ներսիսի որդին Ս. Սահակ բարձրանալով հայրապետական աթոռը՝ պայծառացուց եկեղեցիները, շինել տուաւ բարեգործական եւ կրթական հաստատութիւններ եւ սահմանեց եկեղեցական կարգեր ու կանոններ : Ս. Մեսրոպ Տարօնեցին յայտնեց Ս. Հայրապետին՝ Հայկական նշանագրերը գտնելու ունեցած փափաքը : Յաջողութեամբ Տեառն եւ գործակցութեամբ Ս. Հայրապետին հասաւ իւր գովելի նպատակին :

Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Թարգմանութեամբ Աստուածաշունչ Ս. Գրոց, յօրինմամբ եկեղեցական ձայնից եւ երգոց եւ այլ ինքնագիր մատենագրութեամբ՝ Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ պայծառութեան պատճառ եղան . ուստի պարտաւոր եմք երախտագիտական սրբտիւ օրհնել անոնց յիշատակը :

Թէեւ Ս. եկեղեցին ամեն տարի մեր երանաշնորհ Վարդապետաց եւ Թարգմանչաց Ս. Սահակայ եւ Մեսրոպայ տօնը կը կատարէ, սակայն հարկ է որ Հայոց բովանդակ լրութիւնն ի պատիւ եւ ի յարգանս նոցա դադարի Ս. Թարգմանչաց տօնի օրն ամեն աշխարհային գործերէ : (1)

Ս. Տրդատ . — Տրդատ կոսապաշտ էր, սակայն աւե-

[1] Հայ քրիստոնեայ ժողովուրդը պարտաւոր է նոյնպէս դադրիլ աշխարհային գործերէ՝ Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ առաջին Հիմնադրաց Թաղէոս եւ Բարձուղիմէոս Սրբազան Առաքելոց, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի երեք տօներուն, Վարդանանց եւ այն ամեն Յրբոց՝ որ Հայոց Լուսաւորութեան պատճառ եղած են, որոց տօնը կատարել եւ զանոնք ի մասնաւորի պատուելու հրահանգը տրուած է, որ կը տեսնուի Տօնացուցին մէջ :

տարանական լուսով լուսաւորուած՝ ի ձեռն Սրբոյն Գրքիգարի հաւատաց ի Գրիստոս Յիսուս Տէրն մեր, եւ քրիստոնէութեան արագ տարածման ջանադիր եղաւ, ճանչցաւ աշխարհային փառաց եւ մեծութեան ունայնութիւնը, եւ համոզուեցաւ թէ՛ պէտք է աւելի ուշադիր լինել անանց փառաց եւ յաւիտենական երջանկութեան :

Տրդատայ քրիստոնէական կեանքն օրինակ է մեզ՝ թէ ժողովրդային ինչ դասակարգի մէջ որ գտնուինք, հետեւինք անոր բարեպաշտական ընթացից, եւ նիւթական ձեռնտուութեամբ աջակից լինիմք Հայոց բարենպատակ հաստատութեանց կառուցման եւ անոնց բարոյական բարգաւաճման :

Գիւհ Տփոյ Ս. Ասուածածնի. — Ըստ եկեղեցական աւանդութեան կը պատմուի, որ Ս. Աստուածածնի զըլխադիրը (լաչակ) գտնուած է յԵրուսաղէմ, տփի մը մէջ ամփոփուած, եւ անտի ի Կոստանդնուպոլիս բերուած : Այս տօնն ալ ամեն տարի Վարդավառէն տասնեւհինգ օր յառաջ եղած Կիւրակէին կը կատարուի ըսա տօնացուցի :

Տօն Սրբոց Նեկոսասան Առաքելոց Քրիստոսի եւ Պօղոսի Նեհֆասսաներոզ Առաքելոյն. — Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին կը տօնէ Գրիստոսի ընտրած պարզամիտ եւ անուս մարդիկը, որք կոչուեցան « Առաքեալ », ըստ թուոյ երկոտասան ցեղից Իսրայէլի : Գրիստոս լեցուց զանոնք իւր Հոգւով եւ կրթեց իւր վարդապետութեանց մէջ, եւ ընտրեց զանոնք լինել իւր եկեղեցւոյն հիմնադիրները : Իսկ Պօղոս՝ որ Նքրայեցերէն կոչուած է Սօղոս, յետ յարութեան Գրիստոսի՝ աստուածային

յայտնութեամբ հաւատաց յՈրդին Միածին Յիսուս եւ կոչուեցաւ « առաքեալ հեթանոսաց » :

Այս ամեն Առաքեալք հիմնեցին քրիստոնէական եկեղեցին , քարոզելով զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս , Աստուած եւ Փրկիչ աշխարհի :

Ասոնք Աւետարանական լուսով լուսաւորեցին զաշխարհ ըստ պատգամին Յիսուսի , « Դուք էք լոյս աշխարհի » , եւ համայն մարդկութեան ճշմարիտ բարերարներ լինելու փառաց արժանի եղան :

Յիսուսակ Տապանակին Հնոյ եւ Տօն Նորոյս Ս . Եկեղեցւոյ . — Տապանակն նուիրական արկղ մ'էր , յորում զրուեցան Օրինաց Աստուածագիր կրկին տախտակներն , ի վկայութիւն Ուխտին Աստուծոյ իւր ժողովրդեան հետ : Նոյն Ուխտի տախտակներէն զձա՛մ Մովսէս Աստուծոյ հրամանաւ զրաւ տապանակին մէջ , նաեւ Ահարոնի զաւազանն որ ծաղկեցաւ , եւ ոսկեղէն սափորով անապատին մէջ տեղացող մանանայէն մաս մը , որ նշանակ էր ճշմարիտ հացին կենաց , զոր Քրիստոս պիտի շնորհէր իւր Ս . եկեղեցւոյն : Անանց հետ զրուեցաւ նաեւ ոսկի բուրվառը :

Մեր եկեղեցին ամեն տարի Վարդավառի տօնի Նաւակատեաց օրը կը յիշատակէ Տապանակն եւ անոր հետ Նոր-Ուխտի Եկեղեցին , որոյ նախանկար օրինակն էր Տապանակը :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Կիւրակեից եւ շաբաթամեջ գլխաւոր տօնից

Սկսեալ ի Վարդապառե մինչ ցՎերափոխումն

Ս. Ասուածածնի .

Թաղեոս Առաքեալ եւ Սանդուխ Կոյս . — Քարոզութեամբ Թաղեոս Առաքելոյն հաւատաց ի Քրիստոս Սանատրուկ եւ անոր դուստրն Սանդուխտ : Սանատրուկ յարելով վերստին ի կապաշտութիւն՝ հալածանք հանեց ընդդէմ քրիստոնէութեան , եւ նահատակեց ըզ-Թաղեոս եւ ընդ նմին իւր աղջիկը Սանդուխտ , որոց նահատակութեան տօնը կը կատարէ եկեղեցին պատշաճաւոր հանգիսիւ :

Տիեզերական Ժողով Եփեսոսի . — Եփեսոսի Տիեզերական Ժողովն՝ որ գումարեցաւ 431 թուականին , կը յիշեցնէ մեզ հերետիկոս Նեստորն եւ անոր հնարած մուրուրութիւններն , որովք կը յայտարարէր նա , թէ Քրիստոս ունի երկու անձն , ե զՍուրբ Կոյսն Մարիամ կ'անուանէր Քրիստոսածին :

Այս Տիեզերական Ժողովը միաձայնութեամբ երկու հարիւր Հայրապետաց հաստատեց՝ մեր առաքելական սուղափառ Ս. եկեղեցւոյ նախնի ճշմարիտ վարդապետութիւնը , թէ « Ի մի անձին Քրիստոսի կայ Աստուածային եւ մարդկային բնութիւն անճառ միութեամբ , եւ թէ՛ եկեղեցին զՍուրբ Կոյսն Մարիամ կը խոստովանի Ասուածածին :

Եկեղեցին կը տօնէ այս Տիեզերական Ժողովն ամեն տարի Ս. Աստուածածնի Վերափոխման Բարեկենդանի նախընթաց օրը :

Տօն Շողակաթի Ս. Էջմիածնի . — Շողակաթ անունն առնուած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի եղած Աստուածային յայտնութենէն . զի՝ ինչպէս իջմամբ Որդւոյն Միածնի կոչուած է Էջմիածին , նոյնպէս երկնքէ ծագած լուսոյ շողակաթ իլէն առնուած է Շողակաթ անունը : Նոյն Աստուածային յայտնութեան ժամանակ տեսաւ Ս. Գրիգոր լուսեղէն տաճարի մը ձեւը՝ սիւներով եւ զմբէթներով հիմնուած՝ իբրեւ օրինակ եկեղեցւոյն Քրքիստոսի , որոյ տեղն արդէն նշանակուած էր եւ որմով պատած :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Կիւրակեից եւ շաբաթամեջ գլխաւոր տօնից
Սկսեալ ի տօնե Վերափոխման Ս. Աստուածածնի

Մինչ ցիտայկերաց .

Իիւս Գօտւոյ Ս. Աստուածածնի . — Ըստ եկեղեցական աւանդութեան կը պատմուի , թէ Ս . Կոյս Մաճրիսմու Գօտին , զոր այն ժամանակի կանայք զործածելու սովորութիւն ունէին , Երուսաղէմի մէջ ձեռք անցուած է , եւ այն ժամանակէն սահմանուած է կատարել Գիւտ Գօտւոյ Ս. Աստուածածնի անուամբ տօնն :

զոր մեր եկեղեցին ամեն տարի կը տօնէ Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնէն տասն եւ հինգ օր ետքը եկած Կիւրակէին :

Տիեզերական Ժողով Նիկիոյ . — Այս Տիեզերական առաջին ժողովն է , որ գումարեցաւ ի Նիկիա 325 թրուականին , ժողովմամբ երեք հարիւր ութ եւ տասն Հայրապետաց , ուր համաձայնութեամբ վճռուեցաւ , թէ Որդին Աստուած , Հօր համազօր եւ համազոյ է , այսինքն՝ Որդին Միածին է նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր :

Այս ժողովին մէջ Արիոս Հերետիկոս դատապարտուեցաւ եւ անոր մոլորութիւնը հերքուեցաւ :

Նիկիոյ Տիեզերական Ժողովը սահմանեց քրիստոնէական Հաւատոյ Հանգանակը , զոր Հայաստանեայց եկեղեցին նոյնութեամբ պահած է ցայսօր ժամանակի : Այս Ժողովը սահմանեց նաեւ եկեղեցական ինչ ինչ կանոններ :

Տօն Եկեղեցւոյ ի Նաւակասիս Ս. Խաչին . — Դշխոյն Հեղինէ Սաչափայտը գտնել տալէ յետոյ՝ խաչելոյն Յիսուսի գերեզմանին վրայ շինել տուաւ տաճար մը՝ Գողգոթայի եւ Սաչափայտին գտնուած տեղւոյն միջեւ . եւ յաւարտ շինութեան՝ օձման նաւակատեաց հանդէսը կատարուեցաւ . այս պատճառաւ սահմանուեցաւ Ս. Սաչի Նաւակատեաց օրը կատարել տաճարին օձման տարեդարձի տօնը :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Կիւրակից եւ շաքաքանէզ գիսաւոր զօնից՝

Սկսեալ ի Նաչվերացի մինչ ցՏօն Մենդեան Փրկչին

մերոյ եւ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի .

Նաչվերացի եօթնեկին երկուշաբթի , ուրբաթ եւ շաբաթ օրերը « Նաչի » , իսկ երեքշաբթի , չորեքշաբթի եւ հինգշաբթի օրերը « Եկեղեցւոյ » տօն կը կատարէ եկեղեցին :

Տօն Եօթանասուն եւ երկու Աւակերաց Քրիստոսի . — Մեր Փրկիչը՝ բաց յերկոտասան Առաքելոց , զորս ինքն ընտրեց , յանուն իւր հաւատացելոց խմբէն ընտրեց նաեւ եօթանասուն եւ երկու աշակերտ , եւ անոնց տալով պէտք եղած պատուէրներն ու հրահանգները՝ երկու երկու յուղարկեց այն ամեն քաղաքներն ու գիւղերը , ուր ինքն պիտի երթար , պատրաստելու համար ժողովուրդն՝ ի լուր բանին ճշմարտութեան եւ ի հաւատս Աստուծորդոյն :

Քրիստոսի եօթանասուն եւ երկու աշակերտներէն էին Մարկոս եւ Ղուկաս Աւետարանիչք :

Չորս Աւետարանիչք . — Հայաստանեայց եկեղեցին ի մասնաւորի կը տօնէ չորս Աւետարանիչներն , որոնք Քրիստոսի Տեառն մերոյ Մննդեան եւ Անոր երկրաւոր կենաց , գործոց , հրաշից եւ քարոզութեանց պատմութիւնը գրած , նաեւ Անոր շարչարանաց , խաչելութեան , մահուան , թաղման , յարութեան եւ համբարձ-

ման նկարագիրն ի զիր արձանացուցած են առաջնորդութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ :

Տօն՝ Հրեօսակապեօսացն Գաբրիէլի եւ Միխայիլի եւ ամենայն երկնային զօրաց . — Եկեղեցին ի պատիւ հոգեղէն զուարթնոց կը կատարէ Հրեշտակապետաց եւ Հրեշտակաց տօնը անոր համար՝ որ այս էակներն կը կենան հանապազ Աստուծոյ առջեւ ի կատարումն հրամանաց Նորա , եւ անդադար զԱստուած կը փառաքանեն յերկինս , եւ ո՛չ միայն մեզ համար առ Տէր կը քարեխօսեն , այլեւ կ'ուզեն որ մարդիկ հաղորդ լինին երկնից երանութեանց :

Տօն Ամենայն Սրբոց՝ Հնոց եւ Նորոց ,

Յայտից եւ Անյայտից .

Եկեղեցւոյ յիշատակած սուրբերէն զատ կը գտնուին նաեւ ա՛յնպիսի ընտիր անձնաւորութիւնք , որոց նահատակութիւնն կամ սրբակեցութիւնը մնացած է անյայտ , մանաւանդ ընդդէմ քրիստոնէութեան յարուցուած սաստիկ հալածանաց ժամանակները . ուստի եկեղեցին սահմանած է կատարել զտօն ամենայն Սրբոց , որպէս զի այնպիսեաց յիշատակն եւս կատարուի յեկեղեցւոյ :

Առաջին Լուսաւորիչք Հայոց Թաղեոս

Եւ Բարբուղիմեոս Առաքեալք .

Թաղէոս եւ Բարբուղիմէոս Առաքեալք իրենց անձնադիր քարոզութեամբ տարածեցին քրիստոնէութիւնը

բոր որ հայարնակ գաւառները , որով Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հիմնադիրք եղան այս առաջին լուսաւորիչք , ինչպէս Վարդան Վարդապետ երկոտասան Առաքելոց համար երկասիրած շարականաւ կ'երգէ « Հայրատունկ այգւոյն հրեղէն չպարիսպք եւ բարձր աշտարակ , ոսկեղէն բաժակք եւ ժիր մատուակ , Հայաստանեայց Հայր հոգեւոր Բարթուղիմէոս եւ Թադէոս , բարեխօս լերուք առ Տէր վասն անձանց մերոց : »

Այս երկու Առաքելոց առաջինը՝ Թադէոս նահատակուեցաւ , և երկրորդը՝ Բարթուղիմէոս մորթաղերծ մահուամբ մարտիրոսացաւ :

Ս. Յակոբ Հայրապետ Մծբնայ . — Ս. Յակոբ քեւորդի էր Ս. Լուսաւորչին , որ Նիկիոյ Տիեզերական ժողովոյ մէջ ներկայ էր իբրեւ ժողովական Հայրապետ , եւ յօրինած է իմաստալից ու հոգեշահ ճառեր՝ վասն քրիստոնէական հաւատոյ եւ բարի վարուց :

Եկեղեցին մասնաւոր հանդիսիւ կը կաասրէ այս երանելի Հայրապետին յիշատակը՝ առնելով բարեխօս ժանտամահի եւ այլ դժնդակ հիւանդութեանց :

Աբգար . — Հայոց մէջ եղած է առաջին հաւատացողն ի Քրիստոս Յիսուս , եւ մկրտուած ի ձեռն Թադէոս Առաքելոյն , որ բարեպաշտական կենօք փայլեցաւ եւ բազմաթիւ Հայոց քրիստոնեայ դառնալուն առաջնորդ հանդիսացաւ :

Դաւիթ Մարգարէ եւ Յակոբ Տեառն Եղբայր Առաքեայ . — Դաւիթ իբրեւ թագաւոր օրինակ էր Աստուածորդւոյն , որոյ համաշխարհական թագաւորութիւնը կը ջուցնէր : Դաւիթ թագաւորական ցեղը հոգեւորապէս կենդանացաւ յանձին Միածին Որդւոյն Աստուծոյ , զի

Քրիստոս ըստ մարմնոյ էր զաւակ Դաւթի , ուստի եւ Քրիստոս կոչուած է Ս . Գրոց մէջ « Որդի Դաւթի » , եւ Դաւիթ « Աստուածահայր Մարգարէ » :

Յակոբ Արփեայ Առաքեալն՝ որ Քրիստոսի մերձաւոր ազգականներէն մին էր , կոչուած է « Տեառն Եղբայր » , կը կոչուի նաեւ « Արդար » : Սա եղաւ Երոուսաղէմի առաջին Եպիսկոպոսն , որ քարկոծմամբ նահատակուեցաւ Քրիստոսի 62 թուականին :

Սեեփանոս Առաջին Մարտիրոս . — Ստեփանոս էր մին այն եօթն Սարկաւագներէն , զորս Առաքեալք ձեռնադրութեամբ կացուցին ի պաշտօն սպասաւորութեան Սրբութեան Սեղանոյն , ի պահպանութիւն եկեղեցական գոյից ու ստացուածոց եւ ի խնամածութիւն կարօտելոց : Սա քրիստոնէական հաւատով , յուսով եւ սիրով լցուած հաւատացեալ մ'էր , որ զքրիստոնէութիւնն աներկիւղ քարոզելուն եւ Հրէից խստասրտութիւնը յանդիմանելուն համար , քարկոծմամբ նահատակուեցաւ , եւ եղաւ քրիստոնէական հաւատոյ առաջին մարտիրոսը :

Առաքեալ Պետրոս եւ Պօղոս . — Պետրոս՝ որ երբեմն կը կոչուէր « Սիմօն-Շմառն » , եռանդուն սրտիւ ճշմարիտ վկայ եղաւ Ս . Աւետարանի եւ իւր բնատուր համարձակախօսութեամբ Պէնտէկոստէի օրը քարոզեց Քրիստոսի մահն ու յարութիւնը եւ շատերը զարձուց ի հաւատս Քրիստոսի : Մինչդեռ իւր առաքելութեան պաշտօնը կը կատարէր արժանապէս , ներոն կայսեր յարուցած հալածանաց ժամանակ՝ գլխիվայր խաչեցաւ : Պօղոս՝ որ կը կոչուէր Սաւուղ-Սօղոս , քրիստոնէութեան սխերիմ թշնամի էր : Քրիստոս յայտնուեցաւ

անոր հոգևոյն, տուաւ անոր միտք, սիրտ, զօրութիւն եւ կարողութիւն, որ լինի պաշտպան քրիստոնէութեան եւ սատարող տարածման քրիստոսական հաւատոյ : Պօղոս աւետարանական քարոզութեամբն առեւ ի եղաւ Հրէից, եւ երկիցս բանտարկուելէ յետոյ՝ հրամանաւ Ներոնի գլխատուեցաւ :

Որդիք Ռոմական Յակոբոս Առաքեալ եւ Յովնաննեւ Աւետարանիչ. — Զերեթէոսի որդիք Յակոբոս եւ Յովնաննէս՝ կոչուեցան « Բաներեգէս » — Որդիք Որոտման :

Յակոբոս ականատես եղաւ Քրիստոսի պայծառակերպութեան, Պետրոսի եւ Յովնաննու հետ, եւ Պաղեստինու մէջ զՔրիստոս աներկիւղ քարոզելուն համար, հրամանաւ Հերովդիսի սպանուեցաւ 44 թուականին, եւ Առաքելոց դասուն մէջ առաջին մարտիրոսն եղաւ :

Յովնաննէս՝ որ գրեց յանուն իւր Ս. Աւետարանը, էր Քրիստոսի սիրելի աշակերտն, որ յետ վերափոխման Տիրամօր Ս. Կուսին հաստատուեցաւ յԵփեսոս, եւ այն կողմերը գտնուած եկեղեցեաց պայծառութեան համար աշխատեցաւ, եւ Քրիստոսի 95 թուականին աքսորուեցաւ Պաղմոս կղզին, ուր գրեց Յայտնութեան գիրքը :

Յովնաննու Աւետարանչի տօնի օրը « Մանկունք » ի շարականէն յետոյ՝ կը կարդացուի Յովնաննու Առաքելոյ եւ Աւետարանչի հանգիստը :

Ի վերեւ յիշուած այս չորս աւագ տօներուն՝ զորս սահմանած է Յովնան Օծնեցի Ս. Հայրապետը, նախընթաց երեկոյները Նախատօնակ կ'ընէ եկեղեցին, եւ հետեւեալ օրը գիշերապաշտօնի ժամերգութեան ժամա-

նակ «Թագաւոր յաւիտեան «Այսօր դասք» ի երգով
անոնց յիշատակը կը տօնէ պատշաճաւոր հանդիսիւ :

Այս ամեն յիշուած Սուրբերէն դատ կան նաեւ ու-
րիշ Սուրբեր , որոց յիշատակը կը կատարէ եկեղեցին
ըստ Տօնացուցի :

Պ Ա Հ Ք

Մեր Փրկիչն Յիսուս Քրիստոս՝ որ ըստ ամենայնի
միակ օրինակ է մեզ , քառասուն օր եւ քառասուն գի-
շեր անապատին մէջ ծոմ պահեց մարդկային ազգի փրք-
կութեան գործոյն համար . եւ ինչպէս պատուիրեց մեզ
ողորմութիւն տալ եւ աղօթել , նոյնպէս ծոմ , պահք
պահել , նաեւ զգուշացուց մեզ Փարիսեցւոց պահք ⁽¹⁾
պահելուն ժամանակ ցոյց տուած կեղծաւորութենէն :

Քրիստոնէական եկեղեցին ծոմապահութիւնը կա-
մաւոր թողլով՝ սահմանեց սրբապահութիւն , այսինքն՝
պահոց օրերը՝ չուտել մսեղէն , ձկնեղէն եւ կաթեղէն
կերակուրներ , եւ չգործածել գրգռիչ ըմպելիներ :

Սրբապահութիւնն ունի մասնաւոր ժամանակամի-
ջոցներ՝ տնուններ , ինչպէս են օրական , շաբաթական
եւ քառասորդական պահքեր :

Օրական պահք են՝ ուտիքի եօթնեկին մէջ չորեք-

[1] Փարիսեցիք ամեն հինգշաշմի՝ ի յիշատակ Մովսիսի Սի-
նա լեռն ելնելուն . եւ ամեն երկուշաբթի՝ անոր լեռնէն իջնե-
լուն ծոմ-պահք կը պահէին , եւ իրենց նոյն բարեպաշտութիւնն
արտօքին նշաններով ցոյց կուտային մարդոց , բուրձ հագնելով ,
եւ իրենց զխուռն ու երեսին վրայ մոխիր սրկելով :

չաբթի եւ ուրբաթ օրերը . չորեքշաբթի՝ ի յիշատակ մասնութեան եւ ուրբաթ՝ ի յիշատակ խաչելութեան Քրիստոսի :

Շաբաթական հնգօրեայ պահքն է՝ Հոգեգալստեան⁽¹⁾ եւ Ս . Գրիգոր Լուսաւորչի Գիւտ Նշխարաց տօներէն յտաջ սրբապահութիւնները, որ կ'ըսուին «Ամառնային պահք» :

Վարագայ Ս . Խաչի եւ Յիսնակաց սրբապահութիւնը կ'ըսուի «Աշնանային պահք» . իսկ Ս . Յակոբայ եւ Առաջաւորաց պահոց կ'ըսուի «Չմեռնային պահք» :

Նաւակատեաց պահք կ'ըսուին տարւոյն հինգ տաղաւարներէն առաջ շաբաթական հնգօրեայ սրբապահութիւնը, որոցմէ յետոյ կու գայ Նաւակատեաց օրը :

Թէպէտեւ շաբաթապահոց օրերն՝ որոնք ապաշխարանաց օրեր են, չմատուցուիր Ս . Պատարագ, սակայն Հոգեգալստեան, Ս . Գրիգոր Լուսաւորչի, Վարագայ, Խաչի եւ Ս . Յակոբայ շաբաթապահոց հինգ աւուրց մէջ Ս . Պատարագ մատուցանելու սովորութիւն եղած է :

Քառասնորդական պտիքն է այն քառասնօրեայ սրբապահութիւնը, զոր առաքեալք սահմանեցին՝ մեր Փրկչին չարչարանաց օրերէն առաջ պահելու՝ ի յիշատակ ծոմապահութեան Քրիստոսի յանապատին :

Հաւատացեալ քրիստոնեայն՝ ինչպէս պարտաւոր է ըստ տիրական պատուիրանին՝ ողորմութիւն տալու եւ աղօթք ընելու, նոյնպէս եւ պահք պահելու :

[1] Այս շաբաթական պահքը աւանդաբար կը կոչուի Եղիական պահք :

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Ր Ո Ր Կ

Սոցիալիզմի Ս. Եկեղեցւոյ

Հայաստանեայց մի, սուրբ, կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցին ունի եօթն սրբարար խորհուրդ, որոնք միջոցներ են անտեսանելի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ՝ եւ որոց ի հողիս մեր ըրած ներգործութիւնք՝ ըստ որում գաղտնիք են մեզ համար, կոչուած են «Սորհուրդք» :

Եկեղեցւոյ խորհուրդք են՝

Մկրտութիւն, Դրոշմ, Ապաշխարութիւն, Հաղորդութիւն, Պսակ Ամուսնութեան, Կարգ կամ Ձեռնադրութիւն, Այցելութիւն հիւանդաց :

Ա. Մկրտութիւն

Մկրտութիւնն է Ս. Սորհուրդ Եկեղեցւոյ, որով երեխայն յանուն Ամենասուրբ Երրորդութեան ի ջուրս աւազանի երիցս ընկղմամբ կը սրբուի սկզբնական մեղքէն, եւ Հոգւով Սրբով կը վերածնի ի հոգեւոր կեանս, կը լինի որդեգիր Հօրն երկնաւորի : Ժառանգ արքայութեան երկնից եւ անդամ քրիստոնէական եկեղեցւոյ :

Երեխայն կը մկրտուի աւազանին մէջ անոր համար՝ որ եկեղեցին մայր է ամենայն հաւատացելոց, եւ աւազանն՝ օրինակ է արգանդի մօրն-եկեղեցւոյ, յորմէ երեխայն կը ծնանի ի հոգեւոր կեանս :

Աւագանին ջուրն յորում կը մկրտուի երեխայն, օրհնութեամբ եւ խաչանիշ հեղմամբ Ս. Միլոտնի՝ կը լինի նուիրական ջուր եւ մաքրութեան նիւթ :

Երեխային գլխուն վրայ կը դրուի կարմիր եւ ըսպիտակ թելերէ ոլորուած պսակ մը , որ կ'ըսուի Նարոս , որոյ գործածութիւնն սկսուած է Առաքելոց դարէն , յորում նորադարձ քրիստոնէից գլխուն վրայ կը դրուէր նարօտն ի նշան ճշմարիտ աստուածածանօթութեան :

Կնքահօր ձեռաց մէջ վառուած մոմերը կը նշանակեն երեխային քրիստոնէական հաւատոյ լուսաւորութիւնը :

Բ. Դրոշմ

Դրոշմն է Ս. Խորհուրդ եկեղեցւոյ , որով երեխայն յետ մկրտութեան արտաքին օձմամբ սրբալոյս Միլոտնի կ'ընդունի ի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ ներքին օձումը , կը զօրանայ պահելու քրիստոնէական հաւատքը , կը սպառաղինի յաղթելու մեղաց եւ փորձութեանց , որով դրոշմնայր կը կոչուի « Զինուոր Քրիստոսի » :

Ս. Միլոտնն է իւր՝ քաղցրաբոյր ծաղկանց հիւթերով խառնուած , զոր կ'օրհնէ ընդհանրական Հայրապետն ամենայն Հայոց՝ որ ի Ս. Էջմիածին : (1)

Գ. Ապաշխարութիւն

Ապաշխարութիւնն է Ս. Խորհուրդ եկեղեցւոյ , որով

[1] Կրկիկոյ եւ Աղձամարայ մասնաւոր Կաթողիկոսունք եւս կ'օրհնեն Ս Մեռոնն՝ իրենց հոգեւոր հովուութեան յանձնուած վիճակին եւ թեմական զիւղեքուն Ս. եկեղեցեաց համար :

քրիստոնեայն յետ մկրտութեան գիտակցաբար գործած մեղքերը քահանային պատմելով թողութիւն կը խընդորէ , եւ կ'ընդունի դայն ի ձեռն արձակման քահանային :

Մեղուցեալ քրիստոնեայն պարտի մանրամասնաբար պատմել իւր գործած մեղքերն , առանց մի թեթեւ մեղք իսկ ծածկելու կամ պահելու քահանայէն , որպէս չդի իբրեւ հոգեւոր բժիշկ սահմանէ բարոյական դեղեր , որովք մեղուցեալը բժշկուի հոգեկան հիւանդութենէն :

Քահանայն՝ ըստ որում իշխանութիւն ունի լսելու մեղաց խոստովանութիւնն , որ ապաշխարութեան խորհրդոյն մի կարեւոր մասն է , եւ խոստովանողին վրայ յանուն ամենակալին Աստուծոյ ձեռք դնելով թողութիւն տալու , կ'ըսուի « խոստովանահայր » , եւ խոստովանողն՝ որ իբրեւ հնազանդ որդի պարտաւոր է իւր հոգեւոր հօր խրատուց ու յորդորանաց անսալու եւ կըրելու իւր վրայ գրուած ապաշխարանքը՝ աղօթքով , պահքով , ողորմութեամբք եւ վճարմամբք , կ'ըսուի « խոստովանորդի » :

Դ. Հաղորդութիւն

Հաղորդութիւնն է Ս. Խորհուրդ եկեղեցւոյ , որով ընդ տեսակաւ հացի եւ գինւոյ կը ճաշակեմք Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Մարմինն եւ Արիւնն՝ ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեր մեղաց եւ ի ժառանգութիւն յաւիտենական կենաց :

Հաղորդութիւնն կը նշանակէ կցորդութիւն կամ մասնակցութիւն , որովհետեւ քահանայն Ս. Պատարա-

դի⁽¹⁾ ժամանակ արբազործելով զհացն եւ զգինին , որ կը փոխարկի ի ճշմարիտ Մարմին եւ Արիւն Քրիստոսի , եւ մեք ճաշակելով կը մասնակցիմք Մարմնոյ եւ Արեան Տեանն մերոյ :

Ե . Պսակ Աւուսնութեան

Պսակ չամուսնութեան է Ս . Խորհուրդ եկեղեցւոյ , որով երիտասարդն եւ կոյսն փոխադարձ հաճութեամբ եւ ազատ կամօք , աղօթիւք եւ օրհնութեամբ քահանային կը կենակցին ընդ միմեանս , ցմահ անմեկնելի աւխտ եւ երդում ընելով առաջի Աստուծոյ եւ մարդկան , եւ այս միութիւն օրինակ է Քրիստոսի իւր եկեղեցւոյն հոգեւոր անբաժան միաւորութեան :

Քահանայն՝ առն եւ կնոջ ձեռնառութեան օրհնութենէ յառաջ կ'օրհնէ նշանը , որ կը նշանակէ այն ինչ երիտասարդին այն ինչ կուսին խօսեցեալ լինելը , որ պիտի լինի մի օր անոր լծակիցն եւ օգնականը . կ'օրհնէ նաեւ անոնց հալաւը :

Քահանայն ի ժամու օրհնութեան պսակի՝ կը դնէ փեսային եւ հարսին գլխուն վրայ Նարօտ , իբրեւ պրօսակ՝ զոր եւ յատուկ արարողութեամբ կը բաճնայ , եւ նորապսակ ամուլից կու տայ օրհնեալ գինիէն , որ է յիշատակ Քրիստոսի այն հրաշքին , զոր առաջին անգամ դործեց Փալիլիոյ կանա քաղաքի հարսանեաց մէջ , ջուրը փոխելով ի գինի :

[1] Ս . Պատարագի խորհրդաւոր արարողութեան վրայ համառօտ բացատրութեամբ պիտի խօսուի մասնաւորապէս :

Ձ. Կարգ կամ Ձեռնադրութիւն

Կարգ կամ ձեռնադրութիւնն է Ս . Խորհուրդ եկեղեցւոյ , զոր ձեռնադրութեամբ եւ օժմամբ Յպիսկոպոսին ընծայեալը կ'ընդունի , մատակարարելու համար եկեղեցւոյ փրկարար խորհուրդները , կատարելու եւ կեղեցական պաշտամտոնց վերաբերեալ արարողութիւնները եւ քարոզութեամբ բանին կենաց մխիթարելու ժողովուրդը :

Յիսուս Քրիստոս ճշմարիտ Քահանայապետն իւր քահանայութիւնն հաստատած եկեղեցւոյն մէջ մշտնջենաւորելու համար հաստատեց Ձեռնադրութեան Խորհուրդը , երբ իւր առաքեալներն հանելով Ձիթենեաց լեռը՝ օրհնեց , որպէս զի իւր հաստատած եկեղեցին կառավարեն , եւ ձեռնադրութեամբ եկեղեցական պաշտօնէութիւնը կացուցանեն նուիրապետական դասակարգութեամբ :

Յպիսկոպոսը վեց աստիճանները ձեռնադրութեամբ միայն կու տայ ընծայելոյն , իսկ քահանայք թէ՛ ամուրի եւ թէ՛ ամուսնաւոր , ինչպէս նաեւ Յպիսկոպոսք եւ Կաթողիկոսք ձեռնադրութեամբ եւ օծութեամբ կը կոչուին յաստիճան քահանայութեան՝ եպիսկոպոսութեան եւ հայրապետութեան :

Քահանայք կ'ընտրուին թաղի մը եկեղեցւոյ եկեղեցականներէն եւ աշխարհականներէն , Յպիսկոպոսք՝ գաւառի մը եկեղեցական եւ աշխարհական դասէն , իսկ Կաթողիկոսք բոլոր վիճակաց՝ որոց վրայ առ հասարակ կը տարածուի հայրապետական իշխանութիւնը ,

կ'ընտրուին եկեղեցական եւ աշխարհական դատուց ձայնակցութեամբ, այսինքն՝ համօրէն Հայոց ամբողջութենէն :

է. Այցելութիւն Հիւանդաց (1)

Այցելութիւն Հիւանդաց է Ս. Խորհուրդ եկեեղեցւոյ, որ սահմանուած է հիւանդաց համար, որով քահանայն աղօթիւք բարեմաղթութիւններ կ'ընէ հիւանդին մեղաց թողութեան եւ անոր բժշկութեան համար, եւ ի պահանջել հարկին՝ քահանայն կը հրաւիրէ հիւանդն ի խոստովանութիւն եւ ի հաղորդութիւն Ս. Խորհրդոյ Մարմնոյ եւ Արեան :

Քահանայն այս խորհուրդը կը կատարէ հիւանդին վրայ ձեռք դնելով յանուն ամենակարողին Աստուծոյ, բժշկութեան Աւետարան կարդալով եւ Ս. Խաչի կամ Աւետարանաւ տեառնազրելով : Կան եկեղեցիք, որք օրհնեալ իւղով կ'օծեն հիւանդին ղգայարանքները, եւ « Վերջին օծում » կ'անուանեն այս խորհուրդը :

Այս եօթն խորհրդոց էական մասերն են նիւթ եւ ձեւ : Նիւթ կ'ըսուի խորհրդոց մէջ գործածուած արտաքին եւ զգայի իրը : Ձեւ կ'ըսուի հրամանակարգ խօսքը, զոր կ'արտասանէ խորհրդակատար պաշտօնեայն՝ ի կատարումն արարողութեան : Ս. Խորհրդոց մատակարարներն են՝ եկեղեցւոյ հոգեւոր պաշտօնեայք :

Սուրբ Պատարագ

Հաղորդութեան Ս. Խորհուրդը կ'ըսուի « Պատարագ »

(1) Այս խորհուրդն կը կոչուի նաեւ վերջին Օծումն :

անոր համար՝ որ հին օրինաց ժամանակ կատարուած զօհից նման հրապարակաւ կը մատուցուի Աստուծոյ, եւ անոր համար նաեւ՝ որ Քրիստոս խորհրդապէս կը պատարագուի իւր մարմնովն եւ արեամբ Ս. սեղանին վրայ, ինչպէս ի Գողգոթա՝ ի սեղան Սաչի պատարագեցաւ եւ մատուցաւ պատարագ Աստուծոյ :

Արարողութիւնք Ս. Պատարագի

Պատարագիչն՝ որ եւ ժամարար կ'ըսուի սովորաբար, թէ՛ լինի եպիսկոպոս եւ թէ՛ լինի քահանայ, յետ հոգեւոր եւ մարմնաւոր պատրաստութեան՝ խոստովանութեամբ եւ աղօթիւք կը մտնէ աւանդատունը⁽¹⁾, ուր Խորհրդատեորին մէջ նշանակուած սաղմոսն եւ աղօթքը կարգալէ յետոյ կը զգեստաւորի :

Ս. Պատարագի զգեստուց ձեւը դիտաւորապէս առնուած է Հին Կտակարանի մէջ յիշուած Ահարոնեան քահանայական զգեստէն, սակաւ ինչ բարեփոխմամբ :

Երբ ժամարարը կը սկսի զգեստաւորուիլ, դպիրք կ'երգեն՝ Սաչատուր Վարդապետի երկասիրած « Խորհուրդ խորին » շարականը, որ կը պարունակէ իւր մէջ ութ պարբերութիւն :

Առաջնոյն մէջ՝ կը յիշուի Հրեշտակաց ստեղծագործութիւնը :

[1] Աւանդատուն կ'ըսուի ժամարարին զգեստաւորելու տեղը, որ պահարանին մէջ կամ խորանին ետեւի կողմը յատկացուած է, ուր կը պահուին ամեն օր գործածելի Ս. անօթք, զգեստք եւ այլն :

Երկրորդին մէջ՝ Ադամայ ստեղծուիլն եւ անոր փառօք զարդարուիլը :

Երրորդին մէջ՝ Աշխարհի փրկութիւնն, եւ չարչարանօք Միաձնի Որդւոյն Աստուծոյ՝ մարդկային բնութեան վերանորոգումը :

Չորրորդին մէջ՝ Հոգւոյն Սրբոյ Առաքելոց վրայ իջնելը, եւ անոր մեր վրայ եւս հեղման մասին մեր աղաչանքը :

Հինգերորդին մէջ՝ Եկեղեցւոյ սրբութիւնը :

Վեցերորդին մէջ՝ Քրիստոսի փրկագործ խաչելութիւնը :

Յօթներորդին եւ ութերորդին մէջ՝ Քահանայական զգեստուց նշանակութիւնն եւ առ այն՝ մեր խնդրուածքն առ Աստուած :

Իսկ ամենէն վերջը՝ « Թագաւոր երկնաւոր » շարականաւ կը խնդրեմք, որ Յիսուս Քրիստոս յաւիտենական թագաւորն անշարժ պահէ իւր եկեղեցին, եւ իւր Սուրբ անուան երկրպագու հաւատացեալները խաղաղութեան մէջ պահէ :

Ժամարարը նախ կը դնէ ի գլուխ սաղաւարտ, որ է նշան փրկութեան եւ հոգեւոր զրահ պատերազմելու ընդդէմ սատանայական զօրութեան :

Շապիկ՝ որ է հանգերձ մաքրութեան յաղտոյ մեղաց :

Փորուրար՝ որ կը նշանակէ բառնալ զլուծ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ զգենուլ զարդարութիւն :

Գօտի՝ որ կը նշանակէ կամար հաւատոյ, որով կըստանայ զօրութիւն կատարելու ծառայական պաշտօնը :

Բազպան՝ նշան զօրութեան ձեռաց, սրբութեամբ ծառայելու Աստուծոյ :

Վահաս՝ կը նշանակէ թէ՛ Աստուծոյ զօրութիւնը պահպան է՝ թիկանց վրայ կրելու համար արդարութեան լուծը :

Շուրջառ՝ որ եւ կ'ըսուի Նափորա, օրինակ է ծիրանի հանդերձի՝ զոր հագուցին Բրիստոսի՝ չարչարանաց օրը, եւ որ քահանայն առնելու ժամանակ կ'աղաչէ զԱստուած՝ պարսպելու զինքն ընդդէմ ներգործութեանց չարին :

Յմիփորոնն՝ որ յունական բառ է, Եպիսկոպոսը միայն կը կրէ՝ շուրջառին վրայ խաչածեւ առած, ի նշան լըրման քահանայական եօթներորդ աստիճանին :

Թագն է երկփեղ խոյր, որ Ահարոնեան խոյրի ձեւէն առնուած եւ ձեւը սակաւ ինչ բարեփոխուած է, զոր Եպիսկոպոսն եւ կաթողիկոսը, միայն կը գործածէ :

Արտախուրակ կ'ըսուին թագէն կախուած երկու ծայրեր, որոնք թագին կապերն են :

Կոնքեռն է հովուական մախաղ, զոր եպիսկոպոսներէն ոմանք կը գործածեն՝ հրամանաւ Հայրապետին ամենայն Հայոց, եւ Հայրապետն՝ իբրեւ հովուապետ իրաւունք ունի զայն ի կիր արկանելու :

Հուսկ ապա՝ գօտիէն կը կախէ մի թաշկինակ, ձեռաց լուացման ժամանակ սրբուելու համար, եւ կը հագնի մի մաքուր հողաթափ եկեղեցականաց յատուկ :

Ժամարարը Ս. սեղանին մերձենալէն առաջ՝ առաջնորդութեամբ սարկաւազին եւ երկու մոմակալաց կուգայ բեմին առջեւ, ուր » Լուացից սրբութեամբ զձեռս իմ » սաղմոսն փոխն ի փոխ կ'ըսէ սարկաւազին հետ

եւ կը լուանայ ձեռքերն , միտքն օտար մտածումներէ եւ սիրտը չար խորհուրդներէ մաքրելու ի նշան : Կը գտնայ դէպ առ ժողովուրդն եւ առաջի ամենեցուն կը խոստովանի հրապարակաւ (1) եւ կ'աղաչէ զհարս (զեկեղեցականս) եւ զեղբարս (զհաւատացեալ ժողովուրդս), որ իրեն համար թողութիւն խնդրեն Աստուծմէ : Ներկայ եկեղեցականներէն մին Աստուծոյ ողորմութիւնը կը մաղթէ անոր վրայ , թողութիւն չնորհելու անոր մեղաց եւ յառաջիկային ի մեղաց ազատ պահելու : Փամարարը փոխադարձաբար կը բարեմաղթէ , որ Աստուած թողութիւն չնորհէ ամենուն մեղաց , եւ տայ ժամանակ ապաշխարելու եւ բարեգործութիւն ընելոյ , եւ ի պատասխան խնդրանաց դպրին՝ կը մաղթէ ըսելով « Յիշեալ լիջիք առաջի անմահ Գառնն Աստուծոյ » :

« Աղաղակեցէք » փոխ սաղմոսէն յետոյ՝ ժամարարը կ'ըսէ « Ի մէջ տաճարիս » աղօթքը եւ « Մտից առաջի սեղանոյ առ Աստուած » սաղմոսը սարկաւագին հետ փոխն ի փոխ , եւ բեմն ելնելով՝ սեղանին առջեւ կեցած կ'ըսէ « Ի յարկի սրբութեան » աղօթքը :

Վարագոյրը կը քաշուի այս պահուն , եւ քահանայն գլխաբաց կ'ընթեռնու Ս . Գրիգոր Նարեկացւոյ երկու աղօթքն՝ ուղղեալ առ Հոգին Սուրբ Աստուած , խընդրելու համար Հոգւոյն Սրբոյ գործակցութիւնը :

[1] Եկեղեցւոյ նախնի սահմանադրութիւնն էր , որ մեղուցեալը հրապարակաւ ի մէջ եկեղեցւոյ պարտաւոր էին խոստովանել իրենց մեղքերն ի բուժումն զայն աղիւծեալ մտաց , եւ այժմ խափանուած է հրապարակական խոստովանութիւնը , պահուելով սակայն առանձնական խոստովանութիւնը :

Երբ կը սկսի մեղեդին ⁽¹⁾, քահանայն յետ ընթերցման աղօթից՝ սրբազորութեան համար յատկապէս պատրաստուած անխմոր եւ թարմ հացն՝ որ կը ըսուի նշխար-սպաս, եւ միշտ կը կրէ՝ Բրիստոսի խաչելութեան պատկերը, կը դնէ սկիհին մաղղմանին վրայ ըսելով, « Եիշատակ Տեանն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի . . . եւ կը ընու գինին սկիհին մէջ խաչածեւ՝ ըսելով, « Յաղագս յիշատակի փրկագործ անօրինութեան Տեանն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի . . . » : Վերջը կը կարգայ « Տէր Աստուած մեր որ զերկնաւոր հացդ » Ոսկերեանի աղօթքը, խնդրելով ի Տեաննէ որ օրհնէ առաջադրեալ հացն ու գինին՝ եւ յիշէ թէ՛ Ս. Պատարագ մատուցանողն եւ թէ՛ զանոնք, որոց համար կը մատուցուի Ս. Պատարագը : « Տէր թագաւորեաց վայելչութիւն զգեցաւ » սաղմոսով կը ծածկէ սկիհը եւ անոր վրայ տեսնազրելով կ'ըսէ երիցս՝ « Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ, եւ զօրութիւն Բարձրելոյն հովանի լիցի ի վերայ քո » . կը մաղթէ ժամարարն որ Հոգին Սուրբ յառաջի եղեալ հացն եւ գինին արժանապէս փոխարկէ ի Մարմին եւ յԱրիւն Տեանն մերոյ :

Պատարագիչը « Խունկ մատուցանեմ առաջի քո, Բրիստոս, բուրումն հոգեւորական » ըսելով կը խընկարկէ զընծայն եւ խնկարկութեամբ կ'իջնէ սարկաւազին հետ յատեան, եւ ապա կ'եջնէ սեղան. եւ յաւարտ խնկարկութեան սարկաւազին՝ ի մէջ եկեղեցւոյ

[1] Եթէ եպիսկոպոս է ժամարարը, դեռ վարագոյրը չքաշուած ծնգաց վրայ գալով կ'ընթեռնու նոյն երկու աղօթքը, եւ նոյն միջոցին դպիրք կ'երգեն « Ընտրեալը յԱստուծոյ ո՛վ երջանիկ Սուրբ Բահանայ կամ Հայրապետ » :

գալով կը ձայնէ «Օրհնեա՛ Տէր» (1) : Ժամարարը կ'ըսէ, «Օրհնեալ Թագաւորութիւնն» : Այս պահունք կը սկսի Երախայից Պատարագն (2), որ կը յանգի մինչ ցվերաբերումն :

Իպիւք կ'երգեն ժամամուտ «Միածին Որդի եւ Բանգ Աստուած եւ անմահ էութիւն», կամ ուրիշ ժամամուտ մը ըստ պատշաճի աւուր : Ժամամուտ կը նշանակէ մուտ ժամու Ս . Պատարագի, յորում կը սկսի Պատարագը : Սարգկաւազը կը ձայնէ «Եւ եւս խաղաղութեան զՏէր աղաչեսցուք» : Ժամարարը օրհնութեամբ կուտայ խաղաղութիւն, այն խաղաղութիւնը՝ զոր տուաւ Քրիստոս իւր աշակերտաց ըսելով, «Զխաղաղութիւն զիմ տաց ձեզ, զխաղաղութիւն թողում ձեզ. . .»

Եւ որպէս զի ժամարարն եւս լինի մասնակից նոյն օրհնութեան, դպիրք ի դիմաց ժողովրդեան կ'երգեն «Եւ ընդ հոգւոյդ քում» : Սարկաւագն կը հրաւիրէ զժողովուրդն յերկրպագութիւն Աստուծոյ, իսկ դպիրք կ'երգեն «Առաջի քո, Տէ՛ր» :

Պատարագիչն՝ Աստուծոյ սղորմութիւնն ու գթութիւնն ժողովրդեան վրայ հայցելու իմաստն ունեցող ազօթքն աւարտելէ վերջ՝ դպիրք Փոխ-Սաղմոսի մը ըսկըզքնաւորութեամբ ձաշու շարականը կ'երգեն ըստ պատշաճի աւուր, եւ ժամարարն՝ ի ծածուկ կարդացած

[1] Սարկաւազը ժամարարին ուշադրութիւնը դարձնելու համար կ'ըսէ «Օրհնեա՛ Տէր», որպէս զի ժամարարը կարդայ ի ձայն ըսելիք մաղթանքը կամ տայ օրհնութիւնը :

[2] Երախայից Պատարագ կ'ըսուի «Օրհնեալ Թագաւորութիւն» էն մինչ ցվերաբերումն : Նաեւ Երախայից Պատարագ կ'ըսուի այն ամեն օրեր, յորս չմատուցուի խորհրդաւոր Պատարագ :

աղօթքին վերջաւորութիւնը կարգալէ յետոյ՝ սարկաւազը կը գոչէ « Գրոսխումէ՛ », որ կը նշանակէ վեր նայեցէ՛ք : Դպիրք կ'եղանակեն Երեքսրբեանն « Սուրբ Աստուած », առանց կցելու « Փառաւորեալ եւ օրհնեալ » երգն անոր համար՝ որ Ս . Պատարագի ժամանակ կարօտութիւն չունինք չոր եւ է սրբոյ մը բարեխօսութեան , զի ինքն Քրիստոս Յիռուս է այն միջոցին մեր միակ բարեխօսն առ Հայր Աստուած , որում ժամարարը կը մատուցանէ մեր աղօթքը :

Երեքսրբեան երգի ժամանակ՝ Ս . Աւետարանի վերաբերումն կ'ըլլայ՝ սեղանին հիւսիսային կողմէն դէպ ի հարաւ առ ժողովուրդն : Այս վերաբերումը կը նշանակէ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի աւետարանական քարոզութեան սկզբնաւորութիւնը , եւ ինչպէս Մովսէս Սինայի լեռան վրայ Աստուծոյ պատգամներն առնելով բերաւ ժողովրդոց , նոյնպէս սարգաւազն առնելով զՍ . Աւետարանն ի ձեռաց քահանային՝ որ օրինակ է յաւիտենական երկնաւոր քահանային՝ կը բերէ առ ժողովուրդն , կարգալու համար Աստուածային պատգամները : Զկնի Երեքսրբեան երգին՝ սարկաւազը « Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի », երանեալ Ս . Հայրապետին , հոգեւոր պաշտօնէից , նաեւ ժողովրդոց համար բարեմաղթական քարոզ կ'ըսէ , որոց յաւարտ ժամարարը կ'ըսէ , « Զի սղորմած եւ մարդասէր ես » : Այս պահուն կը կարդացուին Ս . Գրքի մարգարէական կամ պատմական գրուածներէն մաս մը եւ ապա առաքելական թղթեր :

Ս . Գրքի ընթերցումն կար Հրէից ժողովարաններուն մէջ , ուր Ս . Գիրքը ընթերցուածներու բաժնուած

տարին մի անգամ ամբողջովին կը կարդացուէր ծայրէ ի ծայր : Ս. Գիրքն ընթերցողը յոտս կը կենար եւ մեկնողը կը նստէր . ըստ այնմ՝ « Յարեաւ ընթեռնուլ . . . եւ խփեալ զգիրսն՝ ետ ցպաշտօնեայն եւ նստաւ » :

Ս. Գիրքը բացատրելու սովորութիւնը կ'երեւայ ի վաղ ժամանակաց սահմանուած , ուստի Հրեայք երբ կրօնական պաշտամանց համար կը հաւաքուէին , Հին Կտակարանէն մասեր կը կարդացուէին , որոնք կը վերջանային՝ մեկնութիւն տալով եւ անոնց վրայ քարոզ խօսելով :

Գրիստոնէութեան առաջին դարուց մէջ, առաքեալք եւ անոնց յաջորդները կիւրակէ օրեր կը հաւաքուէին տեղ մը , ուր նախնի հաւատացեալք եւս ներկայ կը գտնուէին կրօնական պաշտամանց : Առաքեալք եւ անոնց յաջորդները կ'ընթեռնուին Ս. Գրքէն մասեր , եւ վերջը բացատրելով Ս. Գիրքը , կը խրատէին եւ կը հրահանգէին ժողովուրդը , նաեւ կը յորդորէին որ հաւատացեալք զգուշանան սովորական մոլութիւններէ , եւ սիրով տանին վշտաց , չարչարանաց , ընչից եւ կեչնաց կորստեան :

Այսպէս առաքեալք եւ անոնց յաջորդները՝ քրիստոնական հաւատոյ վարդապետութեան հետ կաւանդէին նաեւ Ս. Աւետարանի բարոյական խրատներն ի փրկութիւն հոգւոց հաւատացելոց , եւ ապա օրհնութեամբ հացի եւ գինւոյ կը կատարուէր Պատարագի Ս. Խորհուրդը եւ կը հաղորդուէին բոլոր հաւատացեալք :

Եթէ Հին Ուխտի ժամանակ այնքան կարեւոր դատուած էր Ս. Գիրքը կարդալ եւ ուսուցանել կրօնական ճշմարտութիւններն , չքանի՛ օն] եւ առաւել կարի կա-

րեւոր է նոր-Ուխտի՝ քրիստոնէութեան ժամանակ ընթեռնուլ Ս. Գիրքն եւ բացատրել :

Յիսուս Քրիստոս մեր երկնաւոր Վարդապետն՝ իւր քարոզութեամբ ուսոյց գլխաւոր երեք առաքինութիւններ , որոնք անհրաժեշտ կարեւոր են մարդուս փրկութեան :

Մեր Տէրն՝ ոչ միայն ինքն իւր առաքելական պաշտօնը կատարեց , այլեւ իւր քարոզութիւնները լսելու յաճախող անձերէն ընտրեց իրեն տասն երկու առաքեալ , որպէս զի լսեն իւր քարոզներն եւ երթան յաշխարհ ամենայն քարոզելու քրիստոնէական հաւատքը : Արդարեւ Առաքեալք հետեւեցան իրենց աստուածային Վարդապետին , եղան վկայ անոր գործսց եւ իւր տրուած պատուէրին համեմատ՝ գացին բոլոր աշխարհք , քարոզեցին , մկրտեցին եւ այլն :

Առաքելոց քարոզութեամբ քրիստոնէութիւնը տարածուեցաւ եւ հաւատացելոց թիւը բազմացաւ :

Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին հետեւելով Առաքելոց ընթացքին եւ օրինակին՝ սահմանած է որ քարոզք Բանին կենաց մարգարէական՝ առաքելական եւ աւետարանական ընթերցուածներէ յետոյ՝ բացատրեն ի լուր ժողովրդոց , որպէս զի Ս . Պատարագին մէջ ընթերցուած մարգարէական գրուածները , առաքելական թողութերն ու Աւետարանները հասկնան , ունկնդիր հաւատացեալք օգուտ քաղեն անոնցմէ եւ հոգեւորապէս մըխիթարուին :

Արդ՝ ինչպէս ճշմարիտ հաւատացեալ քրիստոնէի մը անհրաժեշտ է տէրունական օրերն երթալ եկեղեցի եւ ներկայ գտնուիլ փրկագործութեան խորհրդոյն Ս . Պա-

տարագին, նոյնպէս լսել քարոզ, որ կատարեալ աստուածապաշտութեան մի կարելու որ մասն է :

Յաւարտ մարգարէական եւ առաքելական գրոց՝ սարկաւազը կը ձայնէ « Աշխուհա որթի՛ », որով կ'ազդարարէ ոտքի կենալ ի լուր Ս. Աւետարանի . որմէ վերջ կ'երգուի « Փառք քեզ Տէր Աստուած մեր », թէ՛ Աստուած արժանի ըրաւ զմեզ լսելու Ս. Աւետարանի պատգամները : Նաեւ կ'ըսուի Հաւատոյ Հանգանակը, որով մեր քրիստոնէական հաւատոյ ուղղափառ դաւանութիւնը կը յայտնեմք :

Սարկաւազին քարոզէն եւ քահանային ի ծածուկ ըսած աղօթքէն յետոյ՝ ժամարարը կը կարդայ « Սաղաղութեամբ քով Բրիստոս Փրկիչ մեր » աղօթքը եւ ապա ժողովրդեան վրայ տեառնագրելով կ'ըսէ, « Տէր Աստուած օրհնեսցէ զամենեսեան » :

Այս պահուն կը սկսի խորհրդաւոր Պատարագն, որով սարկաւազը կ'ազդարարէ, որ երախայք, թերահաւատք եւ ապաշխարողք չմերձենան Ս. խորհրդոյն : (1) Պատարագիչն այն միջոցին կ'առնու ծառայի կերպարանք, զի սպասաւոր է ահաւոր Ս. խորհրդոյն Հաղորդութեան . եթէ Եպիսկոպոս է ժամարարն՝ կը հանէ Թագն արտախաւարակներով հանգերձ, եմփորոնն եւ

(1) Հին ժամանակ երախայք, թերահաւատք եւ ապաշխարողը ըստ ազդարարութեան սարկաւազին՝ տաճարէն դուրս ելնելու պարտաւոր էին . ինչ ինչ պատճառներով այս արգելքը բարձուած է այժմ . Այսպէս ամեն անոնք՝ որոնք պատրաստուած չէին հաղորդուելու Ս. խորհրդոյն, մինչ « Ողջոյն » տրուելու ժամանակ կը պարտէին տաճարին մէջ մնալ, եւ այնուհետեւ զաւրիթը կենալու եւ աղօթելու :

հողաթափները , նոյնպէս եւ քահանայն՝ սաղաւարտն ու հողաթափները :

Սրբասացութեան երգով կը լինի ընծային վերաբերումը , որ Քրիստոսի իւր կամաւորութեամբ ի Սաչ բարձրանալու եւ իմանալի Գողգոթայի վրայ պատարագուելու խորհուրդն ունի : Ժողովուրդն ի ձեռն սարկաւազի ժամարարին կը մատուցանէ զընծայն , զոր տեսնելով ժամարարը կը հարցնէ , « Ո՞վ է սա Թագաւոր փառաց , Տէր զօրութեանց » . Սարկաւազը կը պատասխանէ , « Սա՛ ինքն է Թագաւոր փառաց » . Ուստի ժամարարն ընդունելով զընծայն կը դառնայ առ ժողովուրդն՝ եւ կ'ըսէ տեառնագրելով , « Օրհնեալ եկեալ անուամբ Տեառն » : Պատարագիչը կը խնկարկէ զընծայն եւ կը լուայ իւր ձեռաց մատներն , իմացնելով որ՝ Ս . Թորհրդոյն մերձենալու համար ամենաթեթեւ մեղքերէ անգամ սրբուած ըլլալու է :

Նոյն ժամանակ սարկաւազն կը հրաւիրէ զժողովուրդն , որ խղճի մտօք , միամիտ սրտիւ , կատարեալ հաւատով , լի սիրով եւ ամեն բարի գործերով զարդարուած աղօթէ :

Պատարագիչն ծածուկ աղօթքին , որոյ իմաստն է անդաչել զԱստուած աւարտելու զընծայն ի խորհրդականութիւն Մարմնոյ եւ Արեան Տեառն , վերջաբանը կ'ըսէ , « Ծնորհօք եւ մարդասիրութեամբ » եւ կ'օրհնէ զժողովուրդն : Սարկաւազը կը համբուրէ սեղանն եւ զաջ ժամարարին , որ կ'ըսէ , « Ողջոյն տուք միմեանց ի համբոյր սրբութեան . Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ » : Սարկաւազն՝ « Ողջոյն տուք միմեանց ի համբոյր սրբութեան » քարոզելով կ'իջնէ բեմէն , եւ կ'ա-

ւետէ մերՓրկչին Մնունդը : Սարկաւազը նոյն պահուն
օրինակ է՝ ի Մննդեան Գրիստոսի , հովուաց երեւցող
եւ Տեառն մերոյ Մնունդն աւետող հրեշտակին : Եկե-
ղեցական դասը ժողովրդոց կ'աւետէ Փրկչին Մնունդը ,
եւ ժողովուրդը զիրար ⁽¹⁾ ողջունելով կ'ըսէ , « Գրիս-
տոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ » : Զնոյն զպիրք կ'երգեն ,
որոյ յաւարտ սարկաւազը կը յիշեցնէ , թէ սրբագոր-
ծութեան ժամանակը հասած է . ուստի ահիւ , երկիւղիւ
եւ ջերմեռանդութեամբ կենանք . եւ ժողովուրդն ինք-
զինքն ամփոփելով կ'ըսէ , « Առ քեզ Աստուած կը նա-
յիմք » : Սարկաւազը կը ձայնէ , « Պատարագ Գրիստոս
մատչի Գառն Աստուծոյ » կը յայտնէ թէ Աստուածոր-
դին անարատ Գառն Աստուծոյ՝ մատչի նուէր Պատարա-
գի . եւ ժողովուրդը կ'աղաղակէ , որ Աստուծոյ ողոր-
մութիւնն եւ խաղաղութիւնն հասնի առ մեզ եւ այս
Պատարագի օրհնութիւնն սփռուի ի մեզ . նաեւ ժամա-
րարը կը հայցէ որ Հօր Աստուծոյ , Որդւոյն Միածնի եւ
կենդանարար Ս . Հոգւոյն շնորհքը , սէրն եւ սրբարար
զօրութիւնը լինի միշտ հաւատացելոց հետ , որպէս զի
զօրանան շնորհօք , առատանան աստուածային սիրով
եւ սրբունի մտօք ու սրտիւ : Ժողովուրդը կ'ըսէ ժա-
մարարին , այն շնորհքը , սէրն եւ սրբարար զօրու-
թիւնը՝ զոր մաղթեցիր մեզ ամենուս համար , քու հազ-
հետ ալ ըլլայ իբրեւ պահապան : Սարկաւազն կը հրա-
ւիրէ զհաւատացեալս , որ իրենց միտքը բարձրացնեն
առ Աստուած . ժողովուրդը կը պատասխանէ , բացինք

(1) Հին ժամանակը սովորութիւն կար որ ժողովուրդը զի-
րար համբուրելով կ'ըսէր , « Գրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ » :
ինչ ինչ պատճառներով համբուրելու սովորութիւնը բարձուած
եւ համբուրելու ձեւը միայն պահուած է եկեղեցւոյ մէջ :

մեր մտաց աչերն առ քեզ նայելու , Տէ՛ր ամենակալ :
Սարկաւազը վերստին յորդոր կը կարդայ ըսելով , « Եւ
գոհացարուք զՏեառնէ բոլորով սրտիւ » , գոհանալ
զԱստուծոյ , որ Քրիստոս կը մեռանի ծառայիցս համար :
ուստի կ'ըսէ ժողովուրդը , « Արժան եւ իրաւ է գոհա-
նալ զԱստուծոյ » :

Ժամարարը իւր ծածուկ աղօթքով կը գոհանայ Աս-
տուծոյ անբաւ մարդասիրութենէն , որով Բանն յաւի-
տենականն՝ յոր հրեշտակաց գունդը չէր համարձակեր
նայելու , եւ անոր աստուածութեան անմատոյց լոյսէն
երեսը կը ծածկէր , մարդացաւ մեզ համար եւ իրաւ-
ունք տուաւ մեզ հրեշտակաց երզակից լինելու , եւ
մինչ հրեշտակք երկնից առաջի աթոռոյ Աստուածու-
թեան կ'երգեն « Սո՛ւրբ, Սո՛ւրբ, Սուրբ, Տէ՛ր զօրու-
թեանց » , մեք եւս համախմբեալ Աստուծոյ տաճարին
մէջ՝ հրեշտակաց հետ կը նուագենք , « Սո՛ւրբ, Սո՛ւրբ,
Սուրբ՝ Տէ՛ր զօրութեանց , լի են երկինք և երկիր փառօք
քո , օրհնութիւն ի բարձունս , օրհնեալ որ եկիր եւ գա-
լոց ես անուամբ Տեառն , ովաննա՛ ի բարձունս » : (1)

Ժամարարը կ'ընթեռնու ի ծածուկ մի աղօթք , որով
կը յիշէ Աստուծոյ առ մարդկային ազգն ըրած բարերա-
րութիւնը , Աստուծոյ՝ որ ի նախնունն զանազան ըստ-
ուերակերպ պատարագօք մխիթարեց անկեալ մարդ-
կութիւնն , եւ ի վախճանի՝ կատարեց մարդոց փրկու-
թիւնը , զենամբ երկնաւոր Գառին , որ մեզ համար

[1] Այս երգն ոչ միայն հրեշտակաց երգն է , այլև մարդոց
փառաբանութիւնը , յորմէ կ'իմացուի Յէ ի ժամու Ս . Պատա-
րագի՝ հրեշտակք յերկինս եւ մարդիկ յերկրի միաձայն սրբասա-
ցու թեամբ կ'օրհնեն զԱստուած :

մարդանալով իւր պատուական Մարմնոյ եւ Արեան հազորդ ընելու միջոց մը հաստատեց՝ սահմանադրելով Հաղորդութեան փրկարար խորհուրդը , եւ այս աղօթքին վերջը՝ պատարագիչը կ'օրհնէ զնշխարն-հացն եւ կ'ըսէ ի ձայն՝ « Առէ՛ք կերէք , այս է Մարմին իմ , որ վասն ձեր եւ բազմաց բաշխի ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց » : Նոյնպէս օրհնելով բաժակը՝ կ'ըսէ ի ձայն , « Արբէ՛ք ի սմանէ ամենեքեան , այս է Արիւն իմ Նորոյ-ուխտի , որ յաղագս ձեր եւ բազմաց հեղանի ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց » :

Մինչ դպիրք կ'երգեն « Հայր երկնաւոր » , ժամաբարը յիշատակելով Քրիստոսի փրկագործ անօրինութիւնները՝ կը բարձրացնէ զընծայն Հօր Աստուծոյ ըսելով , « Եւ զքոյս ի քոյոց քեզ մատուցանեմք ըստ ամենայնի և յաղագս ամենեցուն » . որով ըսել կ'ուզէ՝ « Հայր երկնաւոր , քո է այս ընծայն , զոր դու տուիր մեզ քու պարգեւներէդ , եւ հաւատացեալք՝ զայս քեզ կը մատուցանեն ի գոհութիւն քո բարերարութեան » : Դպիրք կ'երգեն , « Յամենայնի օրհնեալ ես » . իսկ պատարագիչը կը պաղատի առ Հայրն երկնաւոր , որ իւր մեղքերն անտես առնելով՝ առաքէ իւր մշտնջենաւորակից և էակից Սուրբ Հոգին ի դասս քահանայից եւ սարկաւազաց , որոնք Ս . խորհրդոյն կատարման սպասաւորներն են , նաև յառաջադրեալ ընծայն , որպէս զի Հոգին Սուրբ սպաւորութիւն ընէ ի փոխարկել զհացն եւ զգինին ի Մարմին եւ յԱրիւն Տիառն մերոյ . ուստի , երբ դպիրք կ'երգեն « Որդի Աստուծոյ » , պատարագիչը՝ նախ զհացն եւ ապա զբաժակն ուրոյն ուրոյն երիցս տեառնագրելով կ'օրհնէ . եւ ապա զհացն եւ զբաժակն

իմիասին կ'օրհնէ՝ աղաչելով որ հացն եւ գինին Հոգնով Սրբով փոխարկուին ի Մարմին եւ յԱրիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի :

Այս օրհնութենէն յետոյ մեր եկեղեցին Հայաստանեայց սրբազործութիւնը կատարեալ կը համարի , եւ կը հաւատայ թէ՛ առաջադրեալ հացն ու գինին փոխարկուած են Հոգևով Սրբով իսկական Մարմնոյ եւ Արեան Տեառն , հետեւաբար կ'ըսէ ժամարարը , « Որպէս զի եղիցի Սա (Սրբութիւնը) ամենեցուն մեզ մերձեցելոցս՝ յանդատապարտութիւն , ի քառութիւն եւ ի թուղութիւն մեղաց » :

Դպիրք կը սկսին երգել « Հոգի Աստուծոյ » եւ պատարագիչը պէս պէս խնդրուածքներ կը մատուցանէ կենդանի հաւատացելոց եւ ի Բրիստոս Յիսուս ննջեցելոց համար : Եւ որովհետեւ մեք հաւատացեալքս՝ որ կը կազմենք զզինուորեալ եկեղեցին , ունինք սերտ յարաբերութիւն յաղթական եկեղեցւոյ հետ , եւ ինչպէս կը հաւատանք որ ամեն սուրբեր սիրելի են Աստուծոյ եւ ամեն բարեպաշտ անձինք՝ որք քրիստոնէական հաւատով եւ բարի խոստովանութեամբ ի Տէր ննջած են , կը յիշեն զմեզ առաջի Աստուծոյ եւ մեզ համար կ'աղօթեն , նոյնպէս եւ մենք կը յիշենք զանոնք մեր աղօթից մէջ , որպէս զի անոնց բարեխօսութեամբ Աստուծոյ ողորութիւնը հասնի առ մեզ . ուստի կ'ըսէ ժամարարը , « Ընդ որս եւ մեզ այց արասցես բարերար Աստուած , աղաչե՛մք : — Աստուածածնի Սրբուհւոյ Կուսին Մարիամու , Յովհաննու Մկրտչին , Ստեփաննոսի Նախավկային եւ ամենայն Սրբոց եղիցի յիշա-

տակ ի Ս. Պատարագս, աղաչե՛մք» : Դպիրք կ'երգեն
« Յիշեա Տէր զնոսս եւ ոգորմեա նոցա » :

Սարկաւազը յետ այսորիկ կը սկսի յիշատակել ամեն
կարգի Սրբոց անուանքը, յիշելու համար անոնց առա-
քինութիւններն եւ Հօր Աստուծոյ նուիրելու, որպէս
զի անոնց առաքինութիւնը լինի օրինակ հաւատացեալ
ժողովրդեան :

Պատարագիչը կը պաղատի առ Տէր իւր ծածուկ ա-
ղօթքովն՝ որ իւր կաթողիկէ եւ առաքելական եկե-
ղեցին՝ զոր հաստատեց իւր Միածին Որդւոյն պատուա-
կան արեամբ, օրհնէ եւ պահէ ի խաղաղութեան, նոյն-
պէս կը խնդրէ որ օրհնէ բոլոր ուղղափառ եպիսկոպոս-
ները, որոնք ուղիղ վարդապետութեամբ՝ Ս. Աւետա-
րանի յայտնած ճշմարտութիւնները կը քարոզեն եւ Ս.
Աւետարանի ուղիղ բարոյականութիւնը կ'ուսուցանեն
հաւատացելոց. եւ ի վերջոյ կը յիշէ Եպիսկոպոսապե-
տին եւ ընդհանրական Հայրապետին ⁽¹⁾ անունը, խընդ-
րելով որ Տէրը երկար ժամանակ շնորհէ եկեղեցւոյ եւ
ազգին, ուղիղ վարդապետութեամբ ի հոգեւոր հովուու-
թիւն իւր բանաւոր հօտին : Եւ ի ծածուկ կ'աղօթէ
կենդանի հաւատացելոց բարօրութեան համար, խընդ-
րելով որ իւրաքանչիւրին պիտոյքը պարգեւէ, եւ յա-
ւիտենական հանգիստ մաղթելով ի Քրիստոս ննջեցելոց
համար : Սարկաւազը կ'ըսէ ի ձեւ քարոզի գոհաբանաւ-

(1) Խորհրդատետրին մէջ յիշատակուած է ընդհանրական
Հայրապետին անունը միայն, ի վերջոյ սկսուած է վիճակաց Սե-
մական առաջնորդաց անուանքը : Եւ երբ Ս. Երուսաղեմի եւ
Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքական աթոռները հաստատուե-
ցան, պատշաճ դատուեր է որ Ս. Երուսաղեմի եւ Կ. Պոլսոյ
Պատրիարքաց անուանքն եւս յիշատակուին ի Ս. Պատարագի :

կան եւ փառաբանական մաղթանքը, աղօթելով կենդանեաց եւ ի Քրիստոս ննջեցելոց համար, որոյ յաւարտ ժամարարը կը հայցէ Աստուծոյ ողորմութիւնը ամենուն համար : Սարկաւազն եղանակած քարոզովը կ'աղայչէ զՏէր, որ հաշտ եւ քաղցր կամօք ի հաճոյս իւր ընդունի մատուցուած Պատարագը, եւ հաճի ի փոխարէնն պարգեւել Հոգւոյն Սրբոյ շնորհքն ու պարգեւները :

Ժամարարը կարդալով ի ծածուկ այն աղօթքը, թէ նախախնամողն տիեզերաց, նահապետաց եւ մարգարէից կոչուեցաւ « Աստուած », իսկ անկեալ մարդկութեանս « Հայր » անուանիլ հաճեցաւ, եւ համարձակութիւն կը խնդրէ աղօթելու առ Հայրն երկնաւոր : Այն պահուն ամենքս բազկատարած հայցմամբ կ'երգեմք միաբերան Տէրունական աղօթքը՝ « Հայր մեր որ յերկինս », որոյ վերջաբանը ժամարարն ըսելով կու տայ խաղաղութիւն եւ կ'աղայչէ զՀոգին Սուրբ, որ ողորմի ներկայ ժողովրդեան, որ խոնարհած՝ հոգւով եւ ճըշմարտութեամբ կերկրպագէ առաջի Աստուածութեան : Սարկաւազը կը ձայնէ, Պոսխումէ՛, որով ժողովուրդը կը հրաւիրէ ի վեր նայելու : Ժամարարն այն ժամանակ նախ կը բարձրացնէ փրկական Մարմինը, եւ ապա Ս. Մարմինն ու Արիւնը պարունակող Ս. Սկիհն ի տես ժողովրդեան՝ ըսելով, « Ի Սրբութիւն Սրբոց » . այսինքն սա՛ է Սրբութիւնը, զոր կրնան ճաշակել անոնք միայն, որոնք մաքրած են իրենց սիրտն ու խիղճը կատարեալ զղջմամբ, խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ, այսինքն՝ աղօթիւք, պահովք, ողորմութեամբ եւ վըճարմամբ :

Պատարագիչն ապա կը գոհանայ զԱստուծոյ ըսելով, « Օրհնեալ Հայր Սուրբ Աստուած ճշմարիտ », այսինքն՝ Օրհնեալ ես Հայր Աստուած, որ հաճութեամբ ընկալար այս մատուցուած Պատարագը :

« Օրհնեալ Որդիդ Սուրբ Աստուած ճշմարիտ », այսինքն՝ Օրհնեալ ես Որդիդ Աստուած, որ մեզ համար պատարագեցար :

« Օրհնեալ Հոգիդ Սուրբ Աստուած ճշմարիտ », այսինքն՝ Օրհնեալ ես Հոգիդ Սուրբ Աստուած, որ քո իջմամբ սրբագործեցիր ընծայուած հացն ու զինին :

Երբ զպիրք կ'երզեն « Ամեն, Հայր Սուրբ, Որդիդ Սուրբ, Հոգիդ Սուրբ », պատարագիչը կը մատուցանէ իւր աղօթքն առ Յիսուս Քրիստոս, որ ընդ Հօր Աստուծոյ կը նստի իւր սրբութեան աթոռն, եւ աստ սեղանին վրայ կը պատարագի, խնդրելով որ արժանի ընէ զմեզ (եկեղեցական դասը) հաղորդուելու Ս. մարմնոյ եւ արեան Տեառն, եւ մեր միջոցաւ մասնակցելու հաւատացեալ ժողովուրդը : Կ'աղօթէ նաեւ աղաչելով զՏէր, որ արժանի լինի ընդունելու մեղսաքաւիչ Ս. խորհուրդն ի թողութիւն մեղաց : Ապա կ'ըսէ, « Ի Սուրբ, ի Սուրբ պատուական Մարմնոյ եւ յԱրեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ճաշակեսցուք սրբութեամբ, որ իջեալ յերկնից բաշխի ի միջի մերում, (դառնալով առ ժողովուրդն՝ Ս. սկիհն ի ձեռին), սա՛ է (Մարմին եւ Արիւն Յիսուսի Քրիստոսի) կեանք հոգւոց, յոյս եւ յարութիւն հաւատացելոց, քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց . Սաղմոս ասացէ՛ք Տեառն Աստուծոյ մերում, Սաղմոս ասացէ՛ք երկնաւոր Թագաւորիս մերում անմահի՛ որ նստի ի կառս քերովբէական » :

Ասկէց վերջը դպիրք կ'եղանակեն « Տէ՛ր , ողորմեա՛ » : (1)

Պատարագիչը Ս. Մարմնոյ մի մասն ի ձեռին ունելով կ'աղօթէ ի ծածուկ առ Հայր եւ Որդի . վերջը կ'ընթեանու Յովհան Ոսկեբերանի աղօթքը , եւ իւր անձին՝ ժողովրդեան եւ համայն աշխարհի համար պէս պէս խնդրուածքներ մատուցանելով՝ թողութիւն կը հայցէ թէ՛ իւր եւ թէ՛ իւր թշնամեաց եւ ատելեաց համար , եւ հաւատով ու երկիւղածութեամբ կը ճաշակէ նախ սուրբ Մարմինն , եւ ապա սուրբ Արիւնն՝ ըսելով , « Մարմին քո անապական լիցի ինձ ի կեանս եւ սուրբ Արիւն քո ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց » , « Տէ՛ր , ողորմեա՛ » երգն երբ կ'աւարտի , սարկաւազը կը հրաւիրէ դպիրները Սաղմոս երգելու : հետեւաբար դպիրք կ'եղանակեն՝ « Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում . . . » : Յաւարտ Սաղմոսի՝ եթէ պատարագիչը չէ աւարտած չիւր աղօթք , դպիրք կ'երգեն « Տաղ » , ըստ պատշաճի աւուրն . յետոյ սարկաւազը կը հրաւիրէ զժողովուրդն , երկիւղիւ եւ հաւատով մերձենալու եւ սրբութեամբ հաղորդուելու ի սուրբ Մարմնոյ եւ յԱրեւնէ Տեանն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի : Ժամարարը յետ հաղորդելոյ հոգեւոր եւ մարմնաւոր պատարասութեամբ մատչող արժանաւոր ժողովուրդը՝ կ'օրհնէ Ս . Սկիհով եւ կ'ըսէ , « Կեցո՛ , Տէր , զժողովուրդս

(1) Թէեւ պատարագամատոյց գրեանց մէջ այս պահուն « Տէ՛ր , ողորմեա՛ » երգելու հրահանգ չկայ , սակայն համաճարակ հիւանդութեանց տիրած ժամանակ՝ առ Տէր աղաղակելու եւ անոր ողորմութիւնը հայցելու նպատակաւ՝ « Տէ՛ր , ողորմեա՛ » երգուեր է , եւ սովորութիւն եղեր է , որ կը շարունակուի ցարդ .

քո , եւ օրհնեա՛ զժառանգութիւնս քո , հովուեա եւ բարձրացո զսոսա յայսմ հետէ մինչեւ յաւիտեան » :

Կ'աւարտի այժմ Ս. Պատարագի խորհրդաւոր արարողութիւնը , ուստի թէ՛ ժամարտը կ'ընթեռնու գոհաբանութեան աղօթքները եւ թէ՛ ժողովուրդը « Լցաք ի բարութեանց քոց Տ'էր » եւ « Գոհանամք զքէն » գոհացողական երգերով փառք եւ գոհութիւն կը մատուցանէ Աստուծոյ՝ Ս. Պատարագի շնորհքն ու օրհնութիւնը վայելելուն համար :

Պատարագիչը վերստին կ'առնու տիրական կերպարանքն եւ կ'ըսէ սա հանգիռաւոր աղօթքը , « Որ օրհնես զայնոսիկ՝ ոյք օրհնեն զքեզ Տէ՛ր... » . եւ կ'իջնէ բեմէն՝ ի խորհուրդ վերջին զալստեան Փրկչին , կամ՝ ըստ այլոց , ի խորհուրդ կրկին երեւման Քրիստոսի հաւատացելոց՝ յետ յարութեան . եւ ի վերջոյ կ'ըսէ , « Կատարումն օրինաց եւ մարգարէից , դու ես , Քրիստոս Աստուած Փրկիչ մեր , սր լցեր զամենայն հայրա կամ տնօրէնութիւնս քո , լի՛ց եւ զմեզ Հոգւովդ քով Սրբով » . որով կ'իմացնէ մեզ , թէ Յիսուս Քրիստոս կատարեց հայրակամ բոլոր տնօրինութիւններն , եւ յետ իւր Համբարձման՝ լցոյց Առաքեալները Հազով Սրբով . ուստի պատարագիչը կը պաղատի ըսելով , « Լի՛ց եւ զմեզ շնորհօք Հոգւոյն Սրբոյ » :

Կ'ընթեռնու պատարագիչը Յովհաննու Աւետարանի առաջին գլխոյն սկիզբէն՝ « Ի Հօրէ լուսոյ » , մինչ ցհամար տասնեւչորս , « Եւ Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեցաւ ի մեզ » : Ապա՝ « Պահպանիչ » աղօթքով կ'օրհնէ զժողովուրդն , եւ « Օրհնեա՛լ եղերուք ի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ » ըսելով եւ տեառնագրելով կ'արձակէ զժողովուրդն :

Պէտք է որ՝ գոնէ խորհրդաւոր Պատարագին սկիզբէն ցվերջ «Օրհնեալ եղերուք» ի՝ ներկայ գտնուինք Ս. եկեղեցւոյ մէջ, որպէս զի Ս. Պատարագի երկնաբեր շնորհքն եւ օրհնութիւնները վայելենք, եւ ի ձեռն ժամարարի եղած Ս. Աւետարանն համբուրելով մեկնինք եկեղեցիէն :

Մ Ա Ս Ն Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Բաց ի խորհրդաւոր արարողութեանց, որոնք կը վերաբերին եկեղեցւոյ փրկարար Ս. խորհրդոց, կը կատարուին նաեւ ուրիշ կարգ մը արարողութիւնք, ջըրիստոնէական կրօնի իբրեւ արտաքին ծէսեր, որոնք կ'ըլլան ընթերցմամբ Ս. Գրոց, օրհնութեամբք, աղօթիւք եւ հոգեւոր երգովք :

Եկեղեցական արարողութիւնք կ'ըսուին առհասարակ՝

Ա. Օրհնութիւն Ս. Միւռոնի

Բ. Օծումն Նորակառոյց եկեղեցւոյ,

Գ. Նաւակառիք եկեղեցւոյ,

Դ. Օծումն Նորադործ Պաշի եւ Նորանկար Պատկերի,

Ե. Օրհնութիւն եկեղեցական Անօթոց եւ Զգեստուց,

Զ. Ութօրէք եւ Քառասունք՝ Նորածին Մանկանց,

Է. Պաշարուայ,

Ը. Տնօրհնէք,

Թ. Աղօրհնէք ,
Ժ. Յուդարկաւորութիւն ննջեցելոց ,
ԺԱ. Յիշատակ մեռելոց :

Ա. Օրհնութիւն Ս. Միւռոնի. — Ս. Միւռոնի օրհնութիւնը կը կատարէ ամենայն Հայոց Հայրապետն՝ ըստ ծիսարանի Հայաստանեայց առաքելական Սուրբ եկեղեցւոյ , համանակարգ աղօթիւք , օրհնութեամբք եւ հոգեւոր երգօք : Ս. Միւռոնը կ'ըսուի նաեւ Իւղանոյշ , որով կը կատարուին եկեղեցական ամեն օծութիւնք :

Բ. Օծումն Նորակառոյց Եկեղեցւոյ. — Նորակառոյց եկեղեցին՝ ըստ որում հասարակաց աստուածպաշտութեան աղօթավայրը պիտի լինի , եւ անդ պիտի կատարուին սրբարար խորհուրդք եւ եկեղեցական արարողութիւնք , նոյնպէս եւ աւագանն՝ յորում երեխայք պիտի մկրտուին յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան , օրհնութեամբ եւ օծմամբ Ս. Միւռոնի կը նուիրագործուի : Ուստի տաճարին չորս կողմը զետեղուած Պաշաքարինք , Սեղանն ու Վէմը , նաեւ Աւագանը՝ նախ կը լուացուին ջրով եւ գինևով , որոնք Քրիստոսի կողէն բղխած ջրոյ եւ արեան նշանակ են , եւ ապա կ'օծուին Ս. Միւռոնաւ :

Նաւակասիք Եկեղեցւոյ. — Սողոմոն՝ յանուն Եհովայի շինել տուաւ շքեղ եւ հոյակապ մի տաճար , որ երբ աւարտեցաւ , եօթն օր նաւակատիք ըրաւ զոհերով եւ ողջակէզներով :

Նոր-Ուխտի՝ քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաստատութեան ժամանակ՝ սահմանուեցաւ յետ օծման ութ օր շարունակ կատարել նաւակատիք նորաշէն տաճա-

րին մէջ , մատուցմամբ անարիւն զոհի Ս. Պատարագի :
Գ. Օծումն Նորագործ Խաչի եւ Նորանկար Պատկերի . — Մովսէս Աստուծոյ հրամանաւ իւղով օծեց տաճարին խորանն եւ բոլոր սպասներն , իմացնելու համար՝ թէ անոնք նուիրուած են ի սպաս տանն Աստուծոյ :

Քրիստոնէական եկեղեցին նուիրական կ'ընդունի այն ամէն անօթներն եւ սպասներն , որոնք եկեղեցւոյ մէջ գործածելի են . ուստի թէ՛ Նորագործ Խաչն եւ թէ՛ Նորանկար Պատկերը նախ ջրով եւ զինեալ կը սրբուի եւ ապա Ս. Միւռոնաւ կ'օծուի , որպէս զի Հոգին Սուրբ իւր աներեւոյթ զօրութեամբ տայ շնորհ ա՛յն Խաչին , որոյ առջեւ կ'երկրպագեմք՝ անոր մէջ աներեւութաբար բնակող Տեառն մերոյ Աստուծոյ , եւ Պատկերին տայ ա՛յն շնորհքը , զոր ունէր այն Սուրբն , որոյ անուամբ նկարուած է Պատկերն :

Դ. Օրհնութիւն Եկեղեցական Անօթոց եւ Զգեստուց . — Եկեղեցական Անօթք եւ Զգեստք եւ Մատենք՝ ըստ ծիսարանի կ'օրհնուին կանոնադրեալ աղօթիւք , որպէս զի անոնց նիւթերը սրբուելով ի ձեռն օրհնութեան՝ նուիրական լինին , եւ եկեղեցական պաշտօնեայք՝ նոյն նուիրական անօթովք , զգեստուք եւ մատենիւք կատարեն թէ՛ փրկարար խորհուրդներն եւ թէ՛ եկեղեցական արարողութիւններն :

Ե. Ութօրեփ եւ Քառփսուցն Նորածին Մանկանց . — Քահանայն երախային մկրտութեան ութերորդ օրը նորակնիք մանկան նարօտը կ'առնու զլիսէն , կը լուայ զանի եւ կը կարդայ հրամանակարգ աղօթքը , այս արարողութիւնը կ'ըսուի « Միւռոնէն հանել » . իսկ քա-

ուսուէն օրէն յետոյ մանկան մայրը պարտաւոր է տանիլ նորակնիք մանուկն յեկեղեցի, ինչպէս Հին-Ուխտի ժամանակ՝ Իսրայէլացւոց արու անդրանիկ մանկունք կը տարուէին ի տաճար՝ ընծայուելու համար Աստուծոյ . եւ այս օրէնքը կատարուելու նպատակաւ էր ոչ Քրիստոս մահացուաց պէս տարուեցաւ տաճարը, հնազանդելով սահմանեալ օրինաց :

Քահանայն եկեղեցւոյ մէջ քառասնօրեայ մանկան վրայ կը կատարէ այս արարողութիւնը : (1)

2. Խաչալուայ . — Խաչալուայն՝ որ եւ կ'ըսուի «Խաչահանգիստ», կը յիշեցնէ մեզ այն հրեշտակն, որ իջնելով Պրոպատիկէ աւազանը՝ կը յուզէր Չուրը, եւ անդ գտնուած հիւանդներն որոնք որ առաջին անգամ Չուրը նետուէին, կը բժշկուէին իրենց հիւանդութենէն :

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ Խաչալուայի արարողութիւնը (2) կը կատարուի Ս. Խաչի՝ Ս. Աւետարանաւ եւ Սրբոց Մասամբք : Քահանայն երիցս ընկղմելով զՍ. Խաչն ի Չուր՝ կ'օրհնէ ըսելով, «Օրհնեսցի եւ սրբեսցի Չուրս այս», եւ հիւանդութեան բժշկութիւն կը մաղթէ ի Տեանէ :

Է. Տնօրհնէքի . — Տնօրհնէքի արարողութիւնն ըսկըսուած է առաքելական դարէն, յորում Առաքեալք

(1) Վերջին ժամանակներս զրեթէ դադրած է մայրաքաղաքիս մէջ՝ նորածին մանկանց ուժօրէից եւ քառասնից արարողութեանց կատարումը :

(2) Վերջին ժամանակներս՝ կանոնական արարողութեանց կարգն անցած է Խաչալուայի արարողութիւնը, այնպէս որ՝ մայրաքաղաքիս եկեղեցեաց շատին մէջ, շաբաթը մի անգամ որոշեալ օր մը՝ յետ առաւօտեան ժամերգութեան կը կատարուի Խաչալուայի արարողութիւնը :

եւ անոնց յաջորդք շրջելով հաւատացելոց տուները՝ կ'աւետէին Քրիստոսի Ս. Մնունդը եւ Ս. Յարութիւնը :

Տաներէց քահանայք կ'օրհնեն իրենց հոգեւոր հովուութեան յանձնուած ժողովրդոց տուները , Ս. Մննդեան Տօնին՝ օրհնելով բնական ջուրն , որ Քրիստոսի մկրտութեան խորհրդաւոր նշանակութիւնն ունի , ինչպէս կը հասկցուի քահանային կարդացած Աւետարանէն . իսկ Ջատկին օրհնելով գինին , որ նշանակ է արեան Քրիստոսի :

Թէ՛ մայրաքաղաքիս մէջ եւ թէ՛ հայաբնակ գաւառները , քահանայն՝ ո՛չ միայն ջուրը կամ գինին , այլ եւ Ջատկի կարմիր հաւկիթը ⁽¹⁾ , մաս մը աղ , ցորեն կամ ալիւր եւ կամ հաց կ'օրհնէ , որպէս զի հաւատացեալ քրիստոնէին տունը շէն ու առատ մնայ միշտ :

Ը. Աղօրհնեք . — Քահանայն ըստ ծիսարանի կ'օրհնէ՝ մատաղցու կենդանիին կերցուելու աղը :

Սովորութիւն եղած է տարւոյն երեւելի տօներուն մատաղ ընելու , եւ իբրեւ ողորմութիւն՝ ննջեցելոց հոգւոց համար կարօտ ընտանեաց բաշխելու եւ գանձք կերակրելու :

Թ. Յուդարկաւորութիւն Ննջեցելոց . — Իսրայէլեան եկեղեցւոյ ժամանակ սովորութիւն կար ննջեցելոց համար աղօթք մատուցանել առ Աստուած :

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաստատութեան ժամանակէն սկսուած է ննջեցելոց հանդիսական յուղարկա-

(1) Ջատկի կարմիր հաւկիթին համար զանազան բացատրումներ տրուած կան , բայց ամենէն աւելի հաւանական է համարիլ զայն՝ նշանակ եկեղեցւոյ , զոր իբրեւ հաւ երկնից՝ ծնաւ Քրիստոս ի Բաշի , եւ կարմիր ներկեց՝ զայն ի գոյն իւր պատուական Արեան , զոր Թափեց ի Գողգոթա՝ ի Սեղան Խաչին :

ւորութիւնն եւ թաղսւմ կատարել , ազօթելով անոնց հոգւոց համար առ Տէր , որ թողութիւն չնորհէ անոնց մարդկային սկարութեան հետեւանօք գործած թեթեւ մեղաց եւ յանցանաց :

Յուդարկաւորութեան եւ թաղման արարողութիւնը բաժնուած է երեք դասակարգի , օծեալ եկեղեցական պաշտօնէից , հասակաւոր աշխարհականաց եւ տղայոց :

Օծեալ եկեղեցական պաշտօնէից (քահանայից , եպիսկոպոսաց եւ կաթողիկոսաց) նախ մարմինը կը լըլուացուի բնական ջրով՝ քահանայաթաղի համար սահմանուած աղօթիւք եւ երգովք. սպիտակ կտաւով կը պատնուի , եւ սպիտակ կտաւով պատրաստուած ժամարարի զգեստուք կ'զգեստաւորուի , մոմ կը վառուի գլխուն վերեւ եւ ոտից ներքեւ , կը լինի սաղմոսերգութիւն , ըծթերցումն չորս Աւետարանաց լրիւն , կը ծխուի խունկ , երեսը կ'ուղղուի դէպ յարեւելս , հանգուցելոյն եկեղեցական աստիճանին համեմատ ըզգեստաւորում , Ս. Աւետարան՝ կուրծքին վրայ : Հանգուցելոյ մարմինը կը տարուի եկեղեցական թափորով (1) յեկեղեցի , ուր նորա հոգւոյն համար մատուցուած յատուկ Պատարագի Ողջունի ժամանակ՝ հանգուցելոյն ճակատն եւ աջ ձեռքը միայն կ'օծուի Ս. Միւռոնաւ եւ եկեղեցական թափորով կը տարուի գերեզմանատունն՝ ամփոփուելու համար ի հող :

Յետ թաղման՝ եկեղեցական հոգեւոր պաշտօնէից համար կը կատարուին գերեզմանին վրայ այգ , եօթն-

(1) Յուդարկաւորութեան ժամանակ՝ օծեալ եկեղեցական պաշտօնէին դազաղը թափորին մէջ կ'առնուի , իսկ աշխարհականին դազաղը՝ թափորին ետեւէն :

օրէք , քառասնից եւ տարելից ըսուած արարողութիւնք , մաղթելու ի Տեառնէ յաւիտենական հանգիստ՝ վասն հոգւոյ ի Տէր հանգուցելոյն :

Այգ , եօթնօրէք , քառասնից եւ տարելից ըսուածներն հոգեհանգստեան պաշտամունք են , որոնք վասն յիշատակի ի Քրիստոս ննջեցելոց կը կատարուին՝ թէ՛ եկեղեցւոյ եւ թէ՛ գերեզմանատան մէջ :

Հասակաւոր աշխարհականի եւ տղայի մահուանէն անմիջապէս յետոյ՝ ննջեցելոյն մարմինը լուալու սովորութիւն եղած է առողջապահական զգուշութեան տեսակէտով , մարմինը կը պատնո՛ւի սպիտակ կտաւով , մոմ կը վառուի , խունկ կը ծխուի , երեսը դէպ յարեւելս կը դարձուի , եւ ըստ հրահանգաց ծիսարանի՝ յուղարկաւորութեան եւ թաղման արարողութիւնը կը կատարուի :

Ժ. Յիւստակ Մեռելոց . — Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին բարենպատակ խորհրդով սահմանած է՝ տարւոյն հինգ տաղաւարի երկրորդ օրն , ինչպէս նաեւ Յիշատակ մեռելոց ըսուած օրերը , հոգեհանգստեան հանգիսաւոր պաշտօն կատարել՝ ի Քրիստոս Յիսուս ընդհանուր ննջեցելոց հոգւոց համար , եւ հայցելով Աստուծոյ թողութիւնն անոնց ներելի մեղաց եւ յանցանաց համար՝ մաղթել յաւիտենական հանգիստ :

Մեր բարեպաշտ նախնիք ⁽¹⁾ իրենց պարտաւորութիւն կը հաճարէին Մեռելոցի օրերն երթալ գերեզմանատուն եւ օրհնել տալ իրենց նախնեաց դամբարանը :

(1) Մայրաքաղաքիս մէջ տոյն օրինակ պարտաւորութիւնը սկսած են նուագիլ հետգհետէ :

Մ Ա Ս Ն Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆԷՔ

Բարեպաշտական աւանդութիւնք կ'ըսուին ի մեր նախնեաց մեզ աւանդուած այն ամեն սովորութիւնք, որոնք հաւատացելոց կատարեալ աստուածպաշտութեան հանդիսական ծէսերն եւ ջերմեռանդութեան յայտարար նշաններն են. եւ թէպէտ քրիստոնէական հաւատոյ հիմնական սկզբանց նման անփոփոխելի չեն, սակայն եւ այնպէս՝ ի նախնի ժամանակաց սահմանուած եւ ընդունուած ըլլալով, եկեղեցին հաւատացելոց ջերմեռանդութիւնն եւ բարեպաշտական զգացմունքը վառ պահելու համար՝ անփոփոխ պահպանած է զայնս ցայսօր ժամանակի, ինչպէս են Նշխար կամ Մաս, Ժամուց, Գանձանակ կամ Պնակ, Նաւակատեաց Սեղան, Մոմավառութիւն եւ Ուխտագնացութիւն :

Նշխար կամ Մաս. — Նշխար կամ Մաս է իբրեւ ոչ-սրբագործեալ մնացորդ Սեղանոյն Ս. Պատարագի, որ սահմանուած է անո՛նց համար միայն, որոնք Քրիստոսի Մարմնոյ եւ Արեան հաղորդուելու պատրաստութիւն չունենալնուն՝ կ'ընդունին զկնի Ս. Պատարագի Նշխար կամ Մաս, որպէս զի Ս. Պատարագի ներկայ գտնուելով հանդերձ՝ չմնան առանց հոգեւոր մխիթարութեան, մասամբ հազորդ լինելով Սեղանին :

Ժամուց. — Ժամուցն է կամաւոր նուէր մը, զոր ժողովուրդը բարեպաշտական զգացմամբ կու տայ օրուան ժամարարին, ինչդրելով որ՝ ի մասնաւորի յիշէ

Ս. Պատարագին մէջ թէ՛ զինքն եւ թէ՛ իւր ի Բրիտանոս ննջեցեալները :

Գանձանակ կամ Պնակ . — Իսրայէլեան տաճարաց մէջ կար գանձանակ մը , ուր Իսրայէլացիք կը ձգէին իրենց դրամական նուէրն , ի պէտս ծախուց տաճարին եւ ի նպաստ ողորմութեան կարօտելոց :

Առաքեալք յետ աղօթից , ինչպէս նաեւ հաւատացեալք կը հանգանակէին դրամ վերոյիշեալ նպատակաւ . ուրեմն Գանձանակի սահմանումն առաքելական դարէն սկսուած է , եւ ցարդ պահուած է եկեղեցւոյ մէջ Գանձանակի շրջաբերումը :

Գահանայն կը շրջաբերէ Գանձանակը ընդունելու համար ժողովրդոց կամաւոր նուէրները :

Նոյնպէս ժողովրդոց մէջ կը շրջաբերուի Պնակ , որոյ հատոյթով կը հողացունին եկեղեցւոյ խոռնկը , մամը , ձէթն եւ այլ կարեւոր պէտքերը . կը խնամուին աղքատ հիւանդներ , տնակներ , որբեր եւ այրիներ , եւ կը յանձանձուին մարդասիրական հաստատութեանց պիտոյքը :

Նաւակասեաց Սեղան . — Առաքելոց ժամանակ սովորութիւն կար , որ ննջեցելոց պարագայք յատուկ սեղան կը պատրաստէին եկեղեցին , ուր հաւատացելոց բազմութիւնն ի միասին կը ճաշէր :

Այս սովորութիւն դադրած է այժմ :

Մումավառութիւն . — Բրիտանոնէական եկեղեցւոյ հաստատութեան առաջին դարուց մէջ՝ քրիստոնէութեան դէմ յարուցուած հալածանաց ժամանակ՝ անհարելի էր յայտնապէս կատարել կրօնական պաշտամունք , հետեւաբար հասարակաց աստուածապաշտութիւնն առահի կը կատարուէր ստորերկրեայ տեղումնք , ուր մը-

Թուֆեան պատճառաւ ճրագ կը վառուէր՝ լոյս տալու համար :

Երբ քրիստոնեայք ազատօրէն սկսան պաշտել զԱստուած եւ աներկիւղ կատարել անոն եկեղեցական պատամունք, եկեղեցին իբրեւ յիշատակ պահեց ճրագի գործածութիւնն. որ մինչ ցայսօր ժամանակի կը շարունակուի քրիստոնեայ եկեղեցեաց մէջ :

Ուխտագնացութիւն . — Ուխտագնացութիւնն սկըսուած է՝ երբ հաւատացեալք ի յարգանս Սրբոց ճեռնարկած են շինել վկայարաններ անոնց շիրմաց վրայ : Գրքիստոնեայք հետզհետէ փափաք զգացին երթալ յուխտ եւ տեսնել այս կամ այն տնօրինական տեղերն, որոնք Աստուածորդւոյն երկրաւոր կենօք եւ փրկագործ տնօրինութեամբք նուիրակոն եղած են, եւ կամ այն տեղերն, ուր Աստուծոյ սիրելի եւ հաճելի անձնաւորութիւնք՝ քրիստոնէական կրօնքին համար իրենց կեանքը զոհած եւ մարտիրոսական պսակի արժանացած են : Ուստի ուխտաւորք խանդավառ զգացմամբ կ'երթան այս կամ այն ուխտատեղին եւ անդ ամենայն ջերմեւանդութեամբ կ'աղօթեն առ Աստուած՝ ի կատարումն իրենց բարի հայցուածոց :

Այս բարեպաշտական տւանդութիւններէ զատ՝ կան նաեւ Հայ. եկեղեցական ծէսեր, ինչպէս են՝ հրավառութիւն Տեառնընդառաջի, արմաւենւոյ եւ ձիթենւոյ ոտեր բաժնել, ջուր սրսկել եւ աղանի թոցնել, Ռանալուացի ժամանակ՝ ոտքն իւղով օծել, խազող օրհնել :

Հրավառութիւն Տեառընդառաջի . — Հեթմանտական սովորութիւն էր Մեհեկան ամսոյ մէջ ի պատիւ արե-

գական՝ հրապարակի վրայ գիզել փայտ ու ցախ, զորս նօրափեսայք կը վառէին եւ հեթանոսք կրակին բոլոր-տիքը շրջելով կ'երգէին :

Իմանալի արեգակն արդարութեան Բրիստոս ծնաւ եւ հեթանոսաց լոյս ծագեց : Բրիստոնէական եկեղեցին՝ Մեհեկան — Փետրուար 13 ին՝ որ է Բրիստոսի Տեանն մերոյ ի տաճարն Գառասնօրեայ Ընծայման տօնի նախ-ընթաց օրն , ի պատիւ իմանալի արեգական Բրիստոսի՝ երեկոյեան նախատօնակէն յետոյ տաճարին բակը փայտ կը վառուէր, որ վերջերս անոր տեղ մի մեծ կերոն կը դրուի եկեղեցւոյ մեծ ատեանը , որ կը վառուի , երբ « Բրիստոս փառաց Թագաւոր » երգն սկսի :

Արմաւենւոյ կամ Զիթեմւոյ ոստեր բաժնել . — Հին ժամանակը սովորութիւն կար՝ Արմաւենւոյ կամ Զիթեմւոյ ոստեր ի ձեռին օդին մէջ շարժելու կամ գետինը տարածելու : Իսրայէլացիք Արմաւենւոյ ոստեր ճանքուն վրայ տարածեցին , երբ Սիօնի Թագաւորը Յիսուս Քրիստոս՝ յաղթական փառօք մտաւ յԵրուսաղէմ ի կամաւոր չարչարանս եւ ի խաչ .

Հոյաստանեայց եկեղեցւոյ ուսուցանող եւ ուսանող դասը Մաղկազարդի օրն՝ ի պատիւ եւ ի յիշատակ Աստուածորդւոյն Գալստեան ի քաղաքն Երուսաղէմ , Արմաւենւոյ կամ ձիթեմւոյ ոստեր ի ձեռին կեցած Աստուծոյ տաճարին մէջ՝ միաբարբառ կ'աղաղակէ , « Ով-աննա՛ » :

Չուր սրսկել կամ Ազաւնի բոցնել . — Անյիշատակ ժամանակէ Հայոց սովորութիւն եղած է Վարդավառի տօնի օրը իրարու վրայ շուր սրսկելու եւ ազաւնի թոցնելու՝ իբրեւ յիշատակ Զրհեղեղի եւ Նոյին Տապանէն գուրս Ազաւնի թոցնելուն :

Վարդավառի տօնը կը կատարուէր նաւասարդի ամսուն հաւաքին օրը , որ Աստղիկ դիցուհւոյն յատկացուած տօն մ'էր , որուն հետ խառնուած էր ջրհեղեղի յիշատակը՝ որ դեռ պահուած է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ : Եւ ըստ որում Դիցուհւոյն մեհեանը վարդերով եւ ծաղիկներով կը զարդարուէր , ուստի Վարդավառ անունը տրուած է նոյն տօնին :

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ հայրն մեր սահմանեց Վարդավառի տօնին կատարել Գրիստոսի Պայծառակերպութեան տօնը :

Ոսնլուայի ժամանակ ոսնն իւղով օծել . — Հին ժամանակը սովորութիւն կար հիւրին ոտքերը լուսնալ , որ սիրոյ եւ խոնարհութեան նշանակ էր : Իսկ յետ լուսնաման իւղով օծելն՝ սիրոյ եւ ապաշխարութեան նշան . ինչպէս մեղաւոր կինն իւր արտասուօք լուսն Գրիստոսի ոտքերը , սրբեց մագերովն եւ օծեց ագնիւ իւղով :

Ոսնալուայի յիշատակի օրը կը գործածուի աղօթիւք եւ տեառնագրութեամբ՝ օրհնուած իւղը , յօրինակ խոնարհութեան եւ սիրոյ , զոր երկնաւոր Վարդապետն մեր՝ իւր անձին օրինակաւ ցուցուց :

Խաղող օրհնել . — Մեր բարեպաշտ նախնիք իրենց այգւոյն խաղողոյ բերքէն իբրեւ երախայրիք կը նուիրէին եկեղեցւոյ՝ ի պատրաստութիւն բաժակի գինւոյ : Եկեղեցին յայնժամ սահմանած է՝ նոյն նուիրաառ ժողովրդոց այգեաց անվնաս պահպանման եւ արգասաւորման համար օրհնութեան աղօթք կարդալ եկեղեցւոյ մէջ : Այս պատճառաւ ամեն տարի՝ Վարդավառի կամ Ս. Աստուածածնի Վերափոխման տօնի օրը , յաւարտ Ս. Պատարագի՝ խաղողոյ օրհնութիւնը կը կատարուի .

Եկեղեցական Անօթ, Զգեստ, Սպասք եւ Մասեանք :

Բաց ի Ս. Խաչէն , Ս. Աւետարանէն եւ Սրբոց Մա-
սունքէն՝ եկեղեցական սրբազան անօթներն են Սկիհ եւ
Մաղզման , Մասնատուփ , Բաժակաման , Աղաւնի եւ
Աւազան Միւռոնի :

Սկիհ եւ Մաղզման . — Նշանակ է Գրիստոսի Ծը-
նընդեան Մտոյն եւ Գերեզմանին : Պատարագիչը Մաղզ-
մանին վրայ կը դնէ սրբագործելի անխմոր եւ թարմ
հացը-նշխարը , եւ Սկիհին մէջ կը հեղու անարատ բա-
ժակը-զինին :

Մասնատուփն է արծաթեայ կամ մետաղեայ տփիկ
մը , յորում կը պահեն քահանայք Ս. Հաղորդութենէն
մաս մը՝ ի պէտս հաղորդութեան հիւանդաց , որոնք ան-
կարող են եկեղեցի երթալու :

Բաժակամանն է արծաթեայ կամ ապակեայ շիշը ,
յորում կը պահուի բացժակցու զինին :

Աղաւնի , որ իբրեւ օրինակ Հոգւոյն Սրբոյ մեծար-
ուեցաւ , արծաթէ շինուած ձեւը կը գործածուի եկե-
ղեցոյ մէջ , յորում կը պահուի Ս. Միւռոնը՝ Դրոշմի Ս.
խորհրդոյ եւ շնորհաբաշխութեան ժամանակ ի կիր ար-
կանելու համար :

Աւազան Միւռոնի . — Առանց Մաղզմանի փոքրա-
զիր սկիհ մ'է , որ կը գործածուի եկեղեցոյ մէջ , երբ
Դրոշմի եւ շնորհաբաշխութեան համար՝ Ս. Միւռոն պա-
րունակող Աղաւնիէն Միւռոն առնուլ հարկ լինի :

Եկեղեցական Զգեստ են շուրջառ , ժամարարի շա-
պիկ , փորուրար , գօտի , բազպան , վակաս , սաղա-

ւարտ , թագ՝ արտախուրակօք , եպիփորոն , քահանայից փորուրար , ուրար սարկաւազի , շապիկ դպրաց , վեղար , փիլոն եւ հողաթափ :

Կուսակրօն քահանայք եկեղեցւոյ մէջ կը դնեն ի գլուխ վեղար , զոր Եպիսկոպոսը տուչութեամբ կուտայ , որ է նշան մեռելութեան վասն աշխարհի . նաեւ կը գործածեն փիլոն :

Ամուսնաւոր քահանայք եկեղեցւոյ մէջ կը դնեն ի գլուխ՝ խաչաձեւ սեւաւ գդակ եւ սեւաւ փիլոն ⁽¹⁾ , զոր Եպիսկոպոսը կու տայ տուչութեամբ ի քահանայական ձեռնադրութեան :

Հայրապետք , Եպիսկոպոսք եւ Վարդապետք՝ եկեղեցական պաշտամունք կատարելու եւ քարոզելու ժամանակ կը գործածեն գաւազան :

Հայրապետք եւ Եպիսկոպոսք կը գործածեն Կեռգաւազան , որ նշան է հովուելու զժողովուրդն : Կը գործածեն նաեւ մատանի իրենց ճկոյթին վրայ , որ նշան է իրենց ընդ հարսին եկեղեցւոյ փեսայութեան :

Վարդապետք կը գործածեն օճաձեւ գաւազան , զոր Եպիսկոպոսը տուչութեամբ կու տայ իբրեւ մասնաւոր իշխանութիւն՝ ուսուցանելու զժողովուրդն քարոզութեամբ բանին Աստուծոյ :

Եկեղեցական Սպառօք են գաւազան , բուրուստ , խաչվառ , քրօց , ծնծղայ , ջահ , կանթեղ , աշտանակ , վարագոյր , գրակալ , ծածկոց սկիհի , փոռոց սեղանի , խաչի եւ Աւետարանի բռնիչ , գորգ , զանգակ , եւ այլն՝ եւ այլն :

(1) Փիլոնն ըստ ոմանց ոչ միայն եկեղեցւոյ մէջ , այլեւ փողոցը գործածելու եկեղեցական տարազն է ,

Այս ամէն սպասներէն ոմանք կային Իսրայէլեան տաճարաց մէջ , ինչպէս են դաւազան , բուրուառ , ծնծղայ , կանդեղ , աշտանակ , վարագոյր , եւ այլն :

Եկեղեցական Մասեանք

Եկեղեցական Մասեանք են Ս. Աւետարան , Գործք Առաքելոց եւ Թուղթք , Սաղմոս , Փամագիրք , Շարական , Պատարագամատոյց կամ Խորհրդատետր , Տաղարան , Տօնացոյց , Ծառոց , Մաշտոց , Յայտաւորք , Նարեկ :

Ս. Աւետարանը՝ որ համօրէն քրիստոնեայ ազգաց ամենէն սիրելի գիրքն է , կը պատմէ մեզ հաւատացելոցս՝ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Մնունդը , Մըկրտութիւնը , քարոզութիւնները , առակները , հըրաչքները , պատգամները , չարչարանքը , խաչելութիւնը , մահը , թաղումը , յարութիւնն ու համբարձումն , նաեւ կ'ուսուցանէ մեզ ա'յն ուղիղ բարոյականութիւնն , որոյ հիմն է սէր առ Աստուած եւ պըրնկերս :

Գործ Առաքելոց եւ Առաքելական Թուղթք են կանոնական գիրք նոր կտակարանի , որոնք կը պատմեն թէ՛ ինչպէս հիմնուեցաւ քրիստոնէական եկեղեցին եւ թէ՛ ինչպէս Հոգին Սուրբ առաջնորդեց եւ օրհնեց Քրիստոսի առաջին հետեւողները :

Գործ Առաքելոց գիրքը կը պատմէ Քրիստոսի յերկինս համբառնալէն սկսեալ մինչեւ Հոգւոյն Սրբոյ դալուստը :

Գործք Առաքելոց գիրքը կը պատմէ Գողոսի դարձն տալիս ինչպէս, անոր առաքելական եռանդն ու աշխատութիւններն եւ բոլոր Առաքելոց գէժ յարուցած հաւածանքը :

Առաքելական թուղթի նամակի ձեւով գրուածքներ են, զորս Առաքեալք գրած են առ նախնի հաւատացեալս յորդորելու, խրատելու եւ Ս. Աւետարանի մէջ յայտնուած փրկութեան ճանապարհն հաւատացելոց ցուցնելու այլ եւ այլ առիթներով :

Սաղմուն իսրայէլեան տաճարին մէջ զԱստուած օրհնելու համար Իոււիթ Մարգարէին յօրինած երգոց եւ փառաբանութեանց ամբողջութիւնն է, որ կրօնական ամեն պաշտամանց մէջ կա՛մ կ'ըլլուի ի թիւ եւ կա՛մ կ'երգուի ի ձայն :

Ժամագրքն է՝ օրուան ժամերու վրայ եկեղեցւոյ մէջ կատարուելիք հնչարարակաց աստուածպաշտութեան վերաբերեալ մաղթանաց, քարոզից, աղօթից եւ երգոց գիրքն, զորս երկասիրած են Երանաշնորհ Ս. Թարգմանիչք մեր Սահակ եւ Մեսրոպ, Հայրապետք Գիւտ, Յովհան Մանդակունի եւ Ներսէս Ծնորդալի :

Եւրականն է գիրք հոգեւոր երգոց Հայաստանեաց Ս. եկեղեցւոյ յօրինուած մեր երանելի Ս. Հայրապետներէն եւ նախնի հոգեւէր վարդապետներէն, որոնք կ'երգուին հասարակաց աստուածպաշտութեան ժամանակ :

Եւրականք չորս վարդի բաժնուած են, Տէրունական, Սրբոց, Պահոց (ապաշխարութեան) եւ Հանգրտեան (ննջեցելոց) :

Պատարագամատոց կա՛մ խոհրդաւետք է գրքոյկ մը,

որ ժամարարը կ'ընթեռնու ի ծածուկ եւ ի ձայն Ս. Պատարագի արարողութեան ժամանակ նշանակուած յատուկ աղօթքները : Խորհրդատեարն է որ ամեն ժամարարի աջ կողմը կը դրուի Սեղանին վրայ ի ծած Ս. Պատարագի :

Տաղարանն է գիրք մը , որուն մէջ կան մեղեցիներ , տաղեր եւ Ս. Պատարագի ժամանակ երգեցիկ դպրաց կարդալիք եղանակաւոր հոգեզմայլ երգերը :

Տօնացոյցն է կանոն եւ առաջնորդ ամեն տօնակաւ տարութեանց , որու մէջ նշանակուած են ամբողջ տարեկան շրջանին իւրաքանչիւր աւուր հասարակաց աղօթից վերաբերեալ սաղմուք , շարականք , ընթերցմունք Ս. Գրոց եւ այլ հոգեւոր երգեցողութիւնք :

Տօնացոյցի հետեւողութեամբ կը պատրաստուի Օրացոյցի կրօնական մասը :

Ճառօցն է գիրք քաղուածոյ չին եւ նոր Կտակարանաց , իւրաքանչիւր աւուր համար ըստ պատշաճի սահմանուած , հասարակաց աստուածպաշտութեան ժամանակ կարդացուելու նպատակաւ :

Ճառցի մէջ առնուած են այլեւայլ օրհնութեանց աղօթքներ ու ճառեր , յօրինուած ի մեր նախնի Ս. Հարց եւ Վարդապետաց :

Մաճոցն է Հայաստանեայց Միաբանը Ս. Եկեղեցւոյ , զոր Ս. Մեսրոպ գրական այլեւայլ աշխատութեանց մէջ կարգադրեց պատշաճապէս -

Միաբանը՝ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ աստուածպաշտութեան եւ շքորհապարգեւ Ս. Խորհրդոց կատարման եւ մատակարարութեան վերաբերեալ եւ եկեղեցական արարողութեանց պատկանեալ կարգերն ու

կանոններն կը պարունակէ , որոց մեծ մասը նոյն ինքն Ս . Մեարոպ յօրինած ըլլալով՝ իւր մականուամբ կոչուեցաւ « Մաշտոց » : Ի վերջոյ՝ եկեղեցւոյ նախնի Ս . Հարք ճոխացուցին Միսարանն յօրինմամբ այլեւայլ աղօթից :

Յայսմ-աւուր՝ որ կը կարդացուի ամեն երեկոյ՝ յառաջ քան զսկզբնաւորութիւն հասարակաց աղօթից , է պատմութիւն Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ եւ Փրկչին կատարած փրկագործ տնօրինութեանց եւ աստուածահաճոյ Սրբոց նախանձելի եւ օրինակելի վարուց ու բարուց , եւ անոնցմէ ոմանց վպան քրիստոնէական հաւատոյ նահատակութեան նկարագիրը :

Նաբեկն է գիրք հոգեբուղիս աղօթից Գրիգորի Նարեկացւոյ , սր անոր ուրիշ երկասիրութիւններէն գերազանց է վսեմ իմաստից կողմանէ , եւ որ ամեն երկիւղած սրտերու մէջ խորին տպաւորութիւն կը թողու :

Այս աղօթագիրք եկեղեցական մատենից կարգէն է անոր համար՝ որ կը պարունակէ իր մէջ փառատրական եւ գոհացողական աղօթքներ , նաեւ զղջման , խոստովանութեան , ապաշխարութեան , բժշկութեան եւ այլ պէս պէս բարի խնդրուածոց կատարման վերաբերեալ պաղատանքներ , որոնք կը կարդացուին Ս . Նիեղեցւոյ մէջ :

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

ՆԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ — ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ	9

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Կանոնական ժամերգութիւնք.....	10
Գիշերապաշտօն կամ Գիշերային ժամ.....	15
Ասաւօտեան ժամ.....	18
Արեւազալ.....	25
Երրորդ ժամ.....	26
Վեցերորդ »	27
Իններորդ »	27
Երեկոյեան »	28
Պաղաղական »	31
Հանգստեան »	32

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԵՒՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՔ	33
Խաչակնքել	34
Մերադրել	34
Երկրպագել	34
Խոռնկ ծխել.....	43
Խնկարկել	35
Օրհնել Խաչիւ եւ Աւետարանաւ	35
Թափօր ելնել.....	35
Նախատօնակ.....	36
Հսկում.....	36

ԾԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Երես

ՏՆՕՐԻՆԱԿԱՆ ՏՕՆՔ	
Աւետումն	41
Ծնունդ Տեառն մերոյ	42
Անուանակոչութիւն (Ութօրէք)	45
Տեառընդառաջ	46
Ծաղկազարդ	47
Վերջին Ընթրիք եւ Ոանաչուայ	49
Չարչարանք եւ Խաչելութիւն Քրիստոսի	51
Զատիկ — Յարութիւն Քրիստոսի	52
Համբարձումն Քրիստոսի	53
Հոգեգալուստ	53
Վարդապետ	54

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ՏՕՆՔ

Յօդուած Ա.

Յղութիւն Ս. Կուսին յԱնւայտ	56
Ծնունդ Ս. Կուսին յԱննայտ	57
Ընծայումն Ս. Կուսին ի տաճարն	57
Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի	58

Յօդուած Բ.

ՏՕՆՔ Ս. ԻԱԶԻ	
Խաչվերաց	59

	Օրես
Գիւտ Ս. Խաչի	60
Երեւումն Ս. Խաչի	60
Վարագայ Ս. Խաչ	61

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՍՐԲՈՑ ՏՕՆՔ ԿԱՄ ՅԻՇԱՏԱԿՔ.....
ԲՈՑԱՍԻՌՈՒԹԻՒՆՔ ԳԼԽԱԽՈՐ ՏՕՆԻՑ ԵՒ ԿԻՒՐԱԿԷԻՑ

Կաղանդ և տարեմուտ	65
Ծնունդ Յովհաննու Կարապետի.....	66
Առաջաւորաց պահք.....	66
Տօն Ս. Ղեւոնդեանց քահանայից	67
Տօն Ս. Վարդանանց զօրավարաց	67
Տիեզերական ժողով Կ. Պօլսոյ.....	68
Բուն բարեկենդան	68
Երկրորդ կիւրակէ մեծի պահոց	70
Երրորդ » » »	71
Չորրորդ » » »	72
Հինգերորդ » » »	73
Տօն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մտին ի վիրապն	74
Վեցերորդ կիւրակէ մեծի պահոց	74
Յիշաակ յարութեան Ղազարու	76
Աւագ երկուշաբթի	76
Աւագ երեքշաբթի	77
Աւագ չորեքշաբթի	78
Աւագ հինգշաբթի	79
Աւագ ուրբաթ	81
Ճրագալոյց	83
Ջատիկ — Յարութիւն Քրիստոսի	84

	Երես
Նոր կիւրակէ կամ կրկնապատիկ.....	85
Աշխարհամատարան կանաչ կիւրակէ.....	86
Կարմիր կիւրակէ	86
Երկրորդ ծաղկազարդ	87
Առաջին կիւրակէ յարութեան.....	87
Տօն Ս. Հռիփսիմեանց.....	88
» Ս. Գայիանեանց.....	88
» Ս. Յովհաննու Կարապետին և Աթա- նազինեայ եպիսկոպոսին	88
» Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի եւն ի վերապէն	88
» Կաթողիկէ Ս. Էջմիածնի.....	88
» Մեծին Ներսիսի Հայրապետին	89
Գիւտ նշխարաց Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի.....	89
Տօն Ս. Թարգմանչաց.....	90
» Ս. Տրդատայ Թաղաւորին.....	90
Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնի	91
Տօն սրբոց երկոտասան առաքելոց	91
Յիշատակ տապանակրն Հնոյ և տօն նորոյս Ս. Եկեղեցւոյ	92
Թաղէոս առաքիալ և Սանդուխտ կոյս	93
Տիեզերական ժողով Եփեսոսի	93
Տօն Շողակաթի Ս. Էջմիածնի.....	94
Գիւտ Գօուոյ Ս. Աստուածածնի	94
Տիեզերական ժողով Նիկիոյ	95
Տօն Եկեղեցւոյ ի նաւակատիս Ս. Խաչին ...	95
» Կօթանասուն և երկու աշակերտաց Գրոսի	96
» չորից աւետարանչաց	97
» Հրեշտակապետաց	97
» ամենայն սրբոց	97